

44

BOCCACCIO

ÉLETE ÉS MŰVEI

— • —

A LEGÚJABB KUTATÁSOK ALAPJÁN

IRTA

HEINRICH GUSZTÁV.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ES KÖNYVNYOMDA.

1881.

128564

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Franklin-Társulat nyomdája.

BEVEZETÉS.

Az olasz renaissance nagy triaszából Dante hatalmas alakja már régibb idő óta áll kellő fényben és imponáló magasztosságában az utókor szeme előtt, és Petrarca vonzó személyisége is kilépett már, főleg az utolsó évtized beható nyomozásai következtében, a mondák ködös légköréből. Mind a kettőt már nemcsak nagy költőknek, határozottan körülvonalzott jellemeknek, hanem egyszersmind az ókor eltemetett eszmevilága legfontosabb, legmunkásabb, legérdemesebb megújítóinak, fölelevenítőinek ismeri a jelenkor. Csak a harmadik, csak Boccaccio, ki érdekes meséivel elragadta nemzetét és korát, kinek elbeszélései meghódították egész Európát, kinek eleven beszélykéit még ma is, noha lopva, élvezettel olvassa minden nemzet és minden nemzedék, — csak Boccaccio nem él plastikus alakban a jelenkor tudatában. Nem a kor ebben a hibás, legalább nem csupán a kor.

Boccaccio életéről keveset és kevés biztosat tudunk, bár ez élet külső eseményekben és belső átalakulásokban igen gazdag volt. A költő sokszor céloz élményeire, személyes viszonyaira, — de csakis céloz; ezekről bővebb, teljes felvilágosítást tőle hiába várunk, sőt túlzás nélkül mondhatni, hogy élményeinek allegorikus feldolgozásaival inkább eltakarta, rejtélyessé tette élete legfontosabb mozzanatait, semhogy azokat földerítette, megismertette volna. Ismeretes dolog, hogy Boccaccio nagy kortársának és barátjának, a koszorús Petrarcának életét leginkább számos leveléből ismerjük. Petrarca óhajtvá sejtette, hogy az utókor érdeklődni fog személye, élményei, nézetei és törekvései iránt; azért nemcsak másolatokban őrizte meg legfontosabb leveleit, hanem e levelek megírásakor is nem egyszer, mint utolsó életírója helyesen mondja, inkább az utókori életrajzírót, mint azon kortársát, kihez a levél címézve volt, tartotta szem előtt. Boccaccio, úgy látszik, nem igen számított az utókorra. Tőle mindössze csak huszonhárom — tizenhat latin és hét olasz — levél maradt reánk, ezek is élete utolsó idejére esnek és nem igen gazdagok életrajzi adatokban.¹ Ezeknél azért sokkal fontosabb Petrarcának Boccacciohoz intézett huszonkilencz levele, bár ezek

¹ Legújabb kiadásuk Corrazini Ferencztől, Flórencz, 1877. Kitűnően tárgyalja e leveleket Koerting, *Boccaccio's Leben und Werke*, Lipcse, 1880. 7—55 l.

is inkább a levélíróval, mint a levelek czimzettjével foglalkoznak. Innen van, hogy a nagy költő és humanista életének némely szakaszai még ma is elég homályosak, s hogy különösen belső életének fejlődése és e fejlődés okai, tényezői, céljai ismeretlenek. A találgatásnak, okoskodásnak, hypothezisnek itt igen tág tere nyílik.

És mégis, a költő munkáiban található homályos életrajzi érzések és ama néhány levél képezik — egy pár hivatalos okmánynyal együtt — Boccaccio életrajzának főforrásait, képezték azokat már kortársai számára is. Mert a mit Villani Fülöp és Bandino Dominik a XIV. század végén — mind a kettő egy emberöltővel Boccaccio halála után született, amaz 1343-ban, ez 1340-ben —, a mit egy századdal később Manetti Gianozzo († 1459) és Squarciafico Girolamo (1472-ben) Boccaccióról tudnak és írnak, az legnagyobb részt magának a költőnek szórványos megjegyzésein alapszik; a hol pedig ezeken túl mennek, többnyire kétes vagy gyanús hitelük. A források e szegénysége, a földolgozandó anyag töredékes és elszórt volta okozák kétségtelenül, hogy Dante és Petrarca számos és részben igen jeles életrajzai mellett Boccaccio életéről — az irodalomtörténeteszek (Tiraboschi, Schlegel Fr., Ruth, Ginguené stb.) életrajzi vázlatai mellett, — csekélyebb terjedelmű és kisebb értékű kísérletek után csak legújabbban jelentek meg nagyobb szabású, az összes anyag szorgalmas gyűjtésén és kritikai

feldolgozásán alapuló biographiák. A régibb munkák közül még ma is legértékesebbek *Manni Domenico Maria* (Flórencz, 1742) és *Baldelli Giov. Battista* (Flórencz, 1806) olasz munkái; az újabbak és legújabbak közül *Witte Károly* kitünő bevezetése a *Decamerone* német fordítása előtt (3. kiad., Lipcse, 1859), *Landau Márk* műve (*Giovanni Boccaccio, sein Leben und seine Werke, Stuttgart, 1877*) és *Koerting Gusztáv* terjedelmes, alapos, de kétes értékű s merész hypothézisekben gazdag biographiája (*Boccaccio's Leben und Werke, Lipcse, 1880.*). Annál gazdagabb a Boccaccio életének némely mozzanataira meg a költő és tudós egyes munkáira vonatkozó monographiák irodalma, melyről az illető helyeken, a mennyire felhasználhattam, említést fogok tenni. Itt mint a legfontosabb monographiát, csak *Attilio Hortis* kitünő könyvét Boccaccio latin munkáiról (*Studj delle opere latine del Boccaccio, Trieste, 1879*) emelem ki.

E kis könyv eredetileg Landau munkájának ismertetése volt (a *Budapesti Szemle* 24. és 25. kötetében). De már amaz ismertetés megírásakor kiterjesztettem figyelmemet (természetesen a forrásokon kívül) a többi biographiai és irodalomtörténeti irodalomra is, úgy hogy már első ízben is jóval több anyagot gyűjtöttem, mint a mennyit, egy folyóirat szűkebb köréhez mérten, ama két terjedelmes cikkben feldolgozhattam. Nem végezek talán most haszontalan munkát, midőn amaz első vázlatomat részben kiegészítve és bővítve,

részben teljesen átdolgozva és egészen új fejezetekkel kikerekítve itt újra átadom az olvasónak. A munka gyengéit — melyeket magam is jól ismerek — talán kimentí némileg a segédeszközök egy részének (minden törekvésem daczára) hozzáférhetetlensége, talán magának a feladatnak nehézsége. Az életrajzi adatok teljesen a fönt nevezett munkákon — közülök Koerting kitűnő műve csak czikkeim megírása után jelent meg — alapszanak, melyek az előző kutatások összes eredményeit összefoglalják és számos kérdésben tetemesen tovább viszik ismereteinket. E tekintetben önállóságra még nem is törekedhettem. Másképen van a dolog Boccaccio munkásságát illetőleg. Ennek felfogása, jellemzése, bírálata különböző lehet a különböző álláspontok szerint. Így pl. Landau igen kevésre becsüli költői művei legnagyobb részét, míg Koerting túlságosan kedvező ítéletet mond még gyenge dolgozatairól is. Itt mindenütt saját szememmel vizsgáltam, utána jártam a munkák forrásainak, figyelemmel kísértem azoknak viszonyát a korhoz és hatását az utókorra, és iparkodtam történeti jelentőségeket és maradvány értékeket megkülönböztetni és kiemelni. Vajon sikerült-e törekvésem, használtam-e e kis könyvvel irodalmunknak, annak megítélését a tárgyilagos kritikára bízom, mely, ha e kísérlet gyengéit feltárja, talán némely jó oldalát sem fogja hallgatással mellőzni.

Svábhegy, 1880. június végén.

I.

BOCCACCIO IFJÚSÁGA.

1313—1349.

Certaldo kies városka, az Elza folyó jobb partján, öt mérföldnyire Flórencztől, gyönyörű vidéken, festői magaslaton, igen szép kilátással. E város, mely 1293-ban a hatalmas Florenz főurasága alá került, törzshelye Boccaccio családjának¹, ki magát, bár nem itt született, sokszor «da Certaldo» néven nevezi, és egészen haláláig a család certaldói házának birtokában maradt. E házban², mely még ma is fennáll, élte a költő gyermekségét, itt tartózkodott ismételve életének

¹ Boccaccio, De montibus etc., s. v. Elsa: *Certaldo sedes et natale solum maiorum meorum fuit.*

² Jelenleg a következő felirat olvasható az egyemeletes kis ház tornyocskáján:

Has olim exiguas coluit Boccaccius aedes,
Nomine qui terras occupat, astra, polum.

különböző szakaiban, itt írta művei egy részét, itt fejezte be életét. Atyja, Boccaccio di Chellino, tekintélyes flórenczi kereskedő volt, kire polgártársai ismételve előkelő városi hivatalokat ruháztak. Némelyek gazdagnak, mások szegénynek mondják, — volt ő gazdag is, szegény is, a mint az üzlet folyton változó állása hozta. Foglalkozása és az avval járó bajok, gondok és esélyek, úgy látszik, mélyen bevésődtek fia emlékezetébe, ki még 1373 körül, Dante nagy művéhez írt magyarázataiban, így rajzolja az üzlet embereit: «Nézétek csak a kereskedőket, mennyire fölizgatja őket minden hír Angliából vagy Flandriából, Spanyolországból vagy Cyprusról, hogy írnak üzlettársaiknak rőfnyi leveleket és mily remegéssel bontják föl az érkezetteket! Minden széltől féltik hajóikat, minden háborús hírtől árúikat. A hány alkusz beszél velök, ugyanannyi nézetök van.»

Az öreg Boccaccio valódi nagykereskedő volt, ki sokat utazott is. Így 1328-ban Nápolyban, 1313-ban, a templomosok nagymesterének kivégztetésekor (márczius 18.), és újra 1332-ben Párisban volt, hol ekkor a tekintélyes Bardi-bankház élén állott. Első párisi tartózkodása alatt nyerte meg az öreg Boccaccio, ki akkor 25—30 éves lehetett, egy 21 éves özvegy kegyét, ki még 1313-ban a költő anyja lett. Apja tehát komoly toscánai férfiú, anyja derült lelkű párisi nő volt, s így elmondhatta költőnk magáról Goéthével:

Apámtól van a termetem,
 S komoly magamtartása ;
 Anyámtól víg természetem
 S kedvem mesemondásra.

(Szász K. ford.)

Az öreg Boccaccio még 1314-ben is Párisban volt, s így több mint valószínű, hogy költő fia János (Giovanni) a francia fővárosban született. Mint születése és szülőhelye, úgy homályos szülei viszonya is. A költő anyja, ez is igen valószínű, nem volt az öreg Boccaccio neje, és a praktikus kereskedő még nem is bánt nemesen kedvesével. A költő később *Ametojában* allegorikus alakban, de elég átlátszó allegóriában írja le szülei viszonyát. Atyját itt szép, de érzéketlen, durva férfiúnak rajzolja, ki Párisban nemes embert játszik, szent esküvel és házassági ígéretekkel elcsábít egy fiatal özvegyet, kit, a midőn viszonyuk gyümölcse a világra jött, hűtlenül elhagy, hogy otthon gazdag nőt (Martoli Margitot) vegyen el. Az elhagyatott boldogtalan asszonyt e szívtelesség kora sírba viszi. De az Isten büntetése nem kerülte el az árulót, ki a nejével nyert vagyont és nem sokára (1339-ban vagy 1340-ben) nejét magát is elveszítette. A fiú itt mély szánalommal és bánattal fogja anyja pártját apjával szemben, kinek tettét elkeseredett ellen-

szenvvel meséli és határozottan rosszalja.¹ A fiú viszonya atyjához nem is volt soha szívélyes, sokszor ellenszenves, többnyire hideg. Boccaccio többször valóságos gyűlölettel és megvetéssel szól mogorva, kapzsi, szívtelen atyjáról.

Boccaccio atyja, főleg 1314 óta, állandóan Flórenczben lakott s csak néha kereste föl certyaldói házáat, mely azonban a család birtoka maradt. Az apa praktikus, csak vagyónának növelésére irányzott prózai világnézete a korán érő fiú pályáját is megzavarja. Alig tud János írni és olvasni, midőn atyja őt a latin iskolából kiveszi és, miután a kereskedelmi ismeretek elemeivel maga megismertette, a kereskedésre adja. De e foglal-

¹ Koerting (*Boccaccio*, 67—68. l.) kimutatni iparkodik, hogy ez általánosan elfogadott elbeszélés alaptalan, hogy a költő 1. nem Párisban, hanem Flórenczben született; hogy 2. nem természetes fiú volt; hogy 3. anyja nem francia nő volt. — Nem lehetetlen, hogy a fönt közlött elbeszélés a költő több munkájában elszórt czélzásoknak félreértése. De tény, hogy a költő anyjáról semmi biztosat nem tudunk s hogy Boccaccio atyjának első nejét, Martoli Margitot, soha sem említi mint anyját, pedig, midőn ez meghalt, a költő már 27 éves volt. Koerting (84. l.) e nehézségeket úgy véli elháríthatni, hogy Boccaccio nem volt atyja ismeretes két nejének, hanem egy harmadik, illetőleg első feleségének, kiről sehol említés nem történik, fia! Én részemről a szövegben közlött elbeszélést tartom, ha nem is kétségbevonhatatlannak, de legalább oly valószínűnek s a hagyomány által biztosítottak, hogy merész hypothézisek kedvéért nem hiszem mellőzendőnek.

kozás örökké idegen maradt a gondolkodó és nagyra törekvő fiútól, ki — saját vallomása szerint (*Genealogia Deorum* XV, 10) — már akkor fogott a verseléshez, mielőtt becsületesen olvasni tudott, s később is határozottan kimondta, hogy ő természettől költőnek és csakis költőnek született.¹ Előtte Dante lebegett, kit épen ez idő tájt (1321) Ravennában nagy pompával temettek el, és, kit a kor Danténél is nagyobbabbnak tartott, Vergilius, kit Dante maga is mesterének tekintett. Boccaccio is költő akart lenni, költő mint Dante és Vergilius. A kereskedői pályán töltött évek bizonynyal nem maradtak minden haszon nélkül költőnkre nézve, mert Boccaccio ez idő alatt sokfelé utazgatott Olaszországban — Párisban bizonyosan nem volt, mint azt régebben sokszor állították, — és nagy mértékben fejlesztette emberismeretét. De a foglalkozást magát nem tudta semmiképen megkedvelni, s ellen-szenve a kereskedés ellen csak növekedett, midőn a korabeli költészet termékeivel jobban megismerkedett. Hajlama és tehetsége nem maradt titok atyja előtt; de ez nem helyeselte fiának eszményi törekvéseit és végre, midőn hat évi kínlódás után beleegyezett abba, hogy Giovanni a kereskedelmi pályát elhagyja, ezt csak azon

¹ Gen. Deor XV, 10: *Me quidem experientia teste ad poeticas meditationes dispositum natura ex utero matris eduxit et meo iudicio in hoc natus sum.*

föltétel alatt tette, hogy a nagyra törő ifjú a kánonjogot (*pontificum sanctiones*) tanulja, hogy, atyja akarata szerint, «a szerzett ismeretekkel egykor kincseket szerezzen magának» (*dives exinde futurus*). Így került a költői tehetségű, rajongó képzelődésű, könnyű vérű Boccaccio 1330-ban, élete tizennyolczadik évében Nápolyba, az Anjouk fényes, zajos és romlott székhelyére.

Nápoly volt ez időben Olaszország egyedüli igazi nagyvárosa. Bologna híres jogi egyetem, a felsőolaszországi köztársaságok derék, munkás politikai központok voltak; az örök Róma, melynek pápai Avignonban a babyloni száműzetésben sóvárogtak, kihalt és üres volt, — «bánatos, elhagyatott özvegy», mint a kortársak nevezték; Velence még igen szerény szerepet játszott a tengeren, a szárazon pedig alig kezdte meg kis hódításait; — egyedül Nápoly virágzott; ez székhelye volt egy hatalmas királyságnak, melynek fényét a nagyszámú gazdag nemesség, az élvezetek után sóvárgó szép nők is emelték, — mely egy oldalról a régi görög élet hagyományaiban gyökerezett, más oldalról a Sicilián keresztül behatoló keleti szellemnek állott nyitva, — hol a legkülönbözőbb s legellentétesebb művelődési elemek, ó-classikus és byzanci, normann és mór, provencai és francia befolyások alatt tarka és eleven szellemi élet fejlődött. Hat évet töltött itt Boccaccio, — várhatjuk-e, föltehetjük-e, hogy e városban valóban a kánonjogot tanulmányozta?

Midőn Boccaccio Nápolyba került, az Anjouk királyi székén (1309. május 2. óta) Robert ült, kit hízelgői (köztük Petrarca is) bölesnek, a tudományok barátjának neveztek, kiről azonban Dante, szokott lapidáris modorában találóan mondja (*Parad.* VIII, 147), hogy csak prédikátornak való volt. Robert látszólag pártolta a tudományokat és a tudósokat, de lelke mélyében száraz, üres és a mellett fukar ember volt, kinek törekvései leginkább hatalmának és kincseinek öregbítésére voltak irányozva. Hiszen trónját is jogtalanul bírta, mert jogos birtokosa Robert Károly volt, kinek fejét a magyar szent korona díszítette. Uralkodását szakadatlan polgárháborúk előzték meg és iszonyú zavarok követték; — saját 34 éves országlása a béke és (korának mértéke szerint) a rend korszaka volt. Ez főérdeme, és ezért látták a kortársak és az utódok az ő uralkodását oly fényesnek. Fia, Károly, a szeretetre méltó calabriai herceg, 1328-ban halt el, két leányt hagyva maga után, Johannát és Máriát. Robert, talán régi bűnét jóvá akarván tenni, Robert Károly fiainak, Lajos- és Andrásnak, szánta e leányok kezét, Johanna férjének, Andrásnak, ki ezentúl a calabriai herceg czímét viselte, egyszersmind trónját is.¹ A ki hazánk történetében

¹ Régebben sokan Johanna nővérét, Máriát, tartották Boccaccio azon kedvesének, kit Fiammetta néven megénekelt. De ez tévedés. E Mária, Robert király unokája,

csak fölületesen jártas is, igen jól ismeri azon borzasztó eseményeket, melyek Nápolyi Johanna nevéhez fűződnek. A fiatal királynő — midőn nagyatyjā meghalt (1343. január 19.), tizenhat éves volt — nemcsak az ország legelső, hanem egyszersmind legszebb, legelbájolóbb és legromlottabb asszonya volt. A rend fölbomlása, az erkölcsösség hanyatlása, a nemesség kicsapongásai, a jog eltiprása, — a mi mind már Robert király utolsó éveiben kezdetét vette, az élvvagyó, érzeki, szenvedélyes Johanna alatt iszonyú erőre emelkedett és teljes, zabolátlan anarchiává fajult el. Tudjuk, hogy a magyar herceg, ki egyszerű gondolkodásánál, tiszta erkölcsénél és feddhetetlen jelleménél fogva a királyi udvar körébe nem illett, 1345. szeptember 18-dikán nejének, Johannának, tudtával és beleegyezésével, meggyilkoltatott, és hogy a főbűnösök ez iszonyú tettökért soha sem lakoltak.² Hiába indult Nagy Lajos szerencsétlen öcsese megboszulására Nápolyba, hiába fogadta a nép mint megmentőjét és jóltevőjét lelkes

csak 1328-ban (atyja halála után) született, és így alig hat éves volt, midőn Boccaccio és Fiammetta viszonya kezdődött. Azt csak melleleg említjük meg, hogy e Mária nem lett, mint nagyatyja tervezte, Nagy Lajos királynak, hanem Durrazoi Károly hercegnek, utóbb Avelino grófnak s végre Tarenti Fülöp hercegnek neje.

² Boccaccio 1343-ban írt harmadik eclogájában határozottan Johanna *ellen* kel is és meleg rokonszeny hangján szól a szerencsétlen Andrásról. Később persze ártatlamak jellemzi a «farkaslelkű» királynét!

örömmel, hiába verték meg diadalmas hadai a nápolyi seregeket, — a pápa ügyes politikája távozásra bírta nagy királyunkat, és Johanna 1352-ben visszatért a szép Nápolyba. Mintha semmi sem történt volna, nem törődve a végtelen háborúkkal s belzavarokkal, melyek a nápolyi királyságban 1345 és 1362 közt dühöngtek, úgy folytatták a királyné és udvara az előbbi ünnepélyeket és multságokat; az élvezetek hajhászása, a szenvedélyek zabolátlan uralma, a feneketlen romlottság újra ülte orgiáit az óvilág legbájosabb öblének partjain.

Ha már Nápoly maga nem volt alkalmas hely a jog tanulmányozására, általában komoly, csendes, tudományos munkásságra, még kevésbé serkentett az udvar ily tanulmányokra. Pedig Boccacciót kedvező külseje, költői tehetsége, szellemes társalgása és valószínűleg némely fiórenczi összeköttetések is csakhamar az udvarhoz hozták. A költő nem volt igazán szép férfiú. Villani szerint nagy és erős testalkatú volt, szép szájjal, de egy kissé vastag ajkakkal; állán gödröcske volt, mely főleg nevetését igen kedvessé tette; arca telt, orra egy kissé lapos volt. De a miben testi szépsége talán hiányosnak tetszhetett, azt teljesen pótolta és majdnem elfeledtette szeretetre méltó, kedves, mulattató társalgása, idealisabb iránya, a költészet és a tudományok iránt táplált hő szeretete és költői hivatottsága, mely nem sokára környezete által nagyra becsült dalokban kifejezést

nyert. E dalok ideálja pedig Fiammetta, a költő «lángja» (fiamma) volt.

Voltak, kik Dante Beatricéjét és Petrarca Lauráját a képzelet teremtményeinek tekintették és határozottan tagadták, hogy azok emberi alakban e földön jártak volna. E nézet, bár tudjuk, hogy általánosságban helytelen, mert Beatrice és Laura valóban éltek, annyiban mégis nem egészen alaptalan, hogy az a Beatrice, ki Dantét az egekbe vezeti, és az a Laura, kit Petrarca halhatatlanná tett, úgy a mint a *Divina Commediá*-ban és a szonettekben szerepelnek, soha sem éltek. Dante csak mint gyermek érintkezett a gyermek Beatricével, Laura pedig kitűnő gazdasszony volt, ki semmit sem törődött Petrarca sóhajaival. A gyönyörű alakoknak, milyenekké e két nagy költő eszményítette dalaik múzsáit, nem feleltek meg a valódiságban élő nők. Nem mintha Beatrice és Laura hatását Boccaccio nagy kortársaira tagadni akarnók — bár nem ismerhetjük el oly nagynak, mint milyenek rajzolni szokás, — de tény, hogy Dante és Petrarca idealis alakokká, sőt részben tiszta eszmékké emelték ama nők képeit, oly alakokká, melyeknek semmi reális vonásuk nincsen.

Egészen másképen Fiammetta. Ez nem elmosódó árnyék volt, nem egy képzelt világ lakója, de még nem is hideg, márványszívű hölgy, ki imádója sóhajaival vagy nem törődik, vagy örömet leli bennök. Fiammetta valóságos földi nő

volt, gyönyörű testtel, déli heves vérrel, zabolátlan szenvedélyvel, határtalan szerelemmel, — bűnös nő, ki férjét megcsalta, hogy szerelmével egy rajongó ifjút boldogítson és valódi költővé fölavasson. Fiammetta személyét is sokáig homály borította; a költő maga, nem ok nélkül, rendesen titokszerűen vagy az allegoria leple alatt szól róla; — de azon, hogy e nő valóban élt és valódi kedvese volt Boccaccionak, nem kételkedtek soha; ma pedig már biztosan tudjuk, hogy Fiammetta a nápolyi fejedelemnek, Robert királynak természetes leánya, Mária volt.

Mária nem volt Boccaccio első ideálja. Midőn az ifjú költő Nápolyba jött, két nő, kiket Pampinea ¹⁾ és Abrotonia álnévvel említ költeményeiben, hódította meg szívét, és még később is, mint egy fönmaradt szonettjéből látjuk, ingadozott egy özvegy asszony és egy fiatal leány közt. Ezeket költeményekben is dicsőítette, melyeket azonban később, mivel csekély értékűeknek ismerte föl, megsemmisített. Szerelmének ez első ideáljai teljességgel elhomályosultak, midőn Boccaccio 1334. márczius 27-én ²⁾ szent Lőrincz templomában (San Lorenzo Maggiore, az akkori királyi palota

¹⁾ E nő a *Decamerone*ben nagy szerepet játszik. Ő az első nap királynője.

²⁾ Az évre nézve, melyben Boccaccio először látta Máriaját, a számítások igen eltérő eredményre vezettek. A fentebbi meghatározást igen jól okadatolja Landau, id. m. 31—32. ll.

közelében) a szép Máriát megpillantotta és rögtön megszerette. Mária, a költő saját leírása szerint, kerek arcú volt, széles homlokkal, egy vídám köz (lieto spazio) által elválasztott fekete szemöldökkel, sólyomszemekkel, melyek hamisan körültekintettek; orra egyenes és keskeny volt, orczáit tej és vér, liliomok és rózsák borítják; szájacskája csókra termett, ajkai rubinok; kerek állát kedves gödröcske ékesítette, nyaka pedig vakító fényű és nyulánk volt. Hosszú göndör szőke haja — minden tizennegyedik századi olasz költő kedvese és ideálja szőke volt! — vagy nyakára esett szabadon, vagy gyönyörű hajékba volt fölesavarva, gazdagon diszítve gyöngyökkel és friss virágokkal, letakarva átlátszó fátyollal. E vonásokra a költő több munkáiban akadunk, a hol női szépségeket leír. ¹

Boccaccio maga beszéli el Mária származását. Anyja Aquino gróf neje, apja azonban nem anyjának férje volt, hanem Robert király, ki a szép nőt sokáig ostromolta kegyéért, de csak miután egy alkalommal egy kérését teljesítette, nyerte meg hálából a szép Aquino grófné teljes kegyét. Viszonyuk gyümölcse Mária volt, kit a világ természetesen Aquino gróf leányának tekintett. Mária apácza-kolostorban nevededett s maga is apácza készült lenni, midőn rábeszélte magát, hogy egy előkelő ifjúhoz, kiről semmit sem tu-

¹ L. pl. a *Teseideben* Emilia leírását, XII, 53—64.

dunk, még nevét sem, férjhez menjen. Több évig élt már elég boldog házasságban, midőn az 1334-diki év nagyszombatján San Lorenzo templomban egy ifjút megpillantott, ki szívét rögtön és teljesen meghódította. Csak néhány nap múlva tudta meg, hogy ez az ifjú Boccaccio, ki előbb ritkán és csak lopva, de utóbb, — midőn Mária rokonainak, sőt férjének kegyét és barátságát kereste és megnyerte volt, — sokszor láthatta az imádott nőt, kinek Boccaccio volt, a költő szavai szerint, «első, utolsó és egyetlen szerelme». Mária nem engedte magát könnyen és gyorsan át a heves ifjú folyton növekedő szenvedélyének, a költő folyton merészebben nyilatkozó követeléseinek. Egész nyáron át küzdött szerelmével és kötelességével, míg október havában férje Capuába utazott és az egyedül visszamaradt nőt Boccaccio «inkább merészen mint okosan, inkább szerencsésen mint erényesen» teljesen meghódította.¹ A szerelmesek boldogsága határtalan volt, — bár a költő ez időben keletkezett számos dalában önmagát inkább boldogtalannak, eredmény nélkül sóvárgónak, lenézettnek és mellőzöttnek, kedvesét pedig majd köszívűnek, majd hűtelennek szereti rajzolni. Kétségtelen, hogy Boccaccio félre akarta

¹ Hogy *Koerting* (id. m. 158. l.) e viszonyt teljesen ártatlan, benső barátságnak akarja feltüntetni, az nemcsak a kor szellemével és a nápolyi viszonyokkal, hanem a költőnek kétségbevonhatatlan nyilatkozataival is ellenkezik.

vezetni olvasóit, mert a nápolyi udvar minden romlottsága és feslettsége mellett sem tekintette tanácsosnak, hogy a királyleánynak, az előkelő grófnénak szerelmével — ő, a fiatal, egyszerű deák, a florenczi kereskedő fia — dicsekedjék. De e körülményhez, mely szerelmi viszonyából származik, járúl még egy másik, mely a korabeli lyrai költészet jellemében gyökerezik.

Petrarca azt beszéli, hogy Boccaccio összes kisebb költeményeit elégette, midőn a Laura-dalokkal megismerkedett. Talán még sem összes költeményeit, mert reánk még meglehetősen számmal maradtak.¹ De tény, hogy e költemények — néhány kiválóan sikerült darab kivételével — általában csekély értékűek. A korabeli olasz népdal friss, eleven, humoros és életteljes hangjával ellentétben,² a művelt költők mind közvetlenül Petrarca, közvetve a troubadourok modorában énekeltek. Érzés helyett szóvirág, mély érzés helyett túlzott sentimentalitás, lyrai közvetlenség helyett csiszolt styl, alaki mesterkéeltség, conventionalis formák és formulák, — ezek a XIV-ik századi olasz lyra főbb jellemző vonásai. Petrarca maga sem ment e hibáktól, de költői egyénisége

¹ A nagyobb munkákba (*Ameto* és *Decamerone*) szőtt kisebb költeményeken kívül: száztíz szonett, hat canzona, négy madrigal, két ballata, egy sestina, egy capitulo. Koerting id. m. 456 l.

² A *Decamerone* ötödik napjában találkozunk e legnagyobbrészt elveszett népköltészet néhány töredékével.

mégis sokkal hatalmasabb, semhogy azokat, legalább sokszor, ha nem is mindig, háttérbe ne szorította volna, a mi neki annál is inkább sikerülhetett, mert Petrarca speciális lyrai tehetség volt, ki mindig önmagával foglalkozott, ki szíve minden dobogását, lelke minden hullámozását folyton figyelemmel kísérte, ki egész életén át saját énjét tekintette a világ középpontjának és ezen énje szempontjából nézte, vizsgálta, ítélte a világot. De azért Petrarca is csak a troubadourok utánzója és az ő érzése is nagyrészt csinálmány, versbe faragott szóvirág. Boccaccio pedig, a kiváló epikus költő, ki önmagával legkevesebbet törődött és első sorban mindig a külvilág tárgyilagos reprodukcióját czélozta, a lyra terén az utánzó utánzója: nemcsak stylje, modora, eszméinek és érzéseinek világa származik a Laura-szonettekől, hanem több költeményében még a gondolatmenet, a teljes tartalom is. E lyrai költeményei azért, épen conventionális jellemöknél fogva, nem tekinthetők megbízható életrajzi forrásoknak. Boccaccio fenéig üritette a szerelmi boldogság és élvezet kelyhét, mint azt minden egyes nagyobb műve kézzelfoghatóan bizonyítja; — ifjúkori dalaiban azonban jajgatott és sóvárgott, mert akkor a boldogtalan szerelmes volt a divat hőse. Hát Heine utánzói máskép tettek? — Boccaccio, a lyrikus, csak ott kiválóbb költő, hol igazi érzésnek ad egyszerű, közvetlen kifejezést, mint eposzainak és a *Decameronet* köz-

vetlenül megelőző prózai műveinek egyes részleteiben. Határozott epikus tehetségénél fogva a lyrai hangulatot csak akkor képes megkapóan kifejezni, ha az cselekvényből származik, adott helyzethez fűződik. Ilyenkor azután Boccaccio, a *lyrikus* is gyöngéd, mély és megkapó, néha eszméiben új is. Nagysága azonban mindamellett nem a lyra talajában gyökerezik.

Természetes, hogy Nápoly pezsgő, zabolátlan élete és Fiammetta boldogító szerelme nem igen serkentették Boccacciót a kánonjog alapos tanulmányozására. A költő gyorsan észre is vette, hogy e tudomány nem neki való és teljesen lemondott róla. Csak szerelmének és a költészetnek élt, legfőlebb még egy kissé a görög nyelvnek és irodalomnak is, melyet akkor Nápolyban már sokan műveltek, és elszórtan még élő nyelv gyanánt is szerepelt. Görög tudósok sokszor tartózkodtak a fényes, virágzó városban, melynek gazdag lakosai viszont gyakran meglátogatták Görögországot, hol birtokaik voltak. Boccaccio később, korának mértéke szerint, Pilatus Leon vezetése alatt kitűnő hellenista lett; — Nápolyból nem származik e tudománya. Itt csak fölületesen, kapkodva foglalkozott a görög nyelvvel, melynek ismeretét szerette (munkáiban is) fitogtatni; de a feltűnő hibák, melyeket e téren elkövet, eléggé mutatják, hogy ez ismerete mily kezdetleges volt még. Tanárról, ki őt a görögben oktatta volna, nem tesz említést; csak a jogá-

szokról szól, kiknek előadásait csekély szorgalommal, még csekélyebb eredménnyel és kedvvel látogatta, és ismételve a legnagyobb tisztelettel Andalone del Negroról, az astronomia meg astrologia tanáráról, «a kitünő, tiszteletre méltó férfiúról, mélyen tisztelt tanáráról», ki, szerinte, a csillagászat terén épen annyit nyom, mint Cicero a szónoklatban és Vergilius a költészetben. Nápolyi barátjai közül még Paolo da Perugia, Robert király tudós könyvtárnoka, kinek gazdag kéziratgyűjteményét Boccaccio később is szorgalmasan kiaknázta, és Niccolò Acciajuoli érdemének említést. Ez utóbbi eredetileg flórenczi kereskedő volt, ki ügyes ármányai útján mind nagyobb befolyásra jutott, míg végre a király főudvarmestere lett. Később, nem egészen világos okokból, meghasonlott Boccaccioval, ki végre üres, szívtelen embernek ismerte föl a mind gögösebbé vált udvaroncot.

Boccaccio boldog nápolyi napjai váratlan véget értek: apja, a közel hatvan éves és a harminczas évek végén (1339 és 1341 közt) özvegyiségre jutott agg férfiú, 1341-ben haza hívta fiát Flórenczbe. Magyarázzuk-e, hogy a költő vérző szívvel távozott a gyönyörű vidékről, az élvezetekben bővelkedő városból, az Anjouk fényes udvarától, imádott Fiammettájától? és vonzhatta-e őt atyjának háza, kit sohasem szeretett, kiről ez időben keletkezett műveiben is nem

épen a legnagyobb tisztelet és gyöngédség hangján emlékszik meg? . . .

Flórencz ekkor roppant zavarok és polgárháborúk színhelye volt. Számos pártok álltak egymással szemben, melyek néha rövid időre egy közös ellenség ellenében egyesültek,¹ de azután rögtön újra egymás ellen fordították fegyvereiket. A nép és a nemesség pártjai szakadatlan és szenvedélyes harczot vívtak egymással a köztársaság birtokáért; de egyikök sem élvezhette sokáig a hatalmat. Boccaccio nem vett részt a politikai mozgalmakban; egyrészt szerelmi bánata, másrészt házi bajai — hiszen atyja, ki folyton komorabb és fukarabb lett, vén napjaira újra megnősült! — költői munkássága és a politikai viszonyok élvezhetetlen zürzavara egyaránt bántották és önmagára utalták őt. «Flórencz (írja ez időben) tele van főnhéjazó szavakkal és gyáva tettekkel; itt nem ezer nézet uralkodik, hanem annyi, a mennyi a lakos; külső és belső háborúk folyton dühöngnek». Valószínű, hogy a költő az első

¹ Így főleg 1342-ben és 1343-ban Briennei Walter, az úgynevezett «Athéni herczeg» ellen, ki eredetileg Flórencz hadvezére Piza ellen volt, de csakhamar a városnak kegyetlen, zsarnok urává tette magát. Boccaccio a *De casibus virorum* czimű könyvében oly terjedelmesen és annyi szenvedélyes gyűlölettel beszél el e férfiú történetét, hogy már ebből is következtethetni, mit közvetlen adatok nem bizonyítanak, hogy a költő 1342—1343-ban Flórenczben tartózkodott és szemtanúja volt Walter féktelen gazdálkodásának és utóbb bukásának.

években többször lerándúlt Nápolyba, derült ifjúsága szép napjainak, boldogságának, költői terveinek e szeretett színhelyére, és hogy a negyvenes években keletkezett költői műveit is jó részben mint Fiammettája számára, úgy Fiammettája közelében is dolgozta ki. Milyen más világ volt e fényes, eleven, jókedvű városban — még nem is tekintve kedvese jelenlétét, — mint a komoly, köznapi, politikai zavarokkal telt Flórenczben!

Ez időről azonban nincsenek biztos adataink, melyek Boccaccio életének ez évtizedére kellő világot vetnének; csak annyi valószínű, hogy 1344. és 1345-ben, és ismét a nagy pestis kiütésekor, 1348-ban, Nápolyban tartózkodott. Ez utóbbi évben másodszor hívták vissza Flórenczbe, mert atyja meghalt, ki valószínűen az iszonyú dögvész áldozata lett. Apja második házasságából — Bosticchi Bice volt a költő mostohájának neve — származott Boccaccio Jakab, ki most János gyámsága alá került. Valószínűen ugyanez időben halt meg Fiammetta-Mária is. Boccaccio ekkor már nem volt többé az a lelkes, csak kedveséért élő szerelmes, kit az imádott nőnek csak egy napi távolléte is boldogtalanná tett. Mária halála kétségtelenül nagyon meghatotta a költőt, — de az a néhány szonett, melyben a megboldogultról megemlékszik, mégis inkább a mesterkélrt reflexio, mint a mély érzés hatását teszi az olvasóra. Életének további folya-

mára azonban Fiammetta halála a legnagyobb befolyással volt. Boccaccio megszűnt a szerelem rabja lenni, a nő nem játszik többé szerepet életében. A szerelmet a barátság váltja föl, Fiammetta helyébe Petrarca lép.

A költő, midőn 1349. táján Flórenczbe visszatért, hol ezentúl állandóan tartózkodott, élete és munkássága delében állott: 36 éves volt, és olasz, részben latin költői munkái is már hirdették nevét és tehetségét. Élete és munkássága most, főleg Petrarca személyes befolyása alatt, egészen más irányba tereltetett: a ki eddig csak a szerelemnek és egy kis baráti körnek élt, ezentúl a politika terén is próbál, és nem minden siker nélkül, szerencsét; a ki eddig csak mint költő működött, most a tudomány munkásává szegődik és a humanismus lelkes, fáradhatatlan, avatott harczosává lesz. E két esemény — második visszatérése Flórenczbe és a közvetlenül ezután Petrarcával megkötött baráti viszony — mindenképen korszakot alkot Boccaccio életében, melynek 1349—1350-ben kezdődő második felét csak a már régen megkezdett *Decamerone* befejezése fűzi a költő ifjúkori éveikhez.

De mielőtt élete második felére áttérnénk, helyén lesz egy pillantást vetnünk Nápolyban keletkezett vagy legalább tervezett műveire — van ilyen, fönt érintett lyrikus költeményein kívül, mindössze hét, — melyek a költőt folytonos

haladásban tüntetik föl és lépésről lépésre mind közelebb visznek leghíresebb művéhez, a *Decamerone* halhatatlan gyűjteményéhez, melynek esiráit már első költői kísérleteiben is fölismerhetni.

✓

II.

IFJÚKORI MUNKÁK.

Boccaccio nem tartozik azon írók közé, kik már első munkájokkal túlszárnyalják korukat vagy legalább kiváló tehetségök föltűnő bizonyítékait adják. Ellenkezően, első munkái igen csekély értékűek; se fölfogás, se anyag vagy alak tekintetében nem emelkednek túl koruk színvonalán. Értékek azért tisztán történeti: a költő szellemi és költői fejlődése, mely kétségtelenül folytonos haladás volt, tükröződik vissza ez ifjúsági művekben és kölesönöz azoknak érdeket. Boccaccio maga később nem fektetett nagy súlyt ez ifjúkori műveire, és még öreg napjaiban is hangsúlyozta, hogy belőle talán híres költő válhatott volna, ha atyja e törekvéseit nem ellenezte és az ideális irányú és a költészet iránt lángoló lelkesedéssel rajongó gyermeket a legprózaibb életpályára nem kényszerítette volna. És e fölfogása, e panasza épen nem alaptalan.

Boccaccionak is, mint egész korának, ideálja az antik világ volt. A XIII. századi olasz költők nem ismertek nagyobb föladatot, mint a görög-latin ókor megújítását. Tanulmányozták a classikus ókor költőit, kiket minden téren utólrhetetlen, de utánzandó mintakül tekintettek, és saját műveikben sem tartottak más czélt szem előtt, mint hogy ama mintákat lehetőleg megközelítsék. De e század nem volt még képes arra, hogy az ókort tárgyilagosan, azaz teljes valódiságában és sajátosságában föl ismerhesse, hogy az ellentétet, melyben a classikus és modern világ egymáshoz állanak, kellőleg fölfoghassa és az ókorból vett tárgyakat tisztán az ókor szellemében földolgozhassa. Latin költészetükben még inkább megközelítették ama czélt, mert itt nagyrészt egyszerű másolók vagy compilerok voltak, kik a görög-latin költészetből vett drágaköveket csak máskép rakták össze. Modern nyelvű költészetök azonban csak a szereplők — hősök és istenek — neveiben és hagyományos tetteiben volt antik, — jellemökben, gondolkozásuk és érzésök módjában azonban magukon hordták a XIII. század jellegét. Classikus és antik voltak a költészetnek tárgyai és formái, de romantikus és modern a szelleme és világnézete. Boccaccio ifjúkori költői műveit is az ellentétes elemek ez összevegyülése jellemzi.

Első műve *Filocopo* című prózában írt regénye, Boccaccionak (a *Decamerone* után) legter-

jedelmesebb, de egyszersmind leggyöngébb műve. Több évig dolgozott rajta és, a hagyomány szerint, legtöbbre becsülte összes munkái közt. Ez ítélete, ha igaz, újra mutatja, mennyire elfogultak a költők néha leggyöngébb munkájuk iránt. Lovagi mondák, saját élmények, keresztyén legendák, görög mythologia, pogány viszályok, mindenféle tarka allegoriák oly sajátyszerűen vannak itt összekeverve, hogy a magyarázók e műből a legfuresább dolgokat voltak képesek kiolvasni.¹ A bevezetésben előbb Nápoly elfoglalását Anjou Károly által beszéli el — nem nagy történetírói hivatottsággal; azután áttér Robert királyra és szép leányára; végre szól saját szerelméről Mária iránt, kinek kivánságára az utóbb következő historiát, *Filocopo* regényes történetét, elbeszéli.²

¹ L. Witte jeles Boccaccio-biographiáját a *Decamerone* fordítása előtt (3. kiad., Lipese, 1859), I. köt. LIII. l. — Rolletti Gábor pl. a *Filocopoban* egy ghibellini, a templomosok rendjének mintájára hét fokkal szervezett titkos szövetséget fedez fel, s e furesa bogara értelmében allegorice magyarázza a regény legegyszerűbb részleteit, utóbb az *Ametot*, az *Amorosa visionet* s a költő többi műveit is.

² Styljéből csak két mutatvány. Az időt, melyben Máriát legelőször látta, így határozza meg: «Történt azon a napon, melynek első órája Saturnusé, melyben Phoebus lovaival az égi kos tizenhatodik fokát elérte és a melyen a Jupiter fiának visszatérését a Pluto megrablott országából ünnepelték: midőn Nápolyban egy templomba léptem, melyet azon férfiú után neveznek, ki

E história anyaga nem Boccaccio műve, hanem a középkor egyik legismertebb és legelterjedtebb elbeszélése, melyet főleg francia és német költők ismételve földolgoztak, mely utóbb prózai népkönyvben újra és még szélesebb körökben lett népszerűvé. Mert a *Filicopo* nem más mint *Floire et Blancheflor* (a németeknél *Flore und Blanscheflur*, Boccaccionál Florio és Biancofiore) története, mely többek közt két francia és egy német XIII-ik századi költői elbeszélésben fönmaradt. Tartalmának vörös fonala igen egyszerű; annál bonyolódottab és tarkább az egyes kalandok és epizódok tömege. Florio, a spanyol király fia, és Biancofiore, egy a spanyol udvarhoz került előkelő római hölgy leánya, egy napon születnek és kora gyermekeségöktől szeretik egymást, — min nem igen csodálkozhatunk, ha Boccaccionál olvassuk, hogy «Ovidius ama szent könyvéből» tanultak olvasni, melyben a költő utasítást ad, hogy a Venus szent tüze miképen ébresztendő hideg szívekben. A spanyol király nem helyesli fia hajlamát és elválasztja egymás-

magát rostélyon megégetteté, hogy az Istenek közé helyeztessék.» Ez annyit tesz egyszerű prózában: Egy szombaton, tizenhat nappal a tavaszi éjgyen után, Krisztus mennybemenetele ünnepén léptem szent Lőrincz templomába. — Kedvese nevét nem mondja meg, hanem így írja körül: «Azon nő nevét viselte, ki méhében a megváltást hordta azon átok alól, mely az első anya bűnös kívánsága miatt a világra jött.» Azaz prózában: Máriának hívták.

tól a szerelmeseket, sőt megtesz mindent, hogy Floriót más gyönyörű nők által elcsábíttassa és hogy a leányt elveszítse. De Florio hű marad kedveséhez, és midőn atyja Biancofioret rabszolgául eladja, útnak indul kedvese fölkeresésére, számtalan bonyodalmas kaland után megtalálja és természetesen nőül veszi. Atyja halála után Florio ül a spanyol királyi székbe és Biancofiore az ő imádott királynője.

Ez a mese fonala. A kalandok és epizódok száma és tarkasága már a francia költeményekben¹ — mert ezek költőnk forrásai² — is igen nagy; e művek e tekintetben egészen azon módorban és szellemben vannak írva, mint a Parzivalról vagy Tristanról szóló verses lovagregények, ha szerzőik jóval kisebb művészek is, mint Chretien de Troyes vagy Gottfried von Straszburg; — Boccaccionál azonban az alakok száma, a kalandok valószínűtlensége, az egész mű mozaikszerúsége még szembeötlőbb. A *Filocopo*³ más vonásokban is különbözik, és épen nem előnyére, a lovagi eposzoktól. Míg ugyanis ezekben egy

¹ *Floire et Blanceflor, poëme du XIII. siècle.* Ed. Edelstand du Meril, Paris, 1856.

² Ha nem is közvetlen forrásai, mert nem lehetetlen, hogy a regényes történetnek egy olasz elbeszélése már Boccaccio előtt is megvolt s hogy költőnk a tárgyat közvetlenül ebből vette.

³ Ez tudniillik Florio álneve, midőn elveszett kedvesét keresni indul. Értelme Boccaccio szerint: A ki a szerelem bajait szereti, mert görögül *philos* annyit mint

bizonyos, nem realis alapú, de mégis, legalább fővonásaiban, meghatározott középkori keresztyén-lovagi világ és világnézet uralkodik, addig Boccaccio pogány és keresztyén, óvilági és középkori, teljesen képzelt és elég reális elemeket oly tarkán vegyít össze, hogy a munka benyomása már e szempontból sem kedvező. Látszik ugyan, hogy a költő a keresztyén históriából antik elbeszélést akart csinálni, de ezt se következetesen, se ügyesen nem teszi. Krisztus pl. Jupiter fia; Pluto a megbukott Lucifer; a görög istenek majd az eredeti homérosi alakok, majd ördögök és démonok; Mars és Venus folyton «szentek»nek czimeztetnek; szent Jakab «az az isten, kit Galiciában imádnak» stb. És milyen furcsa az is, hogy Florio, midőn kedvesét kerestében, társaival együtt Nápolyba ér, itt a szép Fiammetta-Máriát és szeretőjét nagy társaságban találja, — a XIV. századi élvhajászó olasz társadalmat az antik histórija közepette! Mintha egészen más világba lépnénk, mintha a *Decamerone* üde levegőjét szívónók! És a spanyol jövevények meg a nápolyi társaság Fiammetta elnöklete alatt (a provencei *cours d'amour* mintájára rajzolt) «szerelmi udvarrá» egyesülnek; a jelenlevők mindegyike egy szerelmi kalandot beszél el és berekeszti az

a ki valamit szeret, és *kopos* annyi mint baj. — Sok kiadásban Filicolo áll, némelyikben keverve a név mindkét alakja. — Schlegel Fr. folyton *Filopononak* nevezi a munkát, a minek semmi értelme.

elmesélt történetből levont kérdéssel, melyre azután Fiammetta felel. Tehát nemcsak a *Decamerone* levegője, hanem alakja, tárgya is, — valóságos csírája. A *Filocopo* e része igen híres volt, sokszor jelent meg különnyomatban és külön fordításban, sőt a tizenhárom kérdés és felelet maga is külön jelent meg spanyol és francia átültetésben.

Aregény, egyes tagadhatatlan szépségei mellett is, gyöngé, és hosszadalmassága miatt, unalmas munka. Roppant tért foglalnak el a beszélgetések, főleg a monologok és elmélkedések. Nem hiányznak az egészen száraz részletek sem: hiszen Boccaccio elbeszéli az egész ó-testamentomi, görög és római történetet, továbbá oly pontosan írja le Róma nevezetességeit, mint ha kalauzolni akart volna az örök városban. A könyv főhibája az egyénítő jellemzés teljes hiánya, minek természetes következménye, hogy a szereplő emberek, még a két főalak sem ébresztenek érdeket, rokonszenvet bennünk. Mennyivel vonzóbb, kedvesebb, minden tekintetben költőibb a francia költemény, mely, az igaz, csak vagy negyedfél ezer rövid versből áll, míg a *Filocopo* két vaskos kötetre terjed! De a későbbi nagy stilművészre sem ismerünk ez első kísérletében: előadása terjedős, bombasztikus, nehézkes. Könyvé mégis nagy tetszésben részesült és sok kiadást ért, míg az ízlés változtával feledésbe ment,

illetőleg csak az irodalomtörténet-írók szakkörére szorúlt. ¹

Egy kis haladást, kicsit, de mégis haladást tüntet föl Boccaccio második műve: a Flórenczben írt vagy befejezett *Ameto* (vagy *Ninfale d'Ameto*), melyet nem sokára *Filocopo*ja után írt. Már a hős nevéből is könnyen következtetni, hogy pásztorregénynyel van dolgunk. Csakhogy e pásztorregény igen sajtászerű munka. Ameto durva vadász, ki csak a vadászatot szereti, míg egyszer Lia nymphának dalát (szövege elég nehézkés és unalmas) hallja és a nymphát magát meglátja. Rögtön megszereti a szép istennőt és folyton kíséri vadászatain. De a tél véget vet a szép napoknak; Ameto a zord hónapok alatt sóhajtozik nymphája után és szorgalmasan kijavítja vadász szerszámát. A nyár kezdetével újra megtalálja Liát egy templomnál, hol imárottján és még hat nymphán kívül számos faun, dryad satyr és najád együtt van. Hosszas versenyéneklések után végre minden nympa — kik

¹ A *Filocopo* először, Boccaccio életrajzával Sqarciaficótól, (l. az előszót) 1472-ben jelent meg Velenczében. A XV. században mindössze nyolcz kiadást ért, a mi eléggé bizonyítja nagy népszerűségét. Sőt 1532-ben *L'amore di Florio* címmel stanczákban feldolgozva is jelent meg. A mondának némely későbbi feldolgozása Boccaccio regényén alapszik. L. *Bartoli, I precursori del Boccaccio* (Florenz, 1876) és főleg *Zumbini, Il Filocopo del Boccaccio* (U. o. 1879); ez az utóbbi igen jeles tanulmány.

most már mindnyájan nagyon tetszenek a szerelmes pásztornak — egy-egy szerelmi kalandot mesél — tehát itt is a *Decamerone* keretes elbeszéléseinek csírája! — mire Venus megjelenik, kihez Ameto fohászkodik, hogy szerelmét pártolja.

Eddig *Ameto* pásztorregény, melyet e korban és még később is nagy számmal írtak egész Európában: se cselekvény, se jellemzés, a realis életnek semmi nyoma, se az érzésekben, se a tettekben egy csöpp igazság, — de annyira a mennyire összefüggő, egységes jellegű munka.— Egészen elütő és első pillanatra teljesen megfoghatatlan a regény befejezése. Ameto egyszerre csak észreveszi, hogy tévedt: hiszen e nymphák *szellemi* tulajdonságai sokkal magasztosabbak mint testi bájaik, szeretőik nem is emberek, és templomaik nem pogány templomok. Ameto elszégyenli magát, hogy közönséges emberi módon szerelmes volt Liába, és rögtön nagy (23 terzinából álló) hymnusban — nagyrészt az antik mythologiából vett képekkel és fordulatokkal! — dicsőíti a szent háromságot. Erre az egész társaság haza megy és a költő 33 terzinából álló zárénekekben maga is bucsút vesz phantaziájának szép alkotásaitól s visszamegy atyjának zord házába.

A regény befejezése kétségtelenné teszi, hogy *Ameto* allegoria. A hét nymphát nem nehéz felismerni. Dante (*Purgatorio* XXIX) beszéli, hogy a keresztyén egyház szekerének egyik oldalán három, másik oldalán négy nő tánczol; amazok a

hit, remény és szeretet, ezek: a bölcsesség, igazságosság, mértékletesség és erősség. Íme Boccaccio hét nymphája, kiknek leírása és jelleme teljesen megfelel a Dante hét főerényének, kik a *Purgatorio* 31-dik énekében maguk is nympháknak nevezik magukat. Eddig az allegoria világos; — de ha végigtekintünk azon elbeszéléseken, melyeket a költő a hét nymphával elmond, kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a munka allegoriájának nincsen értelme, mert ez elbeszélések vagy léha, érzéki, erkölestelen kalandok, vagy nápolyi udvari és városi pletykák, melyeket csak a legfurcsább, a legerőszakoltabb magyarázat hozhat benső kapcsolatba a mesélő «főerényekkel». Hogy az egyik nymphe neve Fiammetta és hogy ez Boccaccio kedvesének születését és szerelmét meséli, hogy egy másik istennő a költő anyjának történetét beszéli el, — ez Boccaccióban nem tűnhetik föl; ily személyi és korabeli vonatkozásokban különben más pásztorregények is bővelkednek, mint Montemayor *Dianája*, Sannazaro *Arcadiája* vagy Cervantes *Galateája*, melyek tagadhatatlanul az *Ameto* mintája után készültek. De hogy e regény anyyira kezdetleges szerkezetű, hogy a költő még kísérletet sem tesz az allegoria egységes keresztülvitelére, — az még Boccaccio egy ifjúsági művével szemben is föltűnő és talán csak úgy magyarázható, hogy a költő teljesen elkészült pásztorregényének, idegen kívánságra, utólag

adott allegorikai irányt és értelmet. A munka stylje azonban szebb, mint első műveé, és az elbeszélésbe szőtt tizenkilencz költemény terzinái már gyakorlott és ízléses verselőnek mutatják Boccacciot.¹

Az *Ameton*ál még sajátosabb, általában Boccaccio legsajátságosabb műve a «Szerelmi vizio» (*Amorosa visione*), egy álmkép, mely 1343 előtt készült. E költemény ötven fejezetből, minden fejelet huszonkilencz terzinából és egy zárversből (tehát összesen 88 versből) áll: az összes (1500) terzinák (4406 vers!) kezdőbetűi pedig két szonettet és egy ballatát alkotnak. Az egész költemény tehát egy hatalmas akrostichon, mely magában véve gyerekes játék, de annyiban érdekes, hogy Boccaccio ez akrostichonban kedvesét is (Madonna Maria) és önmagát is (Giovanni di Boccaccio da Certaldo) teljes néven meri nevezni.

A költemény szól a bölcseségről, dicsőségről, gazdagságról, szerelemről és szerencséről — természetesen allegorikai alakban. Mint Dantét Beatrice, úgy akarja a mi költőnk is egy fönséges nő kimondhatatlan boldogságra vezetni. De a költő nem követi őt, hanem belép egymás után a bölcsesség házába, hol az ókor legnagyobb írói (Cicero, Homér, Vergilius, Horatius, Livius stb.) mellett Dantét is találja, kiről terjedelmesebben

¹ Az *Ameto* először 1478-ban jelent meg Rómában.

és nagy tisztelettel szól; a dicsőségébe, melynek lakóit, az ó- és közép kor híres férfait és nőit (milyenek Saturnus, Nimród, Electra, Baal, Paris, Hecuba, Brutus stb.) szintén és részben igen találóan jellemzi; a gazdagságéba, hol a fősvények közt főleg Robert királynak, saját atyjának és számos papnak jellemzése kiemelkedik; a szerelemébe, melynek hívőiről néhány a *Decamerone* realistikus részleteire emlékeztető, több mint kétértelmű kalandot mesél; végre a Fortunáéba, melynek állhatatlanságát Troja és Karthago bukása, Pompéjus és Niobe megható sorsa bizonyítják. Minden földi boldogság semmis és mulékony, csak az igazi erény boldogít! E nemes tanúsággal fordul a költő vezetőjéhez, kit most kész követni. De útközben egy szép kertbe tér be, hol számos gyönyörű nőt, köztük azt is találja, kinek ő rövid fájdalmat és kimondhatatlan boldogságot köszön. Szigorú vezetője, az olvasó nagy meglepetésére, most szintén helyesli szerelmét és inti a költőt, hogy egész életét ama szép nőnek szentelje. — E befejezés egészen elrontja az allegoria alapgondolatát. A költemény, melylyel Boccaccio talán, de elég szerencsétlenül, a *Divina commediával* akart versenyezni, — különben mesterkelt, rideg versezet, melyben csak egyes szép, erőteljes költői helyek vagy fordulatok sejtetik a hivatott tehetséget.¹

¹ Az *Amorosa Visione* első kiadása 1521-ben jelent meg Milanóban.

Fiammetta-Mária tehát a költő valódi műzsája. Az ő számára írja első munkáit: Florio és Biancofiore állhatatos, rendíthetetlen szerelmének történetét, Ameto idylli rajzait, Viziójának kedvesét dicsőítő allegoriáját. Negyedik művét is ő sugallta. Boccaccio és Fiammetta szerelme sem maradt ment a félreértésektől, és Mária nem egyszer gyötörte a szegény költőt szemrehányásokkal, féltékenységgel és visszavonulással. Boldogtalanságának rajzával próbálta ilyenkor a költő a szép nőt kiengesztelni. Így keletkezett — valószínűen kevéssel a *Filocopo* után — a *Teseide* is, Boccaccio első nagyobb verses műve (XII énekben), az első olasz éposz, az első olasz mű a stanza gyönyörű alakjában,¹ mely később Tasso és Ariosto műveiben oly remek formává fejlődött.

A *Teseide* forrása ismeretlen, bár valószínű, hogy Boccaccio, ki előszavában maga is szól egy «ösrégi történetről», idegen forrásból vette tárgyát. Francia volt-e a forrás, mint Sandras hiszi, vagy görög, mint Ebert nagy alaposággal bizonyítgatja, nem tudjuk, mert nem maradt reánk. Meglehet, hogy Boccaccio csak Theseus tetteit — hadjáratait az amazonok és Thebae ellen — vette amaz «ösrégi történetből», mert műve e része teljesen egyezik az ismeretes ha-

¹ Boccaccio előtt a stanzának csak azon neme volt ismeretes, melyet hazája után *Sicilianának* neveznek: nyolczsoros versszak, de csak két váltakozó rímmel.

gyománnyal. De Theseus kalandjai csak bevezetését teszik a költeménynek, melynek valódi hősei Palemon és Arcitas, két thébai királyfi, kik mint foglyok élnek Athénben. Börtönük ablakából látják itt a szőke Emiliát, az amazonkirálynő hugát, és megszeretik. Athén királya Pirithous kérésére szabadon bocsátja Arcitast, de azon föltétel alatt, hogy Attikába soha többé vissza ne térjen. A szerelmes hős most bolyongó lovagként járja be egész Görögországot, de sehol nem lel nyugtot és álruhában visszatér Athénbe, hol csak Emilia ismeri föl. De nemsokára Palemon is értesül visszatértéről, féltékenységtől ösztönözötten megszökik börtönéből, fölkeresi az erdőben barátját és megvív vele — Emilia birtokáért. Emilia és Theseus, kik ugyanazon erdőben vadásznak, megtalálják a harczólokat, kik szerelmöket bevallják. Theseus megbocsát nekik azon föltétel alatt, hogy száz-száz lovag kíséretében megújítják párviadalukat. Arcitas és Palemon meghívására összejönnek most Görögország legelső hősei, — az Ilias és Odyssea egész személyzete, a görög Olympus és alvilág összes lakói, de velök egyzersmind középkori dalnokok és bohócok, lovagok és apródok. A viadal előtt imákkal fordúlnak a hősök az Istenekhez: Arcitas győzelmet kér Marstól, Palemon Emilia birtokáért fohászkozik Venushoz. Mind a kettőnek kérelme teljesül: Arcitas győz, de lova lerogyik és halálosan sebesíti meg urát, kit Emiliával ünnepélyesen

összeadnak, mire végrendeletet készít, melyben nejét Palemonra hagyja. Arcitas meghal, a görögök nagy pompával temetik el és megünneplik Palemon és Emilia menyegzőjét.

Görögökről beszéltünk és Boccaccio is görögökről énekel, pedig a cselekvény — daczára az antik neveknek — a XIII-ik században játszik. Az egész epost a középkori lovagság szelleme hatja át. A költemény tele van mindenféle anachronismussal, a legnagyobb anachronismus azonban világnézete, mely egészen azonos a trouvèrek és minnesängerek világnézetével. De ezt megbocsáthatni Boccaccionak, hiszen az a nagy francia költő, ki Nagy Sándor tetteiről énekelt — gyönyörű költeménye csak a német Lamprecht remek átdolgozásában maradt föl teljesen, — vagy Veldeke Henrik, ki egy német *Aeneist* írt, szintén teljesen modernizálják tárgyukat. Közönységük máskép talán nem is élvezhette volna műveiket. Nagyobb baj az, hogy Boccaccio jellemzése igen gyenge: Arcitas és Palemon nem életteljes, rokonszenvet vagy legalább érdeket keltő alakok, hanem árnyékok, melyek csak egy pár általános fogalomból, még pedig mindketten ugyanazon fogalmakból, állanak; Emilia pedig épen visszataszító nő. Maga sem tudja, hogy kit szeret, és csak azt kéri az Istenektől a párviadal előtt, hogy a hősök egyike maradjon életben, hogy férjet kapjon. Midőn Arcitas győz, örömmel lesz nejévé, és midőn végrendeletileg Palemonra

marad, ezt sem nagyon bánja. Boccaccio Vergiliust és Statiust tartja szem előtt s sokszor szolgálólag utánozza őket, főleg a tőlök kölcsönzött epikus gépezetben és a leírásokban, melyek közt van egy néhány valóban szép részlet. Végre nem válik az eposz előnyére ama bőbeszédűség (ez persze részben a stanza hibája), mely főleg a végtelen monologokat, jajgatásokat és disputációkat fölötte hosszadalmasakká és untatókká teszi.¹ A *Teseide* mégis nagy tetszést aratott és egyes részletei, például Amor hatalmának leírása, a harcias amazonok átváltozása gyöngéd szerető nőkké, Theseus remek beszédje a futásnak indult görögökhöz, a furia föllépése stb., még ma se veszítettek értékökből, pedig ma Ariosto és Tasso eposzait, melyek a *Teseidet* teljesen leszorították, a romantikus költészetnek ez összehasonlíthatatlanul nagyobb szerű és tökéletesebb alkotásait, használhatjuk mérték gyanánt.²

¹ A *Teseide* 1237 strophából, illetőleg 9896 versből áll, tehát majdnem oly terjedelmes mint Vergil *Aeneise* (10,098 vers)!

² A *Teseide* első kiadása 1475-ben jelent meg Ferrarában, igen romlott szöveggel. Csak a jelen századi kiadások adják Boccaccio eredeti, valódi szövegét. A későbbi ieldolgozások közt legérdekesebb a Chauceré a *Canterbury-mesék*ben. Az angol költő ugyan, elég feltűnően, nem Boccacciót, hanem Statiust nevezi forrásának; elbeszélése még sem más, mint az olasz költő *Teseide*jének szabad átdolgozása, sőt egyes részletekben pontos fordítása. Chaucer elbeszélése révén Shakespeare *Szentivánéji álma* is némi összefüggésben van Boccaccio regényes eposzával.

A *Teseide* megtette hatását. A boldogtalan szerelemnek e rajza, melylyel Boccaccio Fiammettáját kiengesztelni kívánta, annyira elragadta a szép nőt, hogy a költő saját szavai szerint, «egészen fölgyújtva a szerelem lángjaitól» kibékült vele. Mint ez első eposzát, úgy legközelebbi művét, melynek kidolgozására a *Teseide* nagy sikere is bátorította a költőt, szintén Fiammetta szerelmének egy epizódja érlelte. Mária egyszer eltávozott Nápolyból egy helyre (valószínűen szüleihez Aquinoba), hová a költő őt nem követhette. Boccaccio boldogtalan volt; folyton kedvesére gondolt és minden gondolat új mély fájdalommal gyötörte szívét. Végre a műzésánál keresett enyhülést és megírta második eposzát (szintén stanzában), melynek tárgyát Troilus és Chryseis szerelme képezi. Címe *Filostrato*, a mi Boccaccio szerint «a szerelemtől legyőzött és földig sújtott embert» jelent. De, és ezt külön hangsúlyozza a költő, nem Troilus boldogtalanságát és fájdalmát akarja rajzolni, hanem csak a magáét Troilus neve alatt. Ez álarczra szüksége volt, hogy kedvesét el ne árulja. A mi azonban Troilus szerelmi boldogságát illeti, melyet oly forró színekkel rajzol, ezt — úgy kívánja a naiv költő — tessék Troilusnak betudni, mert ő, a költő — nem volt soha ily boldog és nem is remélhet soha ily boldogságot!!

A *Filostrato* cselekvénye igen egyszerű. A trójai háború alatt Calchas, a trójai pap, átpártol

a görögökhöz, de gyönyörű özvegy leánya Griseida (Chryseis, Shakespearénél Cressida) Trójában marad. Itt Troilus, ki még soha sem szeretett, meglátja, szenvedélyesen megszereti, s némely nehézségek eltávolítása után, főleg Pandarusnak szolgálatkész közbenjárása útján, meg is nyeri kegyét. Boldogságuk, melynek rajza az egész harmadik ének tartalmát teszi, határtalan. De Calchas nem nélkülözheti tovább leányát s kieszközli, hogy a trójaiak a foglyok kiváltása alkalmával Antenorért kiadják. A szerelmesek boldogtalansága most természetesen épen oly nagy, mint előbb szerelmi boldogságuk volt. Utolsó találkozásukkor örök hűséget esküsznek egymásnak, és a szánandó Troilust csak Griseida azon ígérete vigasztalja némileg, hogy tíz nap múlva meglátogatja őt Trojában. Troilus várja őt a tizedik, a tizenegyedik, a tizenkettedik napon, — várja őt hetekig, de Griseida, ki ez alatt (már négy nappal Troilus távozása után) Diomedes kedvese lett, nem jön. Midőn Troilus végre kedvesének hűtlenségéről értesül, boszút akar állani Diomedesen; a csata legveszedelmesebb perceiben is csak boldog vetélytársát keresi, de nem ő reá akad, hanem Achillesre, ki a boldogtalant megöli.

Mily egyszerű mese, es mégis mily érdekesítő, mily vonzó mű! Schlegelnek igaza van, midőn e szép költeményről mondja, hogy «nem történik semmi benne és mégis történet». A *Teseide*

mellett a *Filostrato* igen nagy, örvendetes haladást jelez: Ebben sincsen antik szellem, itt is modern emberek, a XIV-ik századi nápolyi udvar lovagjai és nemes hölgyei a szereplők; de ez azért bántja kevésbé az olvasót, mint a *Te-seide* anachronismusai, mert a költő egészen mellözi az antik gépezetet, a görög isteneket és beavatkozásukat. Érdekkeltők és életteljesek a főszereplők is: a tüzes, hű és boldogtalan Troilus, a könnyelmű, élvhajhászó, folyton kaczerkódó Griseida, a mindig szolgálatkész kerítő Pandarus. Ez utóbbi két alak elevenen emlékeztet a *Decamerone* számos hasonló szereplőjére. A *Filostrato* nyelvezet, styl és verselés tekintetében is fölülmúlja Boccaccio eddigi műveit, és igen gazdag egyes valóban költői, mély érzelemtől tanúskodó helyekben. Helyesen mondja Hettner, hogy Boccaccio a *Filostatoban* Pulci- és Ariostonak nemcsak előzője, hanem egyszersmind mestere is. Míg a *Filocopo* távol sem ér föl forrásával, a *Filostrato* messze túlhaladja a XII-ik századi Benoît de St. Morenak Dares és Dictys ropantúl elterjedt meséin¹ alapuló hosszadalmas (harmincezer versre terjedő) költeményét (*Destruction de Troyes*), melyben a Troilus és Chry-

¹ *Dictys Cretensis de bello trojano* és *Daretis Phrygii de excidio Trojae* mint történeti szemtanúk teljesen megbízható elbeszélései lépnek föl. Ez irodalom- és mondatörténeti szempontból igen fontos két műről becses tanulmányt írt Koerting Gusztáv, Halle, 1874.

seis szerelme csak jelentéktelen epizód gyanánt fordul elő. Mert kétségtelen, hogy a *Filostrato* forrása Benoît eposzában keresendő,¹ bár igen valószínű, hogy Boccaccio Colonnai Guidonak a XIII-ik század végén (1287) szintén Benoît alapján írt híres latin prózáját (*Historia destructionis Troiae*) szintén ismerte és használta. Azt a régebben általánosan elterjedt és ma is felmerülő véleményt, hogy Boccaccio *Filostrato*ja egy latin költemény fordítása,² most már véglegesen megczáfoltnak tekinthetjük.³

Boccaccio *Filostrato*ja nemcsak főalakjaiban, hanem egyes rajzokban és némely részletek han-

¹ Ed. A. Joly, Paris, 1871. Homér *Iliás*ával a *Filostratonak* semmi köze. Nemcsak a szereplők, bár nevök ugyanaz, egészen más alakok Boccacciónál, mint a görög eposzban, hanem a cselekvény maga is teljesen fel van fordítva. (Calchas természetesen a homérosi Chryses helyén szerepel. Valószínű, hogy az olasz költő még nem is ismerte az *Iliast*, midőn ez eposzát megírta).

² E nézet Chaucer furcsa eljárásán alapszik, ki (mint a *Teseide* átdolgozásánál Statiust) Troilus és Cressida szerelméről írt eposzában egy teljesen ismeretlen Lolliust nevez forrásának, pedig az angol költő műve a Boccaccio *Filostrato*jának részben szabad, részben hű átdolgozása, illetőleg fordítása. Chaucer mindig így bánik Boccaccioval, nem tudni mily okokból. A *Griseldis* történeténél is Petrarcat nevezi forrásának, ugyanőt Zenobia életénél, pedig ezt a két tárgyat is Boccaccioból vette, amazt a *Decamerone*ből, ezt az olasz humanistának a híres nőkről írt művéből.

³ A *Filostrato* első kiadása 1480 körül jelent meg Velenczében.

gulatában is elevenen emlékeztet a későbbi *Decameronera*, mely a költő legelső műveiben is nem egyszer jut az olvasó eszébe. Még közelebb áll a híres novella-gyűjteményhez Boccaccio következő két műve: a *Ninfale Fiesolano* es a *Fiammetta*, melyeket azért nem ok nélkül tekintenek némileg a *Decamerone* előmunkálatainak.

A *Ninfale Fiesolano* kedves kis idyll, melyben dévaj és naiv elemek vonzó egészszé folynak össze. Africo pásztor megszereti Mensolát, Diana egy nympháját, és nagynehezen megnyeri kegyét. De Mensola megbánja szüzi fogadása megszegését és elhagyja a boldogtalan pásztert, ki fájdalomában azon patak partján, mely tanúja volt boldogságának, megöli magát. Mensolát, ki gyermeket szült, Diana patakká változtatja. Prunes, Africo és Mensola fia, tizennyolcz év múlva nőül veszi Fiesole alapítójának, Atlasnak leányát Tironát, ki a Mensola patak vidékét hozományúl kapja. Most Dianának itt lakó nymphái is mind halandókhöz mennek nőül és a Mensola vidéke boldog emberek hazája lesz. — A stanza nem ad epikus jelleget e szép költeménynek, melynek értékét a kevéssé sikerült befejezés nem képes elrontani; verses novella az, mint a milyeneket újabban Byron, Heyse, Schack és nálunk is többen írtak.¹

¹ A *Ninfale Fiesolano* első kiadása 1477-ben jelent meg Velenczében.

Boccaccio az idyllen keresztül jut a (prózai és verses) lovagregénytől a novellához, mely teljesen a jelent, reális viszonyokat rajzol. Azért némelyek már a költő utolsó ifjúkori művét, *Fiammettáját* is novellának nevezik és egy sorba helyezik a *Decamerone* száz történetével. Annyiban helyesen, a mennyiben Boccaccio e legsajátosabb műve már a XIV-ik századi Nápolyban játszik és egyszerű prózában van írva; de még sem egészen találóan, mivel a *Fiammetta* nem is valódi elbeszélés, hanem vallomás, lyrai rajz, vagy, mint a költő maga nevezi, «elegia Fiammetta asszonyról, minden szerelmes nőnek ajánlva», — önéletrajzi töredék, melyben az imádott hölgy már mint elhagyatott kedves szerepel. Ezen nem csodálkozhatunk. Boccaccio 1346-ban vagy 1347-ben írta e művét. Ekkor szerelmi viszonya már tíz évnél tovább tartott volt; Mária már közel járt negyvenedik évéhez, Boccaccio szerelme pedig első sorban érzéki — nem szellemi imádás volt, mint a Petrarcaé. «Mint minden földi dolognak végződnie kell (mondja igen józanul novella-gyűjteményének előszavában), úgy elhalt idővel az én szerelmem is és csak kedves emléket hagyott hátra bennem.»

A *Fiammetta* a *Filostrato* párja: ebben a költő a hűtlenül elhagyott és megcsalt férfiú boldogtalanságát rajzolja, amott a megcsalt és elhagyatott nő a mű hőse; ebben a papnak alacsony származású leánya elhagyja a királyi herceget,

amott az egyszerű kereskedő szegény fia hátat fordít a magas állású hölgynek, egy király leányának.

A *Fiammetta* önéletrajzi, a valót visszatükröztető elemei kézzelfoghatók és annál hatásosabbak, mert *Fiammetta* első személyben beszéli el a történeteket. *Fiammetta*, egy gazdag és előkelő férfiú boldog neje, egy alkalommal a templomban megpillantja Panfilot, egy idegent, kit rögtön szenvedélyesen megszeret. Hajlama viszonzást nyer, s az ifjú pár boldogan éli bűnös szerelmének napjait. Ekkor Panfilot atyja haza hívja Flórenczbe, honnan szent ígérete szerint, négy hónap múlva vissza akar térni kedveséhez. Eddig a bevezetés. A mi ezután következik, nem cselekvény, hanem rajz, a boldogtalan szerelemnek mesteri, megragadóan költői rajza. *Fiammetta* várja, de hiába várja kedvesét, ki egyedüli gondolata, egyedüli reménye. Szerelem, féltékenység, félelem, boszú, aggodalom, remény — a sebzett szív ezer meg ezer kínjai gyötrik az elhagyottat. Végre úgy hallja, hogy Panfilo Flórenczben egy gyönyörű fiatal leányt vett nőül. Most kétségbeesés és dühös boszúvágy fogják el lelkét. De mégis remél; hátha kényszerűségből lépett frigyre más nővel? De midőn kedvesétől semmi hír sem jön, és a megcsalt asszony látja, hogy reménye hiú, lelkileg és testileg sorvad, szépsége halvány árnyékká apad. Szerető férjének (ki bánata okát nem is sejti) aggodalma, saját lelkiis-

meretének furdalásai, mások boldogságának látványa mind még fokozzák kínjait. Midőn végre megtudja, hogy hűtlen szeretője nem nősült meg, hanem mást szeret, az egyedüli mentő gondolat: hogy Panfilo szíve még az övé, ha keze másé is, alaptalannak tűnven föl, véget akar vetni gyötrött életének; de hű dajkája, boldogságának és boldogtalanságának egyedüli bizalmas tanúja, megmenti őt, s Fiammetta elhatározza, hogy bűnének és szerelmének történetét, más nőknek intő például, megírja.

Kevés munkát írtak, melyben a női szív mérhetetlen mélységei és titkai annyi lélektani igazsággal föltárva volnának. Az olvasó mély részvétet érez e szánandó, fájdalmának tengerében hányatott nő iránt, ki oly borzasztóan lakol bűneért. Igaz, hogy egyes részek hosszadalmasak, és hogy főleg a mythologiai és más tudós czélzások beleszövése egy kissé megrontja a mű egyöntetű hangulatát. De e hiányok tisztán a korabeli ízlés hiányai, a jelességek pedig örök értékűek és örök hatásúak. Schlegel a *Fiammettát* tartja Boccaccio legkitünőbb, legkiválóbb művének, melynek alaki szépségét lelkesülten dicsőíti, Carriere és Hettner pedig¹ nem egészen helytelenül nevezik e munkát a Goethe *Wertherje* párjának,

¹ *Carriere, Die Kunst im Zusammenhange der Cultur-entwicklung*, III, 2, 514. l. — *Hettner, Italienische Studien*, Braunschweig, 1880.

bár figyelemre méltó, hogy *Werther* nemcsak a boldogtalan szerelemnek rajza, hanem egyszersmind a szív idealismusának tragédiája s mint ilyen egy egész korszak érzési és gondolkodási betegségének utól nem ért tükre.¹

Boccaccio ifjúkori munkái közt ez utolsó kettő, de különösen *Fiammetta* a legbecsesebb. A korabeli lovagregényektől és mythologiai üres játékoktól kiindult költő mindinkább emelkedik; tárgyait az életből kezdi kölcsönözni, alakja mind művészből lesz. Utolsó művében már az emberi szív mély ismerője, a szenvedélyek mesteri rajzolója, az alkotó erejének teljes birtokába jutott nagy költő áll előttünk. A classikus ókortól kölcsönzött külsőségek, tárgyakban és formákban, mindinkább háttérbe lépnek; helyöket a valódi élet és az elevenen dobogó szív rajzai foglalják el. Míg előbbi költői műveiben az antik és a romantikai elemek csak külsőleg vannak egymással összekapcsolva, nem emelve, hanem rontva egymás hatását és a költői mű művészi egységét, — addig már a *Fiammettában* egészen modern alakban tisztán modern levegőt szívunk, s az antik reminiscenciák csak díszítő — bár nem mindig hatásos és épen nem stilszerű — arabeszkek

¹ A *Fiammetta* első kiadása (latin czímmel) 1472-ben jelent meg Páduában. L. *Renier* érdekes könyvét: *La vita nuova e la Fiammetta*, Turin, 1879.

gyanánt szerepelnek. Még egy lépés — és előttünk a *Decamerone*, minden tekintetben a jelenkor életteljes tükre, míg az ókor iránti lelkesedés Boccaccio tudományos műveiben nyer kifejezést.

III.

BOCCACCIO FÉRFI- ÉS AGGKORA.

(1350—1375.)

Petrarca személyes föllépése korszakot alkot Boccaccio életében és fejlődésében. Boccaccio kétségtelenül régóta ismerte Olaszországnak akkor legnagyobb, legnépszerűbb költőjét; hiszen a Laura dalnokának halálakor, 1374-ben, azt írja Petrarca vejének, Brossano Ferencznek, hogy a megboldogult «negyven vagy több esztendeig volt az övé». Ez természetesen nem úgy értendő, hogy 1334 óta személyes ismeretségben állott Petrarccal, hanem hogy ez idő óta hallotta a nagy lyrikus és humanista hírét, ki folyton befolyással volt a kilencz évvel fiatalabb Boccaccióra. Személyes ismeretségek és barátságuk 1350 táján jött létre. Valószínű ugyan, hogy Boccaccio már régebben is látta Petrarcat, talán 1341-ben, midőn ez Nápolyban volt, hol Robert király oly kitüntetett fényvel fogadta és költővé koszorúzta; de ekkor Boccaccio fiatal ember volt, kinek költői tehetsé-

géről csak kevesen tudtak, s így alig vonta magára a híres vendég figyelmét. Két évvel később, 1343-ban, Petrarca másod ízben, most mint VI. Kelemen pápa politikai követe, volt Nápolyban, és ekkor az azóta már meglehetősen hírnévre jutott Boccaccio könnyebben léphetett volna érintkezésbe vele; — de igen valószínű, hogy Boccaccio ekkor már nem volt Nápolyban; Petrarca legalább, bár sok levele és följegyzése maradt e nápolyi útjáról, nem tesz róla említést.

Így tehát bizonyosnak tekinthető, hogy a két férfiú nemes, magasztos baráti viszonya 1350-ben kötöttetett, midőn Petrarca október havában Paduából Rómába és decemberben innen vissza Paduába utazott, mind a két alkalommal Flórenczen át, hol megállapódott és Boccaccióval, kinek házában lakott, érintkezett. Petrarca ekkor Olaszországnak nemesak első költője, hanem valósággal első embere volt. Szonettjeit mindenki könyv nélkül tudta, latin *Africáját* a tudósok a római irodalom remekeivel egy sorba helyezték, költővé koronáztatása nagyszerű nimbussal övezte alakját; a pápa becsülte és szerette, az olasz fejedelmek jó részben bizalmas viszonyban álltak vele, az egész nemzet büszkeséggel tekintett e nagy fiára. Hozzá képest Boccaccio még elég szerény állást foglalt el, de Petrarca, ki nagyobb súlyt fektetett a humanistának mint a költőnek babérjára, fölismerte Boccaccióban az ókor nagy tisztelőjét és lelkes tanulmányozóját, — és ez

lett barátságuk valódi alapja. Petrarcanak nem is volt több ily igazi, valódi barátja.¹

Teljesen igazuk van azoknak, kik Petrarca és Boccaccio önzéstelen, nemes barátságát a Goethe és Schiller viszonyával állítják egy sorba. Nem is ismerünk a világirodalom történetében egy harmadik esetet, mely két nagy kortárust ily mély, igazi barátságban, ily őszinte kölcsönös segélyezésben és munkálkodásban fölmutatna. Mégis van e két költőpár közt különbség, még pedig két lényeges pontban fontos különbség, melyre eddig nem fektettek kellő súlyt.

Petrarca és Boccaccio viszonyában az első volt a kizáróan adományozó, befolyásoló, a másik az elfogadó, befolyásolt fél. Petrarca kilencz évvel volt idősebb mint Boccaccio — tehát a viszony körülbelül ugyanaz, mint Goethe- és Schillernél; — de az olasz pár idősb férfiúja egyszermind jóformán befejezte volt pályáját. Petrarca mint költő és mint humanista teljesen betöltötte már azt a kört, mely tehetségének és törekvéseinek megfelelt; a mit ezután dolgozott és létrehozott, az részben csak ismétlése, részben kiegészítése volt régebbi munkásságának. Ily férfiúra Boccaccio annál kevésbé gyakorolhatott befolyást, mivel maga is már biztos, legalább alapvonásaiban kész írói jellemmel bírt. Igaz

¹ Koerting, *Petrarca's Leben und Werke*, Leipzig, 1878. 254. l.

ugyan, hogy midőn Petrarccal szorosabb viszonyba lépett, épen szakított volt multjával, még pedig a nélkül, hogy a jelen teendőire vagy a jövő föladataira nézve tisztában lett volna önmagával. De az «új élet», melyre elhatározta magát, csak a gyakorlati életre és nem a költészetre vonatkozott. Ebben új irányról nem beszélhetni. Azért is oly szerény, oly engedékeny Boccaccio Petrarccához intézett leveleiben, azért ismeri el és magasztalja oly sokszor és oly lelkesen nagy barátjának szellemi és költői fölényét. Ragaszkodása és tisztelete új meg új fordulatokban nyilatkozik: majd híres és magasztos tanárának, majd atyjának és urának, majd valóban mennyei embernek, kora dicső csodájának nevezi Petrarccat, kit mint költőt is inkább a régiekhez mint a modernekhez akar sorolni. Saját halhatatlanságának biztosítékát Petrarca leveleiben találja: «Az utókor mégis csak be fogja látni, hogy egy haszontalan, értéktelen emberhez nem írtál volna annyi szép levelet». — Tudjuk, hogy ez Goethe és Schillernél mennyire másképen volt, hogy itt valóságos kölcsönhatás jött létre, mely mind a két költőt egészen új munkásságra serkentette, emberi és írói fejlődésöknek egy magasabb fokára emelte és az idősbiket is «egy második ifjúságban» részesítette.

Még nagyobb a különbség egy második pontra vonatkozóan. Bár mennyire szerették és tisztelték egymást Boccaccio és Petrarca, bár mennyire

volt ez utóbbi nagy hatással fiatalabb kortársára, — Boccaccio költészetére nem gyakorolt Petrarca befolyást. Hiszen ez nem is tudta, hogy Boccaccio a *Decameron*en dolgozik, hogy e művét be is fejezte, mely csak kevéssel halála előtt és csak véletlenségből jutott kezébe. Nem a két nagy költő kötött itt szövetséget és barátságot egymással, hanem csupán a két jeles *humanista*, kik az ókornak épen e században új életre ébredező remekeiért rajongtak. Innen van, hogy levelezésök (Boccaccio életének, mint említettük, e korszakban legfontosabb forrása) majdnem kivétel nélkül római és görög írók műveire, illetőleg kézirataira vonatkozik. Boccaccio megszerzi nagy barátjának a Homer latin fordítását, szent Ágoston műveit, Varro és Cicero némely munkáit; — a kéziratokat a szegény Boccaccio, ki másolót nem tarthatott, illetőleg nem fizethetett, maga másolta le,¹ a miért Petrarca neki ismételve lelkes hálát mond. Egyszer Dante nagy művét is küldi Petrarcának — «Olaszország harmadik költője az elsőnek művét a másodiknak», — ki a *Divina commediának* nem volt oly igazi, meleg tisztelője mint Boccaccio, ki egész életén át Dantéval fog-

¹ Szent Ágoston a zsoltárokhoz írt magyarázatának egy párisi kéziratára Petrarca a következőt írta: *Hoc immensum opus donavit mihi vir egregius dominus Johannes Boccacii de Certaldo, poeta nostri temporis, quod de Florentia in Mediolanum ad me pervenit a. 1355, Aprilis 10.*

lalkozott: mint ifjú a *Divina commedia* költői tartalomjegyzékét, mint férfiú a Dante életét és mint aggastyán az *Inferno* commentárját írta. Petrarca viszont őszinte jóakarattal viseltetett ifjabb kortársa iránt, ismételve fölszólította a folyton kedvezőtlen viszonyok közt sínlődöt, hogy hozzá jöjjön, és nem egyszer pénzzel is segítette a szegény költőt és tudóst. Midőn Boccaccio kételkedett költői hivatásában, midőn lelkiismerete bántotta fiatalkori költői művei miatt, Petrarca megnyugtatta a kislelkű, önmagával meghasonlott férfiút, kit öregebb napjaiban még a babona is megingathatott. Ugyane czélból fordította le Petrarca (1373-diki juniusban) a *Decamerone* utolsó novelláját, a Griseldis megható történetét, latin nyelvre, mely fordítás révén ez az elbeszélés páratlan, de megérdemlett népszerűsége jutott egész Európában.

Egy pontban különben lényeges véleménykülönbség volt Petrarca és Boccaccio közt, — a politika terén. Mind a ketten lelkes, őszinte, hazájok nagyságáért rajongó hazafiak voltak, — csakhogy Olaszország egységét más más módon vélték elérhetőnek, illetőleg megállapíthatónak. Századukban, mint az előzőben is, két politikai párt állt egymással szemben: az egyik a szabadságon át vélt juthatni az egységhez, a másik mindenek előtt az ország egységét akarta létesíteni, azon meggyőződésben, hogy a szabadság az egységnek természetes következménye lesz.

Ez utóbbi párt volt a hatalmasabb ; Dante adott elveinek nágyszerű kifejezést és Petrarca szintén csatlakozott hozzá. E férfiak a fejedelmekkel, a római császárral és német királylyal, az Avignonban székelő pápával, az olasz kisebb fejedelmekkel szövetkezve vélték hazájok egységét megalapíthatni. Ellenkezően vélekedett Boccaccio, ki minden fejedelmet zsarnoknak tekintett, ki Róma nagy hősei közül nem Cæsart és Augustust, hanem Brutust és Catót bámulta, ki túlzott republikanismusában sokszor undorral és megvetéssel szólt a fejedelmekről. Boccacciót igen bántotta nagy barátjának pártállása, és midőn Petrarca 1353-ban a hatalmas milanói Visconti-család szolgálataiba lépett, a lelkes republikánus kísérletet is tesz az udvar légköréhez szokott Petrarca megtérítésére, — nem szemrehányásokkal, nem vádakkal, még nem is egyenes kérésekkel fordul hozzá, hanem gyöngéd allegoria alakjában tünteti föl Silvanust, ki Olaszország boldogtalanságát annyiszor siratta, ki a pápa és császár ellen ismételve erélyesen kifakadt, és most mégis egy «fejedelem emberévé, egy zsarnok szolgájává lett». Petrarca rögtön megértette az allegoria célzását ; nem neheztelt barátjára kedvezőtlen véleménye miatt, de nem is mutatott kedvet politikai álláspontjának megváltoztatására. «A szellem szabad marad (így felel Boccaccionak), ha a test szolgál is, és talán okosabb, ha az ember csak egy zsarnokot szolgál, mint ha (a hogy Boccaccio

teszi) a sokfejű zsarnoki népnek kénytelen hódolni».

A barátok nemes viszonyát politikai ellentétes pártállásuk nem zavarhatta; őszinte és igaz maradt az egészen Petrarca haláláig. Hogy ez végrendeletében is megemlékezett barátjáról — ötven arany forintot hagyva reá, «hogy a hosszú téli estéken folytatandó tanulmányaihoz meleg kabátot vehessen magának» — szintén bizonyítja viszonyuk őszinteségét, mint különösen azon szép levél is, melyet Boccaccio Petrarca halálának hírére Brassanóhoz intézett: az igazi mély érzés itt áttör a humanismus csinált stíljén és mesterkéltségek periodusain, és meghatóan szól az olvasó szívéhez. Ő csak sírni tud, írja Pétrarca vejének; de nem a halottat siratja, ki nyugalomra tért, hanem az életben maradottakat, és főleg önmagát, ki kormányozta hajó gyanánt hanyódik a hullámokon, és mint evezőktől megfosztott sajka, játéka az árnak. «Mindnyájunk része a halál; ő megelőzött bennünket és most fohászodik az irgalmas atyánál, hogy nekünk az életben erőt adjon a kísértésekkel szemben, és csendes szelíd halállal áldjon meg».

De térjünk vissza Boccaccio életéhez, melyből a források hézagosságánál fogva úgy is csak néhány nevezetesebb adatot lehet fölemlítenünk.

A ki nem is olvasta a *Decameronet*, ismeri annak bevezetéséből a dögvész leírását, Boccaccio e legremekebb prózai dolgozatát. E dögvész elő-

jelei 1346-ban és 1347-ben mutatkoztak; 1348-ban elborította a pestis egész Olaszországot és Franciaországot, 1349-ben Spanyolországban, Portugáliában és Angliában dühöngött, 1350-ben Németországban és az éjszaki tartományokban pusztította a lakosságot. Mindenütt Isten büntetésének tekintették ez iszonyú, rettegett ellenséget, melynek rémeit az emberek lázas phantáziája még nagyobbította; — Isten ostorának néztek Olaszországban is, és itt valóban nem alap nélkül. Nápolyban Lajos, a nagy magyar király székelt, bosszuló igazságot szolgáltatva meggyilkolt öcsésének; Johanna, «a farkaslelkű királyné», francia hazájába menekült, mert rettegett a hatalmas magyar királytól; vele együtt rettegett a magyar fegyvertől egész Olaszország. Róma Rienzi elűzetése után vad anarchia székhelyévé vált; idegen zsoldos csapatok dühöngtek az egész félszigeten, kis zsarnokok fészkeltek be magokat, zsarolja a népet, a kisebb városokban, melyek különben is folytonos viszályokban voltak egymással.

Aljas szenvedélyek, élvadászat, nemtelen indulatok uralkodtak mindenfelé, midőn az Isten, a kortársak fölfogása szerint, előbb éhséggel intette, megfélemlítette a gonosz emberiséget, és, midőn e csapás csak még inkább megrontotta az erkölcsöket, a fekete halált küldte a világra. *La mortifera pestilenza*, így nevezi Boccaccio a pestist, kiirtotta az emberek felét, a hol járt, elrémí-

tette a legjobbakat és legműveltebbeket, iszonyú fokra emelvén a romlott nép élvhajhászását, vérszomját, kincsvágyát, elvetemedettségét. Boccaccio Nápolyban volt, midőn a pestis Olaszországban dühöngött. Itt legjobban tanulmányozhatta az ország állapotát a dögvész alatt és után, mert sehol nem iparkodtak az emberek a nagy veszedelemtől annyi féktelen élvezettel megszabadulhatni, s a nagy halálozás megszűnte után oly mámoros ünnepélyekkel, játékokkal és kicsapongásokkal helyreütni a kiállott félelmet és undort, mint Nápolyban, mely Johanna visszatérte után hihetetlen könnyelműségek és ledérségek székhelyévé lett. A pestis dühöngése és a vele járó erkölcsi romlottság képezik alapját és hátterét, — a jelenkor szempontjából egyszersmind mentségét Boccaccio leghíresebb művének, a *Decameron*nak.

A költő a dögvész elmúlta után (melynek, mint említők, atyja is áldozatul esett) visszatért Florenczbe, melynek polgársága a mind nagyobb hírnek örvendő és legjelesb kortársai által is elismert és fölkeresett Boccacciót ezentúl ismételve politikai küldetésekkel bizza meg. A költő e működéséről csak részben vannak kielégítő tudósításaink. Főleg első szereplését a politika terén földi homály,¹ mely csak 1350 óta kezd osz-

¹ Követségét a brandenburgi örgrófhoz értjük. Nem tudni, mily ügyben járt, kivel érintkezett, meddig jutott. Németország nem igen tetszhetett neki, mert néhány

lani, midőn első sorban Boccaccio és Petrarca levelezése értékes életrajzi anyagot szolgáltat. Első ismeretes, illetőleg kétségbe nem vont küldetése eredménytelen maradt. VI. Kelemen pápa elfoglalta a Romagnát, melynek városai közül Bologna, nehogy a pápa főurasága alá kerüljön, a milanói Viscontikkal kezdett alkudozni. A flórenczieknek nem tetszett a Visconti-család hatalmának növekedése; — azért követséget küldöttek Bolognába, mely a város és a pápa közt kiegyezést hozzon létre. E követségnek volt Boccaccio tagja. De a flórencziek törekvése, mint említők, eredménytelen volt, mert a hatalmas Pepoli-család kiadta Bolognát Visconti Jánosnak.

Reánk nézve érdekesebb és Boccaccionak mindenesetre sokkal kedvesebb volt a költőnek 1351-iki küldetése. Hiszen ennek föladata kétség-

évvvel később megfoghatatlannak tartja, hogy Petrarca, az olasz viszályoktól megmenekülendő, Németországba akar visszavonulni. Meglehet, hogy Boccaccio ezen útjában ismerkedett meg IV. Károly császárral, kivel azonban, e fejedelemnek olaszországi útja alkalmával is érintkezhetett. — A mit ravennai küldetéséről beszélnek, az, úgy látszik, Boccaccionak egy magánútjára vonatkozik, melyet talán a Dante-biographiájához szükséges adatok beszerzése ügyében tett. Még 1350-ből is említik, hogy Boccaccio egyszer a Romagnában járt mint követ, másodsor pedig Dante leányának vitt Ravennába tíz aranyforintot. De ezen követségekről (ha ugyan ilyenek és nem magánügyek voltak) nem tudunk többet.

telenül összeesett költőnk egyik legforróbb ohajtásával. A florencziek ugyanis a dögvész elmúlta után, még 1348 végén, egyetemet állítottak városukban. Hogy ennek fényét növeljék, legnagyobb polgártársukat, Olaszország leghíresebb férfiát, Petrarcat akarták rávenni arra, hogy Florenczben letelepedjék és az egyetemen mint tanár működjék. Petrarca száműzetésben élt. Atyját még 1302-ben tiltották volt ki a városból; vagyonát lefoglalták, fiától pedig megtagadták a polgárjogot. Most visszavásárolták a Petrarca atyai birtokát és ajándékul adták a nagy költőnek. Boccacciót bízták meg ez ajándék és a tanári meghívás átadásával. Petrarca nagy hangzású phrázisokban mondott szülővárosának köszönetet kegyességeért, de — ismeretlen okokból — visszautasította a meghívást. Az egyetemet különben a florencziek, kik folytonos pénzhiánnyal küzdöttek, nagyon elhanyagolták, úgy hogy az soha nem indulhatott igazi virágzásnak. Jellemző, hogy Boccaccióra sem ekkor, sem a következő években nem gondoltak; persze, a *Decamerone* nem igen ajánlhatta szerzőjét egyetemi tanszékre. Csak húsz év múlva lett költőnk egyetemi tanár, midőn már számos tudós munkát írt és költői műveit nyilvánosan megbánta volt.

Annál többre becsülték, a mint látszik, politikai tehetségét, mert nem sokára — kétszeres működésének eredménytelensége daczára, — újra követül küldték, még pedig ez alkalommal igen

fontos ügyben. Florencz városa, melyet Boccaccio később gyávasága és ostobasága miatt keményen megtámad, hogy a mindinkább elhatalmasodó Visconti-család ellen biztosítsa magát, alku-
dozásokba bocsátkozott Velenczével és a felső-
olaszországi nagy városokkal, kik a császárra,
IV. Károlyra, kívántak támaszkodni.¹ Midőn
azonban ez 1354-ben tudatta az olasz városok-
kal, hogy legközelebb személyesen jön a félszi-
getre, a florencziek megijedtek s Boccacciót
rögtön Avignonba küldték, hogy magokat a
pápa kegyébe ajánlják s VI. Incze tervei iránt
tájékozódjanak. — Boccaccionak ezen küldetése
is eredménytelen volt, a mennyiben a ravasz
pápától, bár majd egy egész évet töltött Avig-
nonban, semmiféle biztos feleletet nem csikarha-
tott ki.

Úgy látszik, eddigi küldetéseinek eredmény-
telensége, de talán a politikai viszonyok hihetet-
len aljassága és a pártok elvetemedettsége is,
melyekről eclogáiban, többnyire az allegoria leple
alatt, de elég érthetően és fölismerhetően, igen
keményen és sokszor valóságos undorral nyilat-
kozik, — megutáltatták Boccaccioval a politikai
pályát. Egy egész évtizedig (1354—1364) nem

¹ Mellesleg megemlítem, hogy az a sokszor ismételt
hir, hogy IV. Károly Boccacciót tanárnak hívta meg
az akkor alapított prágai egyetemre, nemcsak bebizo-
nyítva nincsen, de nem is valószínű. A költő maga is-
mételve ellenszenvesen nyilatkozik a császárról.

szerepel mint követ. Ezentúl egész idejét és erejét Dantéra és a classzikus ókorra irányzott tudományos tanulmányainak szenteli.

Ez időre esik Boccaccio szerencsétlen szerelmi viszonya egy özvegygyel, melyet csak leg-sajátságosabb és legkevésebbé élvezetes művéből, a *Corbaccioból* ismerünk; ez időre *Dantebiographiája* is. Mind a két munkáról alább, a költő prózai műveinek ismertetésekor, szólunk bővebben. Ez időben, pontosabban az 1350 és 1360 közt lefolyt decenniumban, keletkeztek latin nyelven írt *eclogái* — tizenhat költemény — is, melyekről itt emlékszünk meg, mert e költeményeknek ma már csak életrajzi értékek van. A kortársak persze máskép vélekedtek. A XIV. század nagy költői — Dante és Petrarca — csak félve, úgy szólván szégyenkezve írtak olasz nyelven, azaz, mint ők gondolták, a latin nyelv romlott, értéktelen dialectusán. Halhatatlanságukat latin költői munkáiktól várták. Hogy mily kevésbe vették olasz költői műveiket, mutatja eléggé Petrarca és Boccaccio példája: amaz latin nyelven írt munkáiban csak kicsinylőleg, majd megvetéssel szól olasz költeményeiről, emez soha az öveiről említést sem tesz. Latin költészetök körében mintáik, eszményképeik természetesen a latinok voltak, — Vergilius és Statius; innen van, hogy magok is az azok által ápolt költői fajokban próbálkoztak meg, hogy a drámát mellőzték, hogy ama latin írók modora, alakja,

stílje volt és marad a XIV. és még a XV. század netovábbja — a latin költészet terén.

Boccaccio eclogái csak hideg, mesterkéltnélkül variatív Vergilius eclogáinak. A mint ez mindenféle személyes, kortörténeti és politikai célzást és anyagot szorított az ecloga formájába, úgy Boccaccio is. Meg sem értenők e költeményeket, ha a költő (Signa Mártonhoz intézett egy levelében) maga nem hagyta volna reánk a beléjük fektetett titkok «kulcsát». E levélből megtudjuk, hogy Dorus nápolyi Lajos király, Pythias a király udvarmestere Acciajuoli, Daphnis IV. Károly császár («az egész világ pásztora»), Glaucus Péter apostol («mert Glaucus is halász volt, ki később a tenger istenévé emelkedett»), Olympia a költőnek korán elhunyt leánya stb. Ez eclogák mint költemények csekély értékűek; a hideg okoskodáson alapuló allegorizálás, mely azokat jellemzi, üres játékká változtat minden tartalmat és érzést, s valóságos rejtvényekké teszi az egyes költeményeket, melyekben a költő vallomásait és élményeit inkább eltitkolja, mint sem az olvasóval közlené; némelyik azonkívül, mi elég jellemző, egyszerűen össze van kombinálva vergiliusi versekből és versdarabokból. — Boccaccio azonfelül — ellentétben Petrarccal — rossz verselő is; latin hexameteri dőcögősök és valódi rhythmusban szegények. Történeti szempontból legérdekesebbek a IV., V. és VI. ecloga, melyek a nápolyi eseményekre vo-

natkoznak; mint költemény legértékesebb a XIV. ecloga, mert itt valódi érzést fejez ki a költő: szeretett leánya, Olympia, megjelenik apja előtt és mutatja neki a paradicsom felé vezető utat.

De ki volt ez Olympiának anyja? És e XIV. eclogában Olympia nem is egyedül, hanem két fivérével, Marius- és Juliussal, jelenik meg! — Boccaccio megemlíti Petrarcahoz írt egyik levelében, hogy e leányának valódi neve Violante volt és hogy a gyermek öt és egy fél éves volt, midőn atyja utolszor látta, — de a leány anyjáról sem itt, sem az eclogákban nem emlékszik meg. Nem is tudunk róla semmit.

Hogy Boccaccio hogyan fogta fel és mily nagy súlyt fektetett *latin* költészetére, mutatja a XII. ecloga, melyben Sappho — ez a költemény czíme is — a «magas» költészetet képviseli, melyet Boccaccio Petrarca mintájára és segélyével elérni iparkodik. — Landau (186. l.) helyesen mondja nagy szerencsének, hogy Boccaccio fiatal éveiben kereskedő és jogász volt; különben, ha rendelkezett volna a szükséges tudománnyal és gyakorlottsággal, kétségtelenül nem a *Decameronet*, hanem — Petrarca unalmas *Africájának* mintájára — latin époszt írt volna. Ily nagy föladatra szerény nyelvi, irodalmi és régiségtani ismereteivel nem vállalkozhatott; midőn pedig az ókor világában már teljes jártasságra jutott volt, előre haladott kora

nem a költészet, hanem a tudomány terére utalta őt.¹

Főtörekvése férfikorában a görög nyelv elsajátítása volt, mert az a görög nyelvismeret, melyet Nápolyból haza hozott, mint említettük, igen igen sovány volt. A véletlen kedvezett e törekvésének. Midőn Boccaccio 1354-ben Avignonból visszatért, megismerkedett Leontius Pilatussal, egy calabriai származású humanistával, ki a görög nyelvet, melyben főleg kisázsiai tartózkodása alatt tökélesítette volt magát, igen jól bírta. Pilatus akkor éppen Avignonba, a pápai udvarhoz, a kalandorok főfészkébe — *spelunca latronum* nevezi Petrarca — készült. Boccaccio rávette az álgörög tudóst, hogy őt Florenczbe kövesse, hol

¹ Eclogáit a következő gyűjteményből ismerem: *Bucolicorum Auctores. Basileae, ex officina Joannis Oporini 1546.* — Teljesség kedvéért megemlítem még, hogy *Hortis* (Studj., 351. l.) legújabbán a Laurenziana egy kéziratából Boccaccionak egy 41 hexameterből álló latin költeményét adta ki, melyet 1346 körül Cecco da Miletohoz intézett, kit arra int, hogy Olaszország szomorú állapotából származó fájdalját a költészet ápolásával csillapítsa. *Hortis* ugyanazon kéziratból még két kisebb latin költeményt is tulajdonít Boccaccionak, de ezeknek hitelessége kétséges. Költőnktől ezeken kívül csak még két latin költemény maradt reánk: 1. ama negyven hexameter, melyeknek kíséretében a *Divina commediat* Petrarcanak megküldte, és 2. a *Versus pro „Africa“ Petrarchae* (180 hexameter), melyben Petrarca halála után a nagy lyrikus latin eposzát dicsőíti és megőrzését s kiadását sürgeti.

költőnk három éven keresztül szorgalmas tanítványa volt. Boccaccio szerény anyagi helyzetben élt, úgy, hogy Pilatusnak eltartását csak nagy áldozatokkal vállalhatta magára. Még nagyobb áldozatot követelt tőle tanítójának indulatos, ellenszenves jelleme, durva magaviselete és veszekedő természete. Pilatus mindenütt és minden állásban elégedetlen volt és lehetetlenné tette magát. Midőn utóbb, Boccaccio közbenjárása és ajánlása folytán, a florenczi egyetemen a görög nyelv tanára lett, ezen kedvező állásában sem volt maradása; nemsokára eltávozott Velenczébe, innen Konstantinápolyba, honnan a nyugtalan ember 1364-ben ismét visszatért Olaszországba, melyet azelőtt folyton ócsárolt. De mielőtt partraszállhatott volna, a villám agyonütötte. Valószínűen még Pilatus vezetése alatt kezdte Boccaccio *Az Istenek nemzetségéről* (De Genealogia Deorum) írt nagy művét, melyet 1359-ben befejezett.

Mielőtt még e munka megjelent, Boccaccio életét egy sajtószertű kaland zavarta meg. A XIV. századi papokat, főleg a szerzeteseket, tudatlanságukat, kapzsiságukat és feslett életöket sokszor támadták meg, de annyi élczczel, éllel és hatással, mint azt Boccaccio száz novellájában tette volt, még soha. Könnyen képzelhetni tehát, hogy a papság halálosan gyűlölte a *Decamerone* szerzőjét és, minthogy ártani nem tudtak neki, legalább megtéríteni próbálták. Ily kísérlet alkalmasint többször történt, de soha oly komoly

hatással, mint ez időben. Petroni Péter nagyhírű karthausi volt, ki 1361 május 29-én Sienában meghalt. Nemsokára ezután egy Giovacchino Ciani nevű karthausi jelent meg Boccacciónál, mint Petroni küldöttje, a megboldogútnak azon üzenetével, hogy mielőbb térjen meg, hagyjon föl az erkölestelen könyvek írásával, szentelje Istentől nyert tehetségeit tisztességes tanulmányokra, ellenkező esetben gyors halál és a pokol kínjai lesznek büntetése. Hogy Boccaccio a követ szavainak mennél több hitelt adjon, oly titkot mondott neki, melyről Boccaccio azt hitte, hogy rajta kívül senki sem tudja, és hozzátette, hogy a megboldogult karthausi szerzetest a földön történt, történő és történendő dolgokról, így Boccaccio érintett titkáról is, Krisztus maga személyesen szokta volt értesíteni.

Boccaccióra ezen követség igen nagy hatást tett. Nem tűnt föl neki, hogy Petroni küldöttje majd egy évtizeddel a *Decamerone* megjelenése után jött, és hogy a sikamlós mesék szerzője már is némileg megtérített embernek volt tekinthető, mert hiszen már jó ideje komoly, tisztességes, a kor által nagyra becsült tanulmányokkal foglalkozott. Boccaccionak, mondom, ez nem tűnt föl; Ciani szavai megrémítették, — rögtön vallásos életre határozta magát, és mindenekelőtt legmeghittebb barátját, Petrarcat, tudósította a történekről. Nagy, igen nagy kár, hogy Boccaccio e levele elveszett; de vígasztalóul

reánk maradt Petrarca válasza, a szellemes férfiú egyik legérdekesebb, legszebb levele, mely írójának gyakorlati életbölcsejét és, korának álláspontján, bámulatos józanságát a legszebb színben tünteti föl. «Midőn leveledet vettem — írja Petrarca — melyben nemsokára bekövetkezendő halálodról értesítesz, igen elszomorodtam és megijedtem; de figyelmes olvasás után elmúlt szomorúságom és ijedtségem. Igaz, hogy téged egy jámbor szerzetes, hivatkozva egyenesen az Istentől nyert kinyilatkoztatásra, halállal fenyegetett; és ez kétségtelenül igen nagy dolog volna, ha — igaz volna. De hányszor terjesztettek már hazugságokat és hamisításokat a vallás palástja alatt, hányszor éltek már vissza az Isten nevével emberi csalásokra! Hiszen mi mindnyájan halandók vagyunk, életünk egyetlen percében sem vagyunk biztosságban; azért folyton el kell készülnie lennünk a halálra. Te pedig — teszi hozzá humorosan — valósággal előnyben vagy a többi emberek fölött; mert a te prófétád nem rögtön bekövetkezendőnek mondta halálotat, hanem még egy kis időt biztosított, hogy megtérhess.» Azután elmélkedik az élet rövidegéről és értékéről, a halál félelmetességéről stb. és határozottan roszszalja Boccaccio azon elhatározását, hogy a költészettől és tudománytól búcsút akar venni, mert ezt csak tudatlan és gonosz emberek tanácsolhatják, a kik másoktól irigylik azt, mit magok elérni nem képesek.

E levél nem tévesztette egészen hatását. Boccaccio nem félt többé a haláltól és folytatta tudományos munkásságát.¹ De a mellett ezentúl mégis visszavonultabban, rendesebben élt és ismételve hangoztatta 1361 után készült műveiben keresztyén meggyőződését, míg régebben vallási dolgokban közönyös volt. Sőt még ereklyéket is kezdett gyűjteni; halálakor ilyeneket meglehetősen számmal találtak nála!

Boccaccio ez időben Certaldóban élt, mire egyrészt szegénysége kényszerítette, másrészt a florenczi viszonyok bírták. Florenczben az anarchia, a polgári zavarok, az uralkodó pártok aljassága oly fokra emelkedett, hogy költőnk 1361 végén azt írja egy barátjának, hogy ő a florenczi botrányok miatt ment Certaldóba és, hogy ha anyagi viszonyai megengednék, szívesen még messzibbre távoznék ama várostól. Sikerült is neki, nem tudjuk, mi módon és mi czélra, a következő évben néhány hónapot Nápolyban és Velenczében, itt szeretett Petrarcajánál, tölthetnie. Meglehet, hogy ez útra az újra kitört dögvész bírta Boccacciót; tény, hogy csak akkor tért vissza Florenczbe, midőn itt a félelmes betegség már múlóban volt, tudniillik 1363 őszén. Ezen útja előtt, vagy talán épen útközben, Nápolyban,

¹ Semmi esetre nem lett pap, mint azt az újabb kutatók közül főleg Manni és Ruth állították. L. e kérdés beható tárgyalását Koerting művében, 271—74. ll.

fejezte be Boccaccio két latin könyvét: *A híres nőkről* és *Híres férfiak sorsáról*.

Még 1363-ban hevesen kelt ki Boccaccio a florenczi uralkodó párt ellen; már a következő évben, úgy látszik, kibékült Toscana hatalmasaival, mert 1365-ben politikai küldetésben megy Avignonba, a pápai udvarhoz. Küldetésének nem volt nagy jelentősége. V. Orbán neheztelt Florenczre, mivel ez a pápa utolsó harcaiban a zsoldoscsapatok vezérei (a condottieri) ellen semleges állást foglalt el, holott Orbán a hatalmas város segélyét várta volt. Boccaccio feladata csak abban állott, hogy a pápát kiengesztelje, hogy Florencz magatartását a viszonyok kényszerével kimentse és különben az egyház fejét a toscanaiak határtalan, maradandó hűségéről biztosítsa. A költő, ki ez alkalommal Genuában is tartózkodott, úgy látszik küldöinek teljes meglegedésére járt el; mert két év múlva újra küldi őt a város a pápai udvarhoz, most már nem Avignonba, hanem Rómába. De e küldetésének sem célját, sem eredményét nem ismerjük. Meglehet, hogy csak a köztársaság örömeinek és szerencsekívánatainak volt tolmácsa, hogy a pápa 1367-diki évi október havában végre valahára visszatért az évtizedek óta elárvúlt örök városba.¹

¹ Boccaccio követségi jelentéseit a Crusca szótárának szerzői még ismerték; azóta nyomtalanul elvesztek. A hagyomány szerint ezen útjai alkalmával két aranyforint napidíjat kapott a köztársaságtól.

Boccaccio mindössze háromszor jelent meg mint floren̄ezi követ a pápai udvarnál. Fogadtatása mindig a legkegyesebb volt. Nem ismerték Avignonban a *Decameronet*? Nem tudták, hogy ennek szerzője oly nevetségessé, oly gyűlöletesékké tette a papokat? A pápa «szeretett fiának» nevezi a követet, és sehol nincs semmi nyoma annak, hogy sikamlós és a papságot sértő elbeszéléseit éreztették volna vele. Ez nekünk föltűnhetik, — a XIV. század álláspontjából semmi csodálatos a dologban. Dante, Petrarca és Boccaccio nagy ellenségei voltak a papoknak, hevesen és kiméletlenül támadták meg romlottságukat, kicsapongásaikat, feslettségöket, — de azért mindent hittek, mit az egyház tanított, kifogástalan jó katolikusok voltak és még a pápa világi birtokát sem támadták meg. Az egyes papok, apácák és szerzetesek bosszankodhattak, hogy Boccaccio annyi csúf kaland hőseivé tette őket; a pápa és a pápai udvar nem törődtek e kis dolgokkal, míg az egyházat — a dogmákat — meg nem támadták és a támadások politikai — a hatalom és a birtokviszonyok terén mutatkozó — következményekkel nem fenyegettek.

Hogy Boccaccio, ki 1363-ban még oly hevesen támadta meg a floren̄ezi kormányt, csakugyan kibékült a hatalmasokkal, mutatja legjobban azon tény is, hogy 1367-ben kinevezte magát azon bizottságba, mely a zsoldos csapatok ügyeit kezelte. E hivatal, mely nem annyira kato-

nai, mint inkább pénzügyi természetű volt, a fontosabbak közé tartozott. Florenz már másfél évtized óta majdnem kizáróan zsoldosokkal viselte háborúit. E csapatokkal sok baj volt. Majd nem engedelmeskedtek, majd megszöktek egyesek, majd a csatában elesettek helyeit kellett betölteni, majd derék katonákat kitűntetni stb. Ez mind költséggel járt, s így a «magistrato degli officiali di condotta e sopra i difetti delle soldatesche» voltaképen pénzügyi bizottság volt, melyben Boccaccio fiatalkori üzleti tapasztalatainak valószínűen jó hasznát vette.

E hivatallal véget ért Boccaccio politikai működése, mely sohasem volt fontos és ritkán eredményes.

A következő hat esztendőt (1368—1373) költőnk nagyobb részt utazásokkal töltötte. Bejárta Olaszország nagy részét — nem tudni mi célra, kinek költségén, mily körülmények közt. Először Velenczébe ment Petrarca meglátogatására. De szeretett barátját nem találta otthon, valamint Petrarca leányának férjét sem. Jellemző, hogy a *Decamerone* ötvenöt éves szerzője nem fogadta el Petrarca leányának vendégszerető meghívását, nehogy a huszonhat éves nő, férje távollétében, rossz hírbe keveredjék. Midőn Petrarca veje megjött, Boccaccio sokat tartózkodott házában, hol főleg Petrarca kis leányunokája nagyon megnyerte Boccaccio szeretetét. Saját kis leányára emlékezteté őt. «Ugyanaz a vidor nevetés ez —

írja egy gyönyörű levélben Petrarcának — ugyanaz a derült szem, ugyanaz a viselet, ugyanaz a gyermeki nyelv; csak hogy a te unokádnak arany-szőke haja van, míg az én leányomé sötét volt. Hányszor kellett könnyeznem, ha unokádat karjaimban tartottam, ki saját veszteségemre emlékeztetett.»

Petrarca általában sokkal boldogabb ember volt. Egy szerető anyja gondozta és ápolta a gyermeket, s midőn felnőtt, nemcsak hír és dicsőség jutottak neki osztályrészüül. Kedvező anyagi viszonyok közt, szeretett családja körében vagy hercegek és más nagy urak társaságában élvezte az élet minden örömét. Boccaccio nem is ismerte az anyját, atyját sohasem szerette, még nem is becsülte, egész életén keresztül küzdött a szegénységgel és nélkülözte a család boldogító tűzhelyét. Nem csoda, hogy öreg napjaira komor kedélyű lett, hogy nem egyszer meghasonlott önmagával, hogy néha életére mint eltévesztettre tekintett vissza és hajlandó volt a vallás palástja alá menekülni az élet számos csapásai elől. E viszonyokból megértjük azt a rajongással határos szeretetet is, melylyel egyetlen valódi barátján, Petrarcán, csüngött.

Három évvel később, 1371-ben, Nápolyban találjuk Boccacciót, hol Sanseverino Hugó gróf, kit már régebben ismert, és Majorca hercege, Johanna királynő harmadik férje, mindent elkövettek, hogy a híres költőt és humanistát az ud-

varhoz kössék vagy legalább arra bírják, hogy Nápolyban letelepedjék. De Boccaccio, ki épen ekkor igen szorúlt helyzetben és fölötte szomorú kedélyhangulatban volt, inkább továbbra is az inséggel akart küzdeni, mint szabadságát fölázdozni. Már sokkal öregebb ő, semhogy a szabadsághoz szokott nyakát iga alá hajtsa, e felelettel utasította vissza jóakaró barátjai ajánlatát, kik neki Nápolyban gondoktól ment kellemes életet akartak teremteni. Így tehát — gazdagon megajándékozva előkelő pártfogói által — visszament szerény családi birtokára Certaldóba, hová könyvei úgylis már vonzották a fáradt vándort, kit az olasz viszonyok újra mélyen elkésérítettek. «Róma és Olaszország mélyen sülyedtek (írja 1372-ben egy levelében); harci dicsőségünk, törvényeink tekintélye, jó erkölcsünk, melyeket régebben más népek mintául tekintettek, mind ez oda van; azért törekednünk kell (teszi hozzá), hogy legalább irodalmi hírünket megmentjük, hogy Róma a barbár népek szemében régi fényéből legalább valamicskét megtartsion.»

Végre, élete végén, újra mosolygott a szerencse az öreg, beteges férfiúnak. Florenz több polgára 1373-ban, augusztus 9-én folyamodást nyújtott be a Signoriához, melyben kívánatosnak nyilatkoztatták, hogy a köztársaság alkalmazzon egy derék és tudós férfiút, ki «Dante könyvét» nyilvános előadásokban magyarázza. A Signoria ez indítványt augusztus 12-én 186

szavazattal 19 ellenében elfogadta; ugyanazon hó 25-én pedig kinevezte Boccacciót ez új tanszékre, évi száz forint fizetéssel. A nagy száműzött szülővárosa nem erőszakolhatta ki Ravenna polgáraitól Dante tetemeit, s így legalább szellemét akarta teljesen bírni és teljesen magáévá tenni; Boccacciót pedig ez állásra roppant tudománya, az ókori nyelvek kitünő ismerete, saját költői tehetsége és híre s az a lelkes tisztelet és bámúlás, melylyel Dante iránt viseltetett, kiválóan képesítették. Mégis — Boccaccio nem fogadta szívesen e meghívást; «hiú remény és igazi szegénység, barátaim vak buzdítása erőszakolták reám e hivatalt», mondja egyik szonettjében; egy másikban meg elbeszéli, hogy Apollo őt súlyos betegséggel büntette meg, «mivel a muzsák édes titkát a durva tömeg előtt föltárta». Betegsége, melyről itt szól, nem volt veszélyes, de hosszadalmas és terhes, s annál is inkább bántotta a költőt, mivel újra félelemmel töltötte el a halál és a fenyegető isteni büntetés iránt. Barátjai sokáig hiába intették, hogy orvosi segélyhez folyamodják. Boccaccio gyűlölte és megvetette az orvosokat, mely fölfogásában Petrarca őt nagyon megerősítette. Már néhány évvel előbb, midőn szintén (de ekkor azon ürügy alatt, hogy nincs pénze, miből az orvost megfizethesse) orvosi segítség nélkül heverte ki egy kisebb baját, ezt írta neki Petrarca: «Valóban nagy szerencse, hogy nem volt pénzed, hogy orvost hívhattál volna, ki

talán megöl, és nagyon dícséretesnek találom, hogy nem féltél a fősvényesség hírétől, a mi arra bírhatott volna, hogy pénzzel gyilkost szerezz magadnak». Azonban ez utolsó alkalommal mégis hívatott orvost, és baja néhány nap múlva megszűnt.

Boccaccio 1373-ban október 18-án kezdte meg Dante-előadásait István templomában. Valószínű, hogy egészen haláláig folytatta¹ és hogy előadásai nagy hatást tettek, már csak azért is, mivel a költemény maga, melyről szólt, nagyon érdekelte hallgatóit, kik ugyanazon férfiakkal, kiket Dante a pokolba helyezett, fiai és unokái voltak; — mivel a pártviszonyok, melyeket a *Divina Commedia* oly számtalanszor érint, még most is hasonló állapotokat teremtettek Florenczben; — mivel végre Boccaccio a nagy költeményt nemcsak roppant tudományossággal tárgyalta, hanem folyton érzelt a jelenkori viszonyokra is, intve, dorgálva, buzdítva kortársait.

Élete utolsó évében nagy csapás érte az agg tudóst: Petrarca 1374-ben július 18-án Arquában

¹ Bár 1374. november 3. azt írja Brossanónak, hogy már tizedik hónapja beteg s hogy előadásait e miatt nem tarthatja meg. De lehet, hogy azért közben mégis folytatta tanári működését. Mindössze 59 előadást tartott. Október 23-dikán alig kezdte meg előadásait (mint előig állították), mert az vasárnap volt, pedig a florenczi polgárok határozottan azt kérelmezik a Signoriától, hogy az előadások *ne* ünnepnapon (*continuatis diebus non feriatis*) tartassanak.

meghalt. Boccaccio fájdalma határtalan volt; sötét halálsejtelmek fogták el kedélyét s idején látta, hogy földi ügyeit rendezze. Végrendelete 1374-ben augusztus 28-án kelt: örököséivé mostoha testvérének, Boccaccio Jakabnak gyermekeit nevezte ki; könyveit¹ és egyes értékesebb darabjait, főleg ereklyéit, egyes templomokra vagy jó ismerősökre hagyta. Utolsó napjait, úgy látszik, Certaldóban töltötte.² Itt halt meg 1375-ben december 21-én, hatvankét éves korában, s itt temettetett el, saját kívánsága szerint, Szent Jakab templomában. Sírírata (a hagyomány szerint saját műve, mit én azonban azért nem tartok valószínűnek, mert költői és nem humanistai érdekeit hangsúlyozza) — P. Thewrewk Emil fordításában — így hangzik:

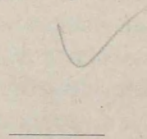
Itt nyugszik dús érdemtől dicsőítve Giovanni
 Hamva e kő sírban, lelke az Isten előtt.
 Boccaccio fia volt, Certaldo néki hazája;
 Költészet vezeté őtet az életen át.³

¹ Értékes könyvtára a San-Spirito-kolostorba jutott, hol majd egy századig őrizték. Midőn 1471-ben a kolostor, Visconti Galeazzo tiszteletére rendezett egy ünnepély alkalmával, leégett, o la vesztek Boccaccio könyvei is.

² Háza, melyet újabban a XIV. század stílusában, renováltak és melyben érdekes Boccaccio-könyvtárt helyeztek el, jelenleg a flórenczi muzeum birtoka.

³ Hac sub mole iacent cineres ac ossa Johannis,
 Mens seſlet ante Deum, meritis ornata laborum
 Mortalis vitae. Genitor Bocchaccius illi,
 Patria Certaldum, studium fuit alma poesis.

Midőn az 1783. márczius 19. kiadott toscanai törvény eltiltotta a halottaknak a templomokban való eltemetését, Boccaccio sírját is összerombolták. A certaldói lelkész magához vette a költő koponyáját és sokáig mutogatta azt az idegeneknek. Végre teljesen elhányódtak a nagy férfiú földi maradványai. Boccaccio is, mint Vergilius, utóbb a monda hősévé lett. Certaldo lakosainak hite szerint ő is nagy bűvész volt, ki házából éjjelenként, a levegőben varázsolt hídon átment a Poggio del Boccaccio nevezetű halomra, melynek tetején gazdag kertje volt, hol rég letűnt századok szellemeivel társalkodott.

IV.

A DECAMERONE.

Boccaccio költői munkái közül a leghíresebbiket, a *Decameronet*, már sokszor említettük; tárgyalását nem akartuk a költő életrajzába belecsőzni, mert e munka megérdemli, hogy behatóbban foglalkozzunk vele, a terjedelmesebb jellemzés pedig megzavarta volna Boccaccio életviszonyainak áttekintését. Így tehát most, úgyszólván önállóan, szólhatunk e sokat olvasott, sokat szidott és sokat utánzott világhírű könyvről.

A *Decamerone*, melyet Boccaccio, mint említettük, a florencezi dögvész lefolyása után és befolyása alatt 1349 és 1353 közt írt,¹ azon *keretes*

¹ Keletkezésének pontosabb meghatározása alig lehetséges. Boccaccio 1349. május 15-én levelet ír Francesco de' Bardinak, melyhez egy saját szavai szerint «vidám és könnyű, komoly foglalkozások után kellemeesen szórakoztató» könyvet mellékel. Witte i. h., p. LXVI. azt hiszi, hogy e könyv a *Decamerone* első három napja volt. A negyedik könyv bevezetéséből különben annyi bizonyos, hogy e három első nap külön megjelent s több oldalról kedvezőtlen fogadtatásban részesült.

1351 dec. 12-én Brandenburgba ment, mint
Firenza város fővelé; onnan visszatérve, köny-
ve javítgatásával foglalkozott, mely 1353-ban

munkák közé tartozik, melyek közül többen rop-pant elterjedésre és népszerűsége jutottak. A *Hét mester története* például minden európai nép-nél található s magyar átdolgozásban már 1573-ban s azóta többször jelent meg, az *Ezer egy éj* elbeszélései pedig az egész föld legismertebb és legkedveltebb regéi közé tartoznak.

A *keretes munkák* is, mint az európai népek összes novellistikus anyagának tetemes töredéke, legnagyobbbrészt keleti származásúak. A tudomány kiderítette, hogy a regék, mondák, elbeszélések, melyeket nyugat népeinél az irodalomban, sőt a nép száján is találunk, legnagyobbbrészt ind származásúak és hogy keletről — a mennyiben az őshazából nyugatnak vándorló árja népek eredeti közös birtok gyanánt magokkal nem hozták — valószínűen a keresztes háborúk korában jutottak Európába. A «keretes» alak is keletről származik; később európai írók, például Boccaccio is, utánozták, azaz önállóan alkalmazták. Nem nehéz e keretes alaknak eredetét és némileg, főleg az európai utánezóknál, — a XIV. század szempontjából — szükségét is fölismerni.

A prózai elbeszélés Európában a lovagregényből indul ki; az első prózai művek a műe-poszok tartalmának kötetlen elmesélései. Ez elbeszélések, melyek kezdetben csak az epikai művek régibb nyelvét és verses alakját mellőzték, tartalmukat azonban lehető híven megóvni igyekeztek, igen hosszadalmasak, vontatottak, unal-

masak voltak. Az olvasó közönség, a mint lemondott a költői alakról, egészen más igényekkel lépett olvasmánya elé. Nem hosszadalmas leírásokat, philosophiai spekulációkat, költői ömlengéseket kívánt többé; — kellett neki a maga nyelvén könnyű stílusban írott, fejtörés nélkül élvezhető, nem reflexiókban és költői rajzokban, hanem regényes, tarka, érdekfeszítő kalandokban gazdag, phantaziáját foglalkoztató olvasmány. A közönség ezen igényei szülték a *népkönyveket*, azaz: a lovag regények terjengős prózájának rövid, minden nélkülözhető anyagot mellőző, csak a cselekvényekre, a kalandos eseményekre szorító kivonatait. Az egyedüli cél a mulattatás volt; minél tarkább, annál jobb. A mulattatás célja megváltoztatta idővel az elbeszélés módját és anyagát is. Nemsokára hosszadalmasnak találták már az aránylag — tudniillik az eposzok terjedelméhez képest — elég rövid népkönyveket is; rövidebb és számra nézve több, különböző tárgyú és irányú historiát kívántak — még pedig, főleg a román népek, minél hatásosabb, élesebb, csattanósabb, azaz nemsokára: minél pikánsabb, sikamlósabb pointokkal. Így keletkeztek előbb latin nyelven — mert az olvasmányában mulatni vágyó közönség magába foglalta a tanult rendeket is, — utóbb az európai népek nyelvein ama nagy gyűjtemények, melyek száz számra tartalmazzák a legkülönbözőbb eredetű, legeltérőbb tárgyú, legellentétesebb irányú

elbeszéléseket. Latinul *facetiae*, németül *Schwänke*, olaszul *novelle*, francziául *fabliaux* és *contes* néven nevezték e historiákat, melyekre mai terminológiánk szerint sokszor legjobban illenek az *anekdota* név. A latin ily természetű elbeszélések közül a leghíresebb a *Rómaiak cselekedetei* (*Gesta Romanorum*), a németek közül a Pauli-féle *Tréfa és Komolyság* (*Schimpf und Ernst*), az olaszok közül a *Száz régi beszély* (*Cento novelle antiche*). A *Rómaiak cselekedetei* mellett a középkor leghíresebb novellistikus forrásműve a *Hét mester története* (*Historia septem sapientum*, mely 1573-ban *Poncianus historiája* név alatt magyar nyelven is megjelent), mely már keretes munka. Ama népszerű, gazdag gyűjteményekben a számos novella minden belső vagy külső kapocs nélkül volt egymás mellé helyezve; utóbb legalább külsőleg akarták e beszélykéket *egy* munkává összefűzni, a mit olyformán értek el, hogy az eredetien teljesen összefüggéstelen meséket egy egészen idegen elbeszélés vagy helyzet *keretébe* beleillesztették. Nincs például a *Hét mester történetében* egyetlen elbeszélés sem, melynek származását ki ne mutathatnók, és e kimutatás azon eredményre vezet, hogy e beszélykék a legkülönbözőbb idők-ből, a legkülönbözőbb népektől származnak. A híres könyv szerzője a maga alkotta kerettel legalább külsőleg fűzte egy egészszé e meséket. Poncianus király egy távol kastélyban hét böles mesterrel nevelteti fiát, Diocletianust, s midőn máso-

dik hitvese magtalan marad, udvarához hozza a felserdült szép ifjút. Ez vétkes szerelemre gyúlasztja mostoháját, ki, midőn a bölc s fiú visszautasítja szerelmét, bevádolja őt atyjánál, mintha anyja szerelmét követelte volna. Az ifjú, a csillagok határozata szerint, nem védelmezheti magát, mert hét napig nem szabad beszélnie, s így Poncianus halálra ítéli. Ekkor bölc s mesterei, minden nap más meg más, egy példázó történettel hét napig ráveszik a királyt, hogy fia kivégeztetését egy napra elhalasztja, míg, a hetedik napon, Diocletianus maga megszólamlík és földeríti mostohája gazságát, ki most halállal lakol. E keretben eredetien hét történet volt; utóbb a mostoha is beszél el naponként egy történetet, melylyel a királyt fia kivégeztetésére ingerli, s végül Diocletianus maga is egy mesével deríti föl mostohája szándékát. Így találunk a *Hét bölc s történetének* legelterjedtebb alakjában tizenöt elbeszélést; de vannak a könyvnek oly kiadásai is, melyekben több novella van, mert az ily munkák kerete kényelmes és türelmes; az elbeszélések szaporítása csekély ügyességgel volt eszközölhető.¹

Ily keretes munka a Boccaccio *Decameroneja* is,² csakhogy ennek a keretje még sokkal egy-

¹ L. e keretnek és az egyes elbeszéléseknek bő kivonatát az Abafi-féle *Figyelő* VI-dik kötetében, 25 s. kk. II. *Poncianus historiája* cz. cikkemben.

² Hogy Boccaccio mennyire kedvelte a keretes alakot, kitetszik abból is, hogy ilyennel vagy ilyennek

szerűbb és még kevésbé áll belső kapcsolatban az elmeselt historiákkal. A költő a dögvész mes-
 teri leírásával nyitja meg könyvét; azután elbe-
 széli, hogy hét fiatal hölgy, kik közül egy sem
 volt 28 évnél idősebb és 18 évnél fiatalabb, és
 három ifjú elhagyják Florenczet, hogy az iszonyú
 nyavalyától és annak nem kevésbé iszonyú er-
 kölsi pusztításaitól megmenekedjenek, és a váro-
 son kívül gyönyörű vidéken pompás nyaralóban
 töltenek két hetet, hol egymás mulattatására,
 különböző játékok, táncz és tréfa mellett, mind-
 egyikök naponként egy-egy történetet, azaz pon-
 tosabban: tíz nap alatt száz historiát,¹ mesélnek
 el, mire a dögvész múltával és mivel kifogynak
 meséikből, Florenczbe visszatérnek. Nem fogja
 senki túlzásnak mondhatni, ha e keretet meg-
 lehetős primitivnek és ügyetlennek ítélem; nem
 történet, hanem csak helyzet szolgál a *Decame-*

legalább epizodikus kísérletével találkozunk, mint emlí-
 tettük, három fiataalkori művében is: a *Filocopoban*, az
Amctoban és az *Amorosa Visionében*. Sőt Koerting
 (id. m. 655. l.) helyesen figyelmeztet, hogy később
 még a tudós Boccaccio is azon volt, hogy az egyes
 elbeszéléseket keretszerű átmenetekkel és kapcsolatokkal
 legalább külsőleg egy egészszé alkossa, így az *Istenek*
nemzetségéről és a *Híres férfiak sorsáról* írt könyveiben.

¹ Két hetet töltenek együtt, szerdától a harmadik
 hét szerdájáig, de a két hét pénteki és szombati nap-
 jain szünetel a mesélés. — Görögül δέξω tíz és ημέρα
 nap; a helyesen képzett szó *Dechemeron* (δεχημερον)
 volna, mely a görögben elő is fordul.

ronaban keretül; az elbeszéléseket semmi belső kapocs neñ fűzi egymáshoz, s még a mesélők sincsenek oly egyéni alakoknak rajzolja, hogy az egyes elbeszélések legalább az ő individualitásuk által volnának a kerethez kapcsolva. Boccaccio leghíresebb tanítványa, az angol Chaucer, e tekintetben sokkal ügyesebben járt el. *Canterbury meséiben* ugyanis harmincz ember zarándokol Canterburybe, kik az út hosszát és egyformaságát történetek elbeszélésével rövidítik. De e harmincz személy nem egyforma állású, a műveltség ugyanazon magaslatán álló egyéniségek; ellenkezően: minden mesélő individualis alak, mindegyiknek más a foglalkozása, más a társadalmi állása, más a gondolkodása. Eltérők az emberek nézetei, érzései, ismeretei; egészen más az egyeseknek ízlése is. Innen egyrészt az elbeszélések különböző stilje, hangja, iránya; innen az elbeszélő és az elbeszélés közti benső összefüggés is. Chaucernél nem lehetne a szerzetes történetét a korcsmáros szájába adni, vagy a deák historiáját az apáczával elbeszéltetni, míg Boccaccionál a mesélő és a mese semmi benső viszonyban nem állnak egymással, sem az egyes mesélők nem domborodnak ki egyéni jellemekké, sem a mesék maguk nincsenek — akár tartalom, akár alak, akár irány tekintetében — a mesélők egyénisége által befolyásolva.¹

¹ *Geoffrey Chaucer's Canterbury-Geschichten*, übersetzt von Wilh. Hertzberg, Hildburghausen, 1870. 62. l. — Chau-

Az olasz tudósok közt akadtak többen, kik a *Decamerone* e keretének színhelyét és szereplőit pontosan meg akarták határozni. Boccaccio lát-
szólag elég szemlélhetően írja körül a társaság mulató helyét: két mérföldnyire van a várostól, Varlungo közelében, egy dombjáról Fiesolét láthatni. És még sem kételkedhetni azon, hogy a költő nem gondolt Florencz környékének egy bizonyos pontjára, nem akart egy ismeretes vagy fölismerhető nyaralót leírni. Hiszen világosan mondja bevezetésében, hogy az elbeszélés szereplőinek igazi neveit elhallgatja, «nehogy némelyikének pirúlnia kellene azon historiák miatt, melyeket elmesélt és melyekről az utókor hallani fog»; — mennyivel óvatosabban kellett még a történet színhelyét, ha ugyan egy bizonyos nyaralóra gondolt, elrejtienie, mert a színhely fölismerésével a szereplők sem maradhattak titokban. És ezt annál biztosabban állíthatni, mert a *Decamerone* színhelye nem is Florencz, hanem Nápoly. Kétségtelen, hogy ezen város és annak társadalma lebegett Boccaccio szeme előtt, midőn művét megírta. Említettük, midőn egy fiatalkori mű-

cer megh. 1400. október 24. A *Canterbury tales* először 1475—80 körül jelentek meg nyomtatásban. A mű huszonhárom elbeszélést tartalmaz, pedig — 30 tagból állván a társaság — valószínűleg harmincz történetre volt tervezve. Már Dryden mondta: «A C. T. minden egyes zarándokát olyan elevenen látom magam előtt, mintha velök ebédeltem volna.»

Sőt már, hogy a hely, hova menekültek, a Toggio Gherardi volt; homán később, hogy szegelyen ebből mulatogassanak, a Villa di...

A Dante Maria Sorella Florenci templomban lakott egy a két leány, hogy
kínosult a városból a lögying; két éjfélen, hogy B. Florenci városa egy
elbeszélés, de emondandóak helyül; Ringen a lögying leírásában minden régtől
led a Florenci költői is költői vágyokra vártak! — Sőt ezt is megírták...

véről, a *Filocoporól* szóltunk, hogy a *Decamerone* csirái már itt megtalálhatók; már ebben mesélnek egy kis társaság tagjai szerelmi historiákat, ezek közt kettőt, melyeket a száz novella közt (a X. nap 4. és 5. története) is megtalálunk. Nápolyra utalnak a mesélők nevei is, a hét hölgyé (Pampinea, Fiammetta, Filomena, Emilia, Lauretta, Neifile és Elisa) épen úgy mint a három ifjúé (Pamfilo, Filostrato és Dioneo), — csupa oly nevek, melyekkel Boccacciónak nápolyi életében és Nápolyban keletkezett munkáiban ismételve találkozunk. E városra utal a munka szelleme, iránya, anyaga is. Nem is kételkedhetni azon, hogy Boccaccio a könyv tíz mesélőjének vázlatos rajzában ismerős kortársakat tartott szem előtt — hiszen az aranyhajú és sólyomszemű Fiammetta egészen világosan Mária hercegnő, a költő ifjúkori kedvese, a víg és élczes Dioneo pedig, a legtöbb sikamlós történet mesélője, maga Boccaccio; — de a ki ezen alakok eredetijeit keresni akarná, a mi se nem fontos, se nagyon érdekes, Nápolyban és nem Flórenczben találná meg, ha ugyan még fölismerhetők.

A *Decamerone* egyrészt az olasz dögvésznek, másrészt a költő nápolyi élményeinek és tapasztalatainak befolyása alatt,¹ a XIV. század közepe

¹ Sőt talán határozott fölszólításra. Boccaccio egy Cavalcanti Mainardohoz írt levélben mondja, hogy e könyvet *majore coactus imperio* írta, mit már régebben is Johanna királynő parancsára magyaráztak.

táján keletkezett, midőn Boccaccio 35—40 éves volt. A költő már e munkája megírásakor tudta és éreztette olvasóival, hogy az itt elmesélt történetek tárgya és hangja jó részben nagyon szabad, illetlen, ledér. Említettük, hogy a mesélő nők neveit azért titkolja el, nehogy pirúlniok kelljen az általok elmesélt historiák miatt, mert (teszi hozzá) «ma nap igen szigorú törvények korlátozzák a jó kedvet, míg akkor, midőn e történeteket elbeszélték, a dögvész hatása alatt, nemcsak oly fiatal, hanem még jóval érettebb korú személyekre nézve is összehasonlíthatatlanul elnézőbbek voltak». A negyedik novellánál, mely a legsikamlósabbak közé tartozik, «előbb szemérmes szégyenpir, gyöngéd érzések e bizonyítéka, lepte el a hallgató hölgyek orcáit; de midőn utóbb egymásra tekintettek, hangos nevetésbe törtek ki, és jóízű mosolylyal hallgatták végig a historiát. Aztán azonban szelid czélzásokkal tudtára adták Dioneonak, hogy az ily történeteket nem kellene hölgyek társaságában elbeszélni», — mely czélzások azonban, tehetjük hozzá, nem tartóztatták se az urakat, se a hölgyeket az ilyen és az ilyenebb kalandok elmesélésétől. Látjuk tehát, hogy Boccaccio igen jól tudta, hogy meséinek egy része túlmegy az illendőség határain, és csak itt-ott kísérti meg félig-meddig a ledér tárgy vagy hang mentését. Főleg a dögvészre hivatkozik ismételve, mely az emberi erkölcsöket megrontotta, az illendőség és illem törvényeit meglazította és

oly szokásokat szült, miket se a dögvész előtt se utána nem tekintettek megengedettnek. A dögvésznek terjedelmes, mesteri és főleg a betegség erkölcsi romboló hatásait is eleven színekkel festő rajza azért nélkülözhetetlen, az egész munka belső szellemével szerves összefüggésben álló része a *Decameron*nak. — E leírásról sokszor állították, hogy az Thucydides hasonló tárgyú remek leírásának utánzása, sőt részben elsajátítása. E vád teljesen alaptalan, mert az olasz novellista alig ismerte a görög történetíró művét; de Boccaccio és Thucydides rajzai különben is csak annyiban hasonlítanak egymáshoz, a mennyiben az athéni és a florenczi dögvész, pathologikus jelenségeikben és morális hatásukban, hasonlítottak egymáshoz. Nem Thucydidest magát olvasta és utánozta Boccaccio, hanem csak Lucretiust, ki költeményének (*De natura rerum*) hatodik könyvében, Thucydidest utánozva, a pestist leírja. Boccaccio rajza azonban felülmúlja a görög történetíró és a latin költő leírásait, sokkal szemléletesebb és drámaibb, sokkal mélyebben is van áthatva a szerző benső részvétének és meghatottságának melegétől.

Boccaccio tehát mentegeti fajtalan elbeszéléseit, de azért a legjobb kedvvel és minden tartózkodás nélkül meséli el. Később, élete végén, persze borzalommal tekintett vissza e művére. Midőn Cavalcanti, Boccaccio egy kedves barátja és jóakarója, azt írja neki, hogy fiatal feleségének

olvasmányúl akarja adni a *Decameronet*, a költő a legnagyobb ijedtséggel rögtön azt feleli neki: «Barátságunkra kérek, ne tedd ezt. Hiszen tudod, mennyi az illetlen és tisztességtelenes e könyvben.» E levelet a karthausi szerzetes ijesztő jövendölése után írta, midőn egész múltja egyetlen egy bűnnek tűnt föl előtte. Úgy látszik, Petrarcának is panaszolta, hogy a *Decamerone* nyugtalanítja lelkiismeretét, mert ez reánk maradt feleletében azt mondja: «A mi e könyvben túlságosan szabad, azt ifjúságod, a stílus, a nyelv (tudniillik a nép nyelve, az olasz) és a személyek, kiknek száma van, eléggé kimentik.»

Bizony, a költő ifjúsága nem nagy mentség, mert 35—40 éves korában túlesett az ember azon éveken, melyek bármit is menthetnének. De igen is mentsége a kor, melyben műve keletkezett. A XIV. századnak — még nem is tekintve a dögvész szülte romlott viszonyokat — egészen más fogalma volt az illendőről, tisztességről, mint a jelen kornak. A ki ezen kor irodalmában csak felületesen² is jártas, igen jól tudja, hogy a troubadourok és trouvèrek, hogy a francia fabliauk és a német elbeszélések, hogy Chaucer és az olasz novellisták is nemcsak azon mennek messze túl, mit mi tisztességesnek nevezünk, hanem még azt a határt is túlhágják, melyet Boccaccio magának szabott volt. Fajtalan, trágár meséket tartalmaznak már, még pedig nagy számmal, a régi gyűjtemények, a *Rómaiak cselekedetei* és a *Hét*

Boccaccio könyve nem éppen mentesülte,
 Tízoldalon is az a szépséges kérem én is ha né-
 melyek kéme az aranyad nem csak a valódi
 látta is — az a kis könyv Boccaccio nem rajzol-
 kott an az elvételét, mikor kéjmet volt én.

mester története is. De nemcsak a költőknek van Boccaccio korában a miénktől egészen eltérő fogalmuk arról, hogy mi illendő és mi nem, mit szabad elmesélni, rajzolni, leírni, és mit kelljen mellőzni; hanem még a tudósok, például az egyházi szónokok és pædagogusok is oly tárgyakról és viszonyokról, melyeket ma nem szeretünk még érinteni is, oly naiv meztelenséggel és nyíltsággal beszélnek, melyet a mai szokás nem tart helyesnek vagy megengedhetőnek.

Mert első sorban szokásról van itt szó, nem erkölcsiségről. A kik Boccaccio *Decamerone*ját erkölcstelen könyvnek nevezik, azok kénytelenek a világirodalom legnagyobb részét, a bibliától és a homéroszi költeményektől kezdve egészen a jelenkorig, erkölcstelennek declarálni. Erkölcsössé vagy erkölcstelenné nem a *tárgy* tesz valamely munkát, hanem a szerző szándéka, fölfogása, előadásának modora. A *Decamerone* legfeljebb részben erkölcstelen tárgyú, de se nem erkölcstelen irányú, se nem frivol munka; e könyv az emberi gyarlóságok naiv tükre, mely nem utánzásra, hanem inkább óvatosságra int. Boccaccio a helytelen tárgyak előadásában humorista, és mint ilyen már e fölfogásánál fogva sem erkölcstelen. Föl akarja tüntetni, hogy a papok szent ruhája és rendeltetése nem vetközteti ki őket az emberi gyarlóságból, hogy a szenvedély minden okosságánál és törvéynél hatalmasabb, hogy a tudatlanság vesztére van az embernek, hogy az ügyesség

Heinrich, Boccaccio. *platonius és akademiája tette, mely Eri-*
gena Scolio és a Stagiritia dogmatisája sben kezdve
kimondta, hogy a filozófia nem lehet auctiua theologice.
S. Marsilio Ficino, Pico della Mirandola, Bruciolio, sll.

és lélekjelenet kimentí az embert a legkellemetlenebb helyzetekből is stb. Nála a sikamlós helyzetek és viszonyok rajza nem önczél, mit legjobban a leírás vagy elbeszélés módja bizonyít. Boccaccio rendszeren a maga nevéen nevezi a dolgot, míg későbbi mesélők a phantaziát ingerlő, «buján kaczerkodó» fátyollal, de nagyon is áttetsző fátyollal takarják le, s egyszersmind hosszadalmas kedvteléssel festik e jeleneteket. Akárhány

Mind!
 Erkölcse;
 Szépséggel
 végződnek:
 a nem ember
 a nem fiatal
 lecsúsz; az apu
 idáján a jó a fát
 kez lányát; ki
 nek neje van
 ne járjon más
 nő után; a pap
 maradjon az d-
 sár mellett; az
 apóca becsüje
 meg a fátyolt;
 stb. - stb. - stb.

elbeszélés, melyet a Boccaccio gyűjteményében találunk, valósággal morális irányú, mint az élet bármely botránnyos eseménye tanulságos lehet, vagy legalább intésül szolgálhat. Legkevesebbé helyesíthetők különben Boccaccio azon elbeszélései, melyekben az ügyesség diadalait meséli el, mert ezekben a ravaszság sikerei, természetesen leg- többször az erkölcsiség rovására, oly kedvező színben vannak föltüntetve, hogy a szerző nemcsak — a mi pedig egyedüli szándéka — a szereplők találékonyosságát, hanem tetteiket is helyesílni és dicsőíteni látszik. Arra nézve természetesen nem lehet véleménykülönbség, hogy a *Decamerone* novelláinak egy jó része fiatal emberek olvasmányául nem való, mivel oly viszonyokat tárgyal, melyeket csak az érettebb kor érthet, és melyeknek korai ismerete könnyen megmérgezheti a tapasztalatlan olvasó phantaziáját. A nevelés egyik főfeladata, hogy az ifjúság képzeletének tisztaságát megóvja és gondolatait elvonja az oly tárgyaktól vagy viszonyoktól, melyek ugyan nem

Söt!
 csak olvasni
 más nem lehet
 a jó a fát
 nek neje van
 ne járjon más
 nő után; a pap
 maradjon az d-
 sár mellett; az
 apóca becsüje
 meg a fátyolt;
 stb. - stb. - stb.

okvetetlenül rossz útra térítik az embert, de legalább könnyen oly érzelmeket és kívánságokat ébresztenek, melyek csak az érettebb kornak valók.

Boccaccio legsikamlósabb elbeszéléseiben papok, főleg szerzetesek szerepelnek: ezek alapján sokszor avval vádolták a költőt, hogy a vallást megtámadja és nevetségessé teszi. Mintha a válás azonos volna szolgálival s mintha ezeknek ostorozása legkevésbé is visszahatna a hit szentségére! Dante mély vallásosságát nem vonja senki se kétségbe, és mily kíméletlenséggel, mennyi elkeseredéssel és mily keményen rajzolja és feddi a papság erkölestelenségét és aljasságát! A papok pénzvágtyát, világias gondolkodását, botrányos életét a XIV. században költők és tudósok, világiak s egyháziak egyforma erélylyel és undorral teszik nevetségessé vagy állítják pellengérré, még pedig nemesak Olaszországban, hanem egész Európában. És hogy lépett föl a rajongásig vallásos, mély erkölcsösségű Savonarola az egyháznak elvetemedett szolgálai ellen! ¹ Boccaccio, mint már többször érintettük, kifogástalan hitű katolikus

¹ Századunk elején egy olasz pap, Giovanni Bottari, egy külön munkában (*Lezioni sopra il Decamerone*, Florencz, 1818, 2 kötet), beható kutatások alapján kimutatta, hogy a papság rajza Boccaccio novella-gyűjteményében teljesen egyezik más korabeli feljegyzésekkel, a mi Boccaccio rajzainak hűségét és művelődéstörténeti értékét is bizonyítja.

volt. Fiatal éveiben nem sokat törődött egyházi és vallási kérdésekkel, nem is volt alkalma ilyenekkel foglalkoznia. Midőn élete második felében tudományos munkássága körében ily problémákról is kellett nyilatkoznia, mindenképen az egyház hű fiának mutatkozott, ki még oly dogmákra vonatkozóan sem ingadozott vallásos meggyőződésében, melyeket felvilágosodottabb kortársai már kétségbe vonni merészelték. De más a vallás és más az egyház, és már a kortársak is azon meggyőződésben voltak, hogy az egyház méltatlan szolgáltnak ostromozása nem a vallás rovására, hanem inkább az egyház és a vallás érdekében és javára történik.

A *Decamerone* elbeszéléseinek tárgyait Boccaccio legnagyobbbrészt idegen forrásokból vette. Alig képzelhető, hogy a költő mindazon könyveket, melyekben e történetek saját műve előtt elmesélve vannak, ismerte, olvasta volna. Sokkal valószínűbb, hogy e kalandok és mesék, különböző úton Olaszországba kerülve, itt az eleven és mozgékony XIV. században a műveltek, pl. az udvar köreiben, a közönség száján éltek, s hogy Boccaccio így jutott hozzájuk. Ezen felfogás mellett szól különösen azon tény is, hogy a *Decamerone* száz novellái közül *majd nyolczvan Olaszországban játszik* s hogy e nyolczvan elbeszélés közül *negyvennek színhelye Florenz és környéke*, a költő közvetlen hazája, *tizenötnek pedig Nápoly és környéke*, hol Boccaccio ifjúságát élte. Alig

merete volna a költő e történeteket ily naivul nostrifikálni, ha közvetlenül az eredeti forrásokból vette volna,¹ míg, ha a hagyományból meríti, a cselekvény átültetése a hazai talajba sem nehézséggel nem járhatott, sem lelkiismeretességét nem bánthatta. Különben a földolag e helyütt az, hogy Boccaccio nem költötte novelláinak tárgyait, hogy azokat másunnan, bármely forrásokból és bármily közvetítéssel, kapta.

Eddig — mint a következő fejezetből kitűnik — a száz historia közöl vagy 80-nak pontosan meghatározhatjuk forrását, a többit a költő talán az életből vette. Forrásait a *Rómaiak történetei*, a *Hét mester története*, a *Száz régi novella*, francia *fabliauk* és különböző gyűjteményes könyvek képezték. Ma nagy súlyt szoktunk fektetni arra, hogy a költő maga találja föl tárgyait; a középkor e fölfogást nem ismerte. Ismételve akadunk a legkülönbözőbb európai népeknél ugyanazon tárgyakra vagy ismert tárgyak combinációira, és sehol sincs nyoma annak, hogy a kor valamely író találékonyságát kérdéssé tette volna. Sőt épen a *Decameronet* illetve a negyedik nap bevezetéséből és a munka befejező megjegyzéseiből azon meglepő tudósítást vesszük, hogy a munkának első megjelenésekor épen avval *vádolták* szerzőjét,

¹ Egyes esetekben természetesen közvetlenül merített frott forrásból, főleg latin írókból. Így pl. a VII. nap 2. elbeszélése Apulejus *Átváltozásai* IX. könyvéből majdnem pontosan le van fordítva.

hogy az elmesélt történetek *nem* igazán megtörtént események, hanem általa költött historiák. A közönség tehát a fősúlyt nem az *új tárgyakra* fektette, s a *Decamerone*val szemben csak azért esalódott, mert a munka forrásait nem ismerte. Mert Boccacciónak, mint a legtöbb középkori mesélőnek is, érdeme nem abban rejlik, hogy e történeteket, kalandokat, tréfákat, helyzeteket kigondolta volna, hanem, mint a görög tragikusoknál és a középkori epikusoknál, egyedül a földolgozás módjában, az emberek jellemzésében, a szenvedélyek rajzában, a művészi alakban, az előadás bájában.

És Boccaccio mind e tekintetben elsőrangú, nagy költő. Vannak történetei közt tragikus, komoly, tréfás és fajtalan historiák, — a költő mindnyájok elbeszélésében nagy mester. Mintha Roussillon Vilmos története (IV. nap, 9. elbeszélés), Griseldis gyönyörű, megható sorsa (X, 10), a Palermói herceg szomorú története (IV, 1), a gyöngéd, nemes, igazi szerelemnek több megható rajza (IV, 8. V, 1 és 9. X, 4 és 8) nem is származnának ugyanazon szerzőtől, ki Cipolla szent ereklyéiről (VI, 10), a Varlungoi pápáról (VIII, 2) vagy Calandrino furcsa betegségéről (IX, 3) oly finom komikai érrel tudott mesélni, }
 vagy Minutolo kalandjait (III, 6), Rustico ~~hü-~~
~~bánás~~át (III, 9) vagy Simone doktor sajátzerű }
 élményeit (VIII, 9) oly németalföldi élethűséggel és nyers jókedvvel elbeszélte. Boccaccio kitűnően

i) Különös ellentételek!

ismeri az emberi szívet, számos titkaival, számtalan gyengéivel; kitünően ismeri az embereket magokat is. Nagy művében királyok és parasztok, lovagok és szerzetesek, tudósok és csalók, menyecskek és banyák, a legkülönbözőbb társadalmi osztályok, jellemek és temperamentumok szerepelnek, — és mindnyájan oly élethíven és igaz természetökben, hogy rögtön megismerjük őket, hogy értjük történeteiket, hogy soha semmi meg nem lep, semmi a valószínűtlenség hatását nem teszi reánk. Ötszáz esztendeje múlt el a *Decamerone* létrejötte óta, de ez elbeszélések még most is a belső igazság teljes erejével hatnak reánk, mert hiszen — az idők múltak és a viszonyok megváltoztak, de az ember maga, a természetnek e legcsodálatosabb, legtöbbet tanulmányozott és mégis legrejtélyesebb remeke, még ma is a régi; szenvedélyei, botlásai, gyengéi alig hogy alakjokat változtatták, lényegökben egészen a régiék. A ki Boccaccio jellemzésének, elbeszélésének, indokolásának, leírásának mély és remek voltát fölismerni és méltányolni akarja, hasonlítsa össze az ő novelláit a források hasonló tárgyú elbeszéléseivel; a mi a *Rómaiak cselekedeteiben* vagy a *Száz régi novellában* egyszerű anekdota, bónmot, kaland, milyeneket napi lapjaink is szárazon közölnek, az Boccacciónál művészien földolgozott jellemrajz vagy életteljes genrekép vagy megható életkép.

És mily nyelven, mily stílusban van e könyv

írva! Boccaccio nemcsak az olasz próza megteremtője, neki magának a mai olasz nyelvnek megalkotásában is halhatatlan érdeme van. Se Dante, se Petrarca nyelvén, bármily hatalmas amaz és kellemes emez, nem lehetett volna e novelákat elbeszélni. Azért Boccaccio egy új nyelvnek, egy új mondattannak lett teremtője és mintája. Nyelve dúsgazdag új szókban, melyeket genialis alkotó erővel teremtett, mondattana és stílusa pedig épen teljesen az ő műve, melyet a hálás utókor mintaszerűnek és mértékadónak ismert el egészen a jelenkorig. Nekünk moderneknek nem tetszhetnek Boccaccio stílusában a hosszú periodusok, a mesterkélt mondatok, a gazdag szóvirágok, melyeket főleg pathetikus elbeszéléseiben találhatni; de a XIV. század, mely Cicero stílusát mintaszerűnek, a latin prózát pontosan utánzandónak vélte, követelte és magasztalta e kinövéseket az olasz stílusban is. És Boccaccio, dacára annak, hogy neki teremtenie kellett nyelvét, már is souverain hatalommal bánik vele: nemcsak különböző tárgyú beszélyeiben alkalmaz más meg más stílust, de eltérő jellemeiknek megfelelően máskép beszélteti a pedans doktort mint a büszke lovagot, máskép a buta parasztot mint a kaczer asszonyt, máskép a nemes úrnőt és a buja szerzetest.

Boccaccio nem sokat törődött e legfontosabb művével; fiatal korában írta fiatal vig nők számára, későbbi éveiben nem szeretett se szólani,

Nem igen teremtett bizony ott Boccaccio semmit! Itt is a Dante Corvino-ja, Uta műora-ja is Corvinoere-je már rég megvált; és nemcsak a Dante Corvino-ja, Boccaccio a latin nyelvű revidiókat, apo- és mondat-átvételével fogta be, márval, a melyek a bizonyos utáni gyakorlatoktól is megváltak (ezek a tetra- és a hexameterek és a Kezdeti Kantalon szövegei) és a szövegük.

se hallani róla. Így történt, hogy a sokat olvasott munka szövege igen rongált állapotban maradt az utókorra.¹ Boccaccio kezétől egyáltalában nem maradt fenn kézirat; a nagy munka legjobb kézírata a költő egy keresztfiának, Francesco di Amaretto de' Mannellinek 1384-ben készült másolata, mely azonban csak a XVI. században került napfényre. Nyomtatásban egy század múlva (1471,

Nem azért lőn a görög még -
rongálva, mert B. nem so-
sod fordította y de; hanem azért
mert sok y ag példány balt,
csak el akarták olvasni, melyek a d.
1 munkán az eredet. leg. in ad el-
nyódot, a művelőlatot is hibákkal y

¹ A könyvnek még czíme sem biztos. A legrégebbi kéziratok szerint e czím így hangzik: «*Decamerone*, Galeotto herczeg melléknévvvel, a könyv mely száz novellát tartalmaz, melyeket hét hölgy és három fiatal ember tíz nap alatt elbeszéltek.» *Deca* görögül a. m. tíz, *hemera* a. m. nap; de mit jelentenek a czímnek e szavai: *Cognominato Principe Galeotto*? Dante a *Pokol* V. énekében elbeszéli Francesca di Rimini szomorú történetét, ki, Paolóval a Lancelot és Ginevra szerelméről szóló költeményt olvasva, maga is szerelemre gyúlt Paolo iránt. Ginevra (a középkori eposzban) Galeottonak, Lancelot legbizalmasabb barátjának nagy alakjától fődve csókolja meg Lancelotot; Francesca azért a Lancelot-eposzról mondja, hogy az neki és Paólónak Galeottójukká lőn, — azaz ez volt a csábító, a kerítő és egyszersmind szerelmök palástja. Így magyarázza Boccaccio maga e verset Dante művéhez írt commentárjában. «Galeotto herczeg»-nek a *Decamerone* czímlapján csakis ily értelme lehet — Witte is *beigennant der Hauptkuppler*rel fordítja, — a mi eléggé mutatja, hogy e mellékcztím nem származhatik Boccacciótól, ki talán erre czélozva panaszolja Dante-commentárjában, hogy néha mások adnak valamely szerző művének czímfőiratot.

Comincia il libro chiamato Decamerone,
cognominato Francesco Galeotto, nel quale si
contengono cento novelle in dieci di dette-
sette forme e da tre giovani uomini. Itt
dődik a Decamerone nevű könyv, mely nevűn Ga-
leotto herczeg, mely tíz nap alatt hét hölgy és három

om ifjú férfiu által elmondott 100 novella tartalmaz. -
Dante azt mondja: Galeotto fű il libro che lo scrisse,
és a Galeotto nem lehet tulajdonos! - E vers is fordítandó:
ez ember volt a könyv és a ki írta azt! - Galeotto tulaj-
viszében gályarab, galea szóból. Witte azért szavarsa-
okad is mondott. de nem mindenki hi

Velence) jelent meg először¹ és azóta számos kiadásban és fordításban. Sajátságos, de könnyen érthető, hogy a papság a *Decamerone* új kiadásait lehetősen megakadályozni próbálta. Főleg 1530 óta, a mely évben a Mediciek, szövetkezve pápai és spanyol seregekkel, bevették Florenczet és itt despotikus és fanatikus uralmat kezdetek, ismételve kísérti meg a papság a *Decamerone* kiirtását. Mivel ez elérhetetlen volt, legalább «javítani», «tisztítani» akarták e gyűlölt könyvet. Hiszen a trienti zsinat a tiltott könyvek jegyzékébe igtatta a *Decameronet*, de azon megjegyzéssel, *quamdiu novellae centum expurgatae non prodierint*, a míg «tisztított» alakban nem jelennek meg. E törekvésnek eredménye a *Decamerone* 1573-iki kiadása, melyben a szerzetesek mindent megváltoztattak, mi a papságot bánthatta. A novellákat magokat meghagyták minden sikamlós és fajtalan részleteikkel, csak a szereplőket változtatták meg, a mi eléggé bizonyítja, hogy a könyv «erkölcstelensége» épen nem nyugtalanította sem a pápát, sem a revízióval megbízott tudós papokat. Így tehát e kiadásban az apátokból és

¹ E kiadás ritkaságát legjobban mutatja az az adat, hogy Lord Blandford 1812-ben e kiadás egy példányáért 2260 fontot (közel 25.000 forintot) adott. A régi kiadások ritkaságának fő oka, hogy fanatikus papok, például Savonarola is, ismételve megégettették a vallás- vagy erkölcsellenes könyveket, köztük Boccaccio, Pulci és Petrarca munkáit is!

szerzetesekből tanítók és tanulók, az apáczákból grófnők, a prépostból podesta, Gábor arkangyalból tündérkirály, a florenczi püspökből lovag lett stb. Egyes novellák e «javítások» által egészen értelmetlenekké lettek, sőt egyet (I, 6) teljesen kihagytak, mert úgy okoskodott a négy akadémikus, kiket I. Cosmos herczeg e kiadás szerkesztésével megbízott, hogy a közönség nem fogja összehámlálni a beszélyeket! E kiadás tehát csak 99 novellát tartalmaz! Későbbben kiadtak válogatott novellákat a *Decamerone*ből az ifjúság számára, s a teljes munkából számos kitünő kiadás jelent meg.¹

Kevés könyve van a világirodalomnak, mely oly roppant hatást tett és oly bámulatos elterjedést nyert volna, mint a *Decamerone*. Első német fordítása (Steinhöwel Henriktől) ugyanazon évben jelent meg, melyben az olasz eredetinek első nyomtatása, 1471-ben, az első francia fordítás 1485-ben, az első spanyol 1496-ban, az első holland 1564-ben, az első angol 1620-ban stb. Egyes novellákat ismételve fordítottak latinra és más európai nyelvre. Nálunk Boccaccio már a XVI. században is igen népszerű volt: három e századi költői elbeszélésünk (Volter és Gizeldis Istvánfi [†]) Páltól, 1574; *Gizmunda és Giscardo* Enyedi Györgytől, 1574, és *Titus és Gizippus* Veres Gás-

¹ Boccaccio összes olasz munkáinak kiadását eszközölte Moutier, Florencz, 1827—33, 17 kötet.

†) Teljesen létes! — Petrarca után! De már megintam a ronda munkát. Hogy nem én akarok B. ról írni! —

minden de spemir kivevve!

De a két oldalán! pláne!

pártól, 1567) a *Decameronéből* veszik tárgyukat, de az első Petrarca, a második Beroaldo latin fordítása révén. Boccaccio egy novelláján alapszik *Vitéz Francisco Ráskai Gáspártól*, 1574, is. Ezekről a VIII. fejezetben szólunk bővebben.

A *Decamerone* megindítja az olasz és közvetve az összes európai novella-irodalmat. A mi Boccaccio előtt a beszély terén létre jött, nem felel meg művészi igényeknek. A régibb írókat, például a *Száz régi novella* szerzőit tisztán és kizárólagosan csak a tárgy, az elbeszélés anyaga érdekelte; ha valamely eseményt érdekesnek, följegyzésre méltónak találtak, elbeszéltek, de lehető röviden, minden indokolás nélkül, nem törődve a szereplők jellemével. E novellák azért sokszor azt a hatást teszik az olvasóra, mintha nagyobb, behatóbb beszélyek kivonatai volnának, s a hol például Boccaccio fölhasznált egy régi novellát (így, hogy egy igen ismerettest említsek, a «három gyűrű» meséjében), valóban úgy viszonylik a beszély régi alakja a Boccaccioéhoz, mintha ez utóbbinak száraz, vázlatos kivonata volna, holott megfordítva, a *Decamerone* szerzője életteljes, a szereplőknek lélektanilag igaz és érdekes jellemzése, a cselekedeteknek helyes és sokszor mély indokolása által kitűnő, stilaris és alaki csín szempontjából is vonzó életképpé dolgozta föl ama száraz vázat. Boccaccio nem minden tanítványa vagy utódja, pedig a XIV. század óta az olasz novellairók mind ilyenekül léptek föl, válik a mester becsületére. Sok

üres fecsegést, de különösen sok piszkot szült a *Decamerone*, melyet, mivel sikamlós történetei a legkedveltebbek voltak, főleg e tekintetben iparkodtak elérni, illetőleg túlszárnyalni. De kevesen tudták az életet és az embereket oly mély belátással fölfogni és annyi lélektani tapintattal megérteni és megértetni, még kevesebben sajátították el azon finom tapintatot, mely Boccacciót a legveszedelmesebb tárgyaknál is megmentette attól, hogy piszkossá vagy aljassá legyen. Ő sohasem törekszik arra, hogy olvasóinak phantaziáját fölizgassa; ha mégis kivételesen ily hatást gyakorol, ez inkább csak a rajzolt helyzet eredménye; utódjai azonban épen csak a közönség érzékeire iparkodtak hatni, a mi természetesen csak a művészi értéknek és sokszor nemcsak az illendőségnek, hanem már most egyenesen az erkölcsiségnek rovására történhetett.

Boccaccio utánczói és utódjai közül a legkiválóbbak: Franco Sacchetti (született 1335), kinek 300 novellájából 258 maradt reánk; Ser Giovanni (a XIV. század végén), ki különösen a komikus elbeszélésben kitünő; Salernoi Masuccio (1476), ki ötven novellájában főleg a papságot ostorozza; Matteo Bandello (+ 1562), ki érsek volt, de azért számos piszkos, trágár, fajtalan elbeszélést írt¹; Luigi da Porto, kinek novelláiból Shakespeare a

¹ L. róla *Kisfaludy Károly* „*Ircne*“-jének tárgyáról cz. cikkemet a *Budapesti Szemle* 58. számában.

Romeo és Julia tárgyát vette; Giraldo Cinthio (+ 1573), az iszonyú és borzasztó historiák mestere; Francesco Straparola (a XVI. század első felében), ki szintén a fajtalan tárgyakat szereti; Francesco Grazzini (+ 1583), kit elegans stilusa kitüntet; Giambettista Basile (a XVII. század elején), ki népregéket dolgozott fel stb. stb.¹ A külföldön Boccaccio hatását különösen Chaucer *Canterbury-elbeszélései* és XI. Lajos meg a navarrai királynő novellái mutatják. Ismeretes dolog, hogy Shakespeare tárgyai egy tetemes részét olasz novellákból vette.

A *Decamerone* méltó magyar fordításával nem dicselkedhetünk még.² Csak a száz novella maga jelent meg magyar fordításban, bevezetéssel és a szerző életrajzával.³ Nem lesz fölösleges, ha e munkáról itt röviden megemlékezünk.

¹ Marcus Landau, *Beiträge zur Geschichte der italienischen Novelle*, Wien, 1875, 182 l. Boccaccio olasz utánzóit, illetőleg követőit kitünően jellemzi Dunlop is, nagy munkája (*Geschichte der Prosadichtungen, aus dem Englischen von Felix Liebrecht*, Berlin, 1851) 8-ik fejezetében.

² Mellesleg megemlítem, hogy a *Decamarone* legjobb német fordítása a *Witte Károlyé*, mely 1859-ben jelent meg Lipszéban harmadik kiadásban. A fordításhoz csatolt kitünő bevezetés, mint már említém, könyvem egyik főforrása.

³ *Boccaccio 100 vig elbeszélése*. (II Decamerone). Az olasz eredetiből (?) fordítva. Bevezetéssel és Boccaccio életrajzával. Budapest, Rosenberg testvérek (1880). Két kötet.

Kétséget sem szenved, hogy Boccaccio legremekőbb művének *jeles* magyar fordítása valódi nyereség volna irodalmunkra. Az olasz költő stílusa és alaki tökéletessége már egymaga is megérdemli, hogy a nyelv minden formai finomságát bíró magyar író az átültetés valóban nem könnyű munkájára vállalkozzék. De novellái e mellett mesteri szerkezetöknél, a szereplők lélektani jellemzésénél, a cselekvény minőségéhez mért változó, találó hangulatuknál fogva is tanulmányra méltók. Természetes, hogy az ilyen fordítás, mely magasabb irodalmi szempontokat tartana szem előtt, nem szorítkoznék csupán a száz elbeszélésekre, mely a *Decamerone* anyagát képezi, hanem kiterjeszkednék az *egész* műre, tehát a gyönyörű részletekben bővelkedő keretre is, mely oly gazdag szép természeti leírásokban, a mesélő ifjakat és hölgyeket érdekesen jellemző vonásokban, magokra az elbeszélte novellákra vonatkozó tanulságos megjegyzésekben és több, alakilag mint tartalmilag igen sikerült dalban. Az elbeszélések magok, melyek kiszakítva a teljes mű egészéből, néha tökéletleneknek látszanak, máskor tárgyuknál és hangjoknál fogva sértően hatnak a modern olvasóra, egészen más színben tűnnek föl, ha a teljes munka keretében olvassuk őket. A *Decamerone* magasabb költői és irodalmi igényeknek megfelelő ily fordítása a legnehezebb föladatok egyike, melylyel a külföldön nagy tudósok és valódi költők ismételve megmérköztek, de melyet

csak egy-két fordítónak sikerült — a mennyiben az eredetinek nyelvi és irályi bája azt egyáltalában megengedi — teljesen megoldania.

A *Decameron*nak első magyar fordítása, melynek szerzője ismeretlen, fájdalom, ez igéyeknek legkevésbé sem felel meg. Mindenek előtt nem is adja az egész műnek, hanem csak a száz novellának fordítását, ezeket is pongyola nyelven, tisztán a mulattatás czéljára, nem a leg-tisztább szándékból. E tekintetben a fordítást megelőző *bevetetés* és a *költő életrajza* — melyekre a névtelen fordító, úgy látszik, nagy súlyt fektet, mert a címlapon is kiteszi — több mint tanulságosak.

A fordító mindenekelőtt *menti* eljárását, — mire ez valóban nem szorúlna, ha igazi, komoly irodalmi vállalattal volna dolgunk. De ez a mentegetődzése is sajátyszerű. Szerinte Boccaccio oly módon beszéli el a kétértelmű dolgokat, «hogy azokat kevés kivétellel, akár egy 15 éves lányka is elolvashatja, persze csak úgy, ha még nem jár nászéjeken az esze». E nézetével a fordító bizonyosan egyedül áll. A nőnek, és nemcsak a 15 éves leánykának, kik közül a fordítónak sajátyszerű ismerősei lehetnek, hanem a teljesen kifejlett nőnek is legbecsesebb birtoka a phantázia tisztasága. Ennek megvédése, megóvása tekintetéből tartjuk távol a nőktől az olyan olvasmányt, mely gondolkozásuk és érzésök szüziességét megmérgezheti, — nem pedig azért, a mire a mai nem-

zedék legelsőben gondol, hogy erkölestelenekké ne váljanak, a mihez annak, ki ez irányban téved, nincsen szüksége semmi olvasmányra. A fordító-
nak annyira csak a száz mese feküdt szívéen, hogy még a bevezetés remekét, a florenczi dögvész utol
nem ért nagyszerű leírását is elhagyta, még pedig azon okból, mivel a sötét rajz «egymaga képes a
következő éleket borzasztóan ellensúlyozni». Ha ez igaz volna, nem ~~lett-e~~ volna a fordító kö-
telessége, e rajzot már csak e szempontból is át-
ültetni? De persze, a fordító főczéljának: lehető
sikamlós és frivol könyvvel gazdagítani irodal-
munkat, ez nem felelt volna meg, — de külön-
ben nem is igaz. Az igazság annyi, hogy a dög-
vész iszonyú *erkölesi* hatásának rajza belső össze-
függésben áll a novellák egy részének hangjával
és hangulatával, s azért ennek megértésére, meg-
ítélésére, de nem ellensúlyozására, okvetetlenül
szükséges. A mit a fordító e bevezetés végén a
Boccaccio és a Jókai *Decameronjának* összehason-
lítása alkalmából mond — egész fejtegetése e
banális phrasisban tetőzik: «Jókai jókedvű em-
ber, Boccaccio a jókedvűség maga!» — ennek
már eleve sincs alapja, mert száz novella még
nem *Decamerone*, hanem egyszerűen csak száz
novella, mely az olasz költő művészien kikerekít-
tett egészéhez csakis a szedő és könyvkötő által
egy «könyvvé» külsőleg összeállított beszélek
számában hasonlít.

Az *életrajz* igen silány és telve van régi me-

sékkal, melyeket régen megczáfoltak, és új hibákkal, melyeket minden olvasott ember képes megczáfolni. Hogy Boccaccio Certaldóban született, hogy mint kereskedő tanuló Párisban élt, hogy itt pláne az óvilág classicusai iránt lelkesedett és a görög nyelvet a legnagyobb szorgalommal művelte, hogy Nápolyba vetődött, hogy a Posilippon elhatározta, hogy költő lesz, — ezek mind mesék, melyeknek történeti alapjuk nincsen. Hogy Johanna nem volt Róbert király leánya, hanem unokája, azt mindenki tudja, a ki annyi történelmi ismeretet elsajátított, mennyit egy középiskola harmadik osztályában elsajátítani szokás; hogy Boccaccio múzsájának első terméke a „*Theseus harc*“ volt, szintén nem igaz, valamint e műnek czíme nem is *Theseus-harc*, hanem *Teseide*, tehát, ha tetszik *Theseis*; hogy a *Szerelmes Fiammetta* «már» Máriának ajánlotta, szintén furcsa dolog, mert először Boccaccio már legelső művét is neki ajánlja, pedig ez nem a *Teseide*, hanem a *Filocopo* volt; és másodszor épen a *Fiammetta* legkevésbé volt alkalmas arra, hogy Máriának ajánlja, mert ebben épen a hösnővel, t. i. Fiammetta-Máriával, beszélgeti el szerelme szomorú történetét; hogy Boccaccio két könyvéből (*De claris mulieribus* és *De casibus virorum illustrium*) egyet csinál és ennek czímét így fordítja *Híres emberek és asszonyok esetéről* (!), az szintén furcsa tudományosságra mutat; az meg épen bámulatos történeti műveltség remeke, hogy az olasz nyelv-

ről Nagy (!! Károly mondta volna, hogy azon csókot kell kérni «a kedvestől»; a fordítónak az olasz irodalom körül szerzett ismereteit pedig legjobban jellemzi az is, hogy szerinte Boccaccio a *Decameronet* «száz régi novellá»-nak nevezte el, — tehát a fordító még azt sem tudja, hogy a *Cento novelle antiche* egészen más, igen fontos, a *Decameronenél* jóval régibb gyűjtemény. Figyelemre méltó még az is, hogy a költő halálának évét is hamisan adja a mi tudósunk, 1374, pedig Boccaccio 1375. december 21-én halt meg stb.

És ez az «életrajz», mely ily dúsan bővelkedik a tudatlanság mindenféle virágaiban, mindössze *nyolcz* lapra terjed!! Különben szerzőnknek majd minden állítása hamis vagy ferde, legjobb esetben üres, ízléstelen phrasis. Honnan vesz némely dolgokat, egészen megfoghatatlan. Így például azt állítja, hogy mindig az utolsó, a lefekvés előtt mondott beszély a legfrivolabb. A ki a *Decameronet* csak futólag is átlapozza, meggyőződhetik róla, hogy ez nem igaz, hiszen például ott áll mint az összes novellák utolsója a *Griseldis* gyönyörű, megható története, melyben a frivolságnak legcsekélyebb nyoma sincsen. A fordító észjárásának és műveltségének netovábbja azonban az utolsó passus: «Ha valaki este elolvasta e könyvet (mondja a nemes névtelen), biztos vagyok benne, hogy nem teszi vánkosa alá, mint az öreg Fénélon püspök, hanem neki melegedik és dobogó szívvvel megy oda, a hová mi ez

egyszer nem követhetjük, lévén a világon sok olyan hely is, a hová egyszerre csak egy ember fér.» Sapiienti sat! Szóval, e munka — mely czímével is félre akarja vezetni az olvasót, *száz víg* elbeszélést ígérve, holott a könyv tekintélyes része igen komoly tartalmú — a fordítás és kiadás irányánál fogva egyenesen a ponyvairódalom körébe való.

A fordítás maga is közönséges, pongyola, irányja teljesen nélküli azon finomságot, választékoságot és rhythmust, mely az eredetit oly remekké teszi. Egyes periodusainak semmi összefüggésök, számtalan mondata csak úgy hemzseg a magyartalanságoktól. Kétséget sem szenved végre, hogy a fordítás nem az eredetiből, hanem a száz novellának lipesei olesó és silány német fordításából készült. Így még *Ponson du Terrailt* vagy *Miss Braddont* sem szabad fordítani, még sokkal kevésbé Boccacciót, az olasz széppróza ez örök mintáját.

V.

A DECAMERONE FORRÁSAI.

Boccaccio, mint említők, nem költötte elbeszéléseinek anyagát, hanem merítette azt a legkülönbözőbb forrásokból, melyekhez juthatott. Csak egynehány elbeszélésnél nem egészen valószínűtlen, hogy a költő tárgyukat vagy az életből vette, vagy egészen önállóan megalkotta. Könnyű, főleg Benfey nagyszerű kutatásai alapján, kimutatni, hogy a *Decamerone* elbeszélései mely régibb gyűjteményekben találhatók és hogy e gyűjtemények maguk mily viszonyban állanak egymáshoz; nehezebb és sokszor lehetetlen Boccaccio közvetlen forrásának meghatározása, mert némely elbeszélést több gyűjteményből is ismerhetett, némelyiket pedig oly feljegyzésekből (pl. olaszokból is), melyek nem maradtak reánk. A kutatás azért csak a történetek vándorlását mutathatja ki, de sokszor nem állapíthatja meg teljes biztossággal, hogy Boccaccio a számos források melyikéből merített, és ezt annál kevésbé teheti, mert az

olasz költő az átvett anyagot néha nagyon önállóan dolgozta fel.

Boccacciónak általában hatféle források álltak rendelkezésére: 1. keleti gyűjtemények; 2. francia munkák; 3. olasz feldolgozások; 4. keresztén legendák; 5. ó-kori mondák, és 6. a történelem maga.

Lássuk rövid áttekintésben, hogy a költő e különböző forrásokból mit merített.¹

1.

A keleti gyűjtemények közül a legismertebb és legnépszerűbb, az *Ezeregy éj*, nem jöhet tekintetbe, mivel ez, noha valószínűleg a XIV. században keletkezett, Európába mégis csak a XVIII. század elején került, s így Boccaccio nem ismerhette. Annál fontosabbak a *Pantschatantra* (azaz: öt könyv) és a *Hét mester története* (Poncianus historiája), melyek már a középkorban Európába jutottak és számtalanszor kiaknáztattak, bár Boccaccio az első munkát magát alig ismerte. A *Pantschatantra* ind, valószínűleg buddhisticus

¹ A főmunka: M. Landau, *Die Quellen des Decamerone*, Wien, 1869, mely a régibb kutatásokat teljesen összefoglalja és lehetőleg tovább viszi. Kutatásait a szerző maga is *Beiträge zur Geschichte der italienischen Novelle* (Wien, 1875) cz. könyvében egészíti ki. Azonkívül John Dunlop, *Geschichte der Prosadichtungen*. Aus dem Englischen von Felix Liebrecht. Berlin, 1851.

eredetű¹; feladata: hogy a fejedelmeket az uralkodásra tanítsa. Egy királynak egyszer, a bevezetés szerint, három igen buta fia volt. Egy böles brahmán elvállalja oktatásukat; kézikönyve a *Pantschatantra*. Természetes, hogy a fiúk keleti zsarnokokká neveltetnek. Az elbeszélésekben csupa állatok szerepelnek, de nem, az európai állatmese módjára, biztos jellemmel bíró állatok, hanem voltaképen emberek, állatok neveivel. A hatodik században perzsára fordították a nagy munkát és ezen (elveszett) fordításból arab nyelven dolgozták át e cím alatt *Kalilah és Dinnah*. Ez arab munkából készültek a középkorban egy héber, egy görög és egy új-perzsa átdolgozás. Ez utóbbit a XIII. század végén átdolgozta Johannes de Capua, egy keresztyénné lett zsidó, latin nyelven, és e latin átdolgozást fordították a XV. század végén németre. A XIV. században Raimond de Beziere egy elveszett spanyol szövegből, de Capuai János felhasználásával, újra lefordította a híres művet latinra. A fennmaradt spanyol fordítás a XV. század végéről részben a német munkán, részben Capuai János latin szövegén alapszik. Olasz nyelvre a XVI. században fordították az ind gyűjteményt, még pedig háromszor: a XV.

¹ Kitünő német fordítását igen becsés magyarázatokkal *Benfey Tódor* eszközölte, Lipese, 1859, 2 kötet. Benfey szerint a Kr. előtti második és a Kr. utáni hatodik század között keletkezett s eredetileg alkalmasint tizenkét könyvből állott.

századi spanyol, Capuai János latin és a régi görög fordításból. Boccaccio tehát a *Pantschatantrát nem ismerhette olasz fordításokból*, és miután a latin és görög átdolgozás, melyeket érthetett, az ő korában igen ritkák voltak, valószínű, hogy ő e munkát egyáltalában *nem* ismerte. Ez annál valószínűbb, mivel a *Decamerone* azon elbeszélései, melyek az ind gyűjteményben megvannak, — II, 10; III, 2; IV, 2 és VII, 8 — más, későbbi művekben is találhatók, még pedig oly alakban, mely közelebb áll az olasz költő előadásához, mint a *Pantschatantra* elbeszélései. Csak Dec. II, 2, Rinaldo d'Asti története, hasonlít fel-tűnően a *Pantsch. II, 4.* elmesélt kalandhoz. De itt meg azon rejtélylyel állunk szemben, hogy a *Pantschatantra* e története hiányzik az arab fordításból és így az összes európai (az arab szövegen alapuló) átdolgozásokból. Így tehát teljesen megfejtethetlen, hogy e történet mily úton jutott Boccacciohoz, bár Európának a középkor e századaiban a kelettel folytatott sűrű érintkezéseinél fogva nem lehetetlen, hogy Boccaccio e történetet Ázsiából visszatért katonák, kereskedők vagy zarándokok szóbeli elbeszéléseiből ismerte.¹

A *Hét mester története* is ind eredetű, bár

¹ A *Pantschatantrán* alapszik a *Hitopadesa* (ülvös tanács) is, mely voltaképen csak az ind gyűjtemény első három könyvének kivonata. Ezt először 1787-ben fordította Wilkins angolra és 1844-ben Müller Miksa németre.

szanszkrit szövegét eddig nem találták. Legrégibb fordítása héber nyelven készült, és ebben a főcselekvésnek (a keretnek, l. fönt 88. l.) színhelye India; Masudi, a X. századi arab történetíró szerint az ind bölcs Sendabad a mű szerzője. Már századunk elején mondta Görres, hogy e könyv sokkal ismertebb és olvasó közönsége sokkal nagyobb, mint a classicus ókor bármely remekéé. Igen számos keleti és nyugati feldolgozásban maradt fenn. A legrégebbek a perzsa (*Tutinameh*, XIV. század), a görög (*Syntipas*, XI—XIV. száz.), a héber (*Sandabar*, XII. száz.), a későbbi perzsa (*Sindibad Nameh*, XIV. száz.) és az arab (*A hét vezír*, XII. sz.) átdolgozások. Leghíresebb a munka latin fordítása (*Historia septem sapientum* vagy *Historia de calumnia novercali*, első nyomtatásai 1490), melyen az összes modern fordítások, kettő kivételével (ezek a XIII. századi spanyol átdolgozás és a francia *Romans de Dolopathos*, XIII. száz.), alapszanak. A munka e különböző feldolgozásaiban a keretes elbeszélés maga is különböző alakban fordul elő, az egyes elbeszélések tárgya és felfogása is eltérő.¹ Boccaccio *Decamerone*-jának összesen hét elbeszélése található a *Hét mester történetében*, bár nem bizonyos, hogy a költő azokat mind egyenesen e műből vette,

¹ Az összes feldolgozásokban előforduló elbeszélések teljes áttekintését adja Landau (die Quellen des Decamerone) egy külön táblán, könyve végén.

mivel e historiák jó részben más gyűjteményekben is előfordúlnak. E hét elbeszélés a következők: 1. A kincses ház (III, 2), mely Herodot elbeszéléseire Rhampsenit királyról (II, 121) és Aristóról (VII, 68) vezet vissza. — 2. A nő kicsukja férjét (VII, 4), de ez elbeszélésnek alakja Boccacciónál inkább a *Disciplina clericalis*ra utal mint forrására (l. alább). — 3. Az oroszlány nyoma (I, 5). — 4. A nő próbára teszi férje türelmét (VII, 9), mely azonban valószínűleg a történetnek Matthieu de Vendôme által a XII. század végén igen dagályos latinságban írt verses feldolgozásán (*Comedia Lydiae*) alapszik. — 5. Az asszony kedvese mint üldözött és üldöző (VII, 6), — 6. A király és udvarnagyjának felesége (III, 5). — 7. A féltékeny asszonyt megcsalják (III, 6); ez utóbbit azonban valószínűleg egy francia elbeszélésből vette Boccaccio. Mind e novellák csak a cselekvés főmomentumaira nézve azonosak az eredetiekkel; a viszonyok felfogása, az emberek jellemzése, a cselekedetek (néha igen szellemes) indokolása teljesen Boccaccio műve, kinél az átvett anyag minden tekintetben értékesebbé lesz. Decam. VI, 3 (Hamis pénz), II, 9 (A fogadás), X, 8 (A két jó barát) és IV, 10 (A szerető a szekrényben) csak egyes vonásokban emlékeztetnek a *Hét mester történetének* egyes elbeszéléseire.

A *Decamerone* több elbeszélését találjuk a *Siddhi-Kür* (egy vampyr-szerű kísértet) című kalmük mesegyűjteményben, mely a szanszkrit

Vetalapantscharançatin (azaz: egy vampyrszerű kísértet huszonöt elbeszélése) alapszik; — továbbá az ind *Cukasaptati* (egy papagáj hetven elbeszélése) cz. gyűjteményben; — végre *Somadeva* szanszkrit gyűjteményében, mely a XII. században keletkezett. De e gyűjtemények mind csak újabb időben lettek Európában ismeretesek, úgy hogy Boccaccio ezekből közvetlenül nem meríthetett. Az elbeszélések, melyek először e gyűjteményekben és utóbb Boccacciónál is találhatók, más középkori művek közvetítésével jutottak az olasz költő tudomására. — Keleti forrásból származik valószínűleg Nathan és Mitridanes (X, 3) is, mely Saadi *Gyümölcsös kertjében* található. De Boccaccio nem ismerhette Saadi művét s így nem tudhatjuk, hogy e tárgyhoz mi úton módon jutott

A keleti források közül Boccaccio tehát csak a *Hét mester történetét* (illetőleg ennek talán több, egymástól eltérő feldolgozását) ismerte.

2.

Franciaországban a középkorban két nyelv és két irodalom virágzott; a Loire volt határunk; éjszakon francziául, délen provençei nyelven beszéltek; amott írtak és énekeltek a *trouvèrek*, itt a *troubadourok*; ott az eposz virágzott, itt a *lyra*. A francia irodalom a középkorban is igen nagy befolyást gyakorolt egész Európára; onnan szár-

maztak a legtöbbször feldolgozott tárgyak, onnan a költészet stílusa és szelleme. A keleti és ókori költői anyag is rendszerint Franciaországon át jutott a többi európai népekhez. Az olasz költészetre is a francia és provencai költők gyakoroltak legnagyobb befolyást, de az apennin félsziget nagy tehetségei felülmúlták mestereiket. Nem túlzás, bár első pillanatra egy kissé meglepő is, ha azt állítják, hogy Petrarca a legnagyobb troubadour és Boccaccio a legnagyobb trouvère.

Boccaccióra, mint elbeszélő költőre, természetesen a francia, a Loiretől éjszakra a langue d'oïlben író költők voltak nagyobb befolyással. A provencaiaknál nem hiányzott teljesen az epikus költészet, de sohasem virágzott, s így nem feltűnő, bár a Provence sokkal közelebb esett és Boccaccio maga is ismételve volt Franciaország e legszebb vidékén, hogy a *Decameron*nak csupán három novellája alapszik provencai költeményeken. Ezek: 1. A Roussillon grófné szomorú története (IV, 9), mely a Castellan de Coucy sorsát beszéli el. Újabban Uhland is feldolgozta (*Der Castellan von Coucy*) e megható történetet. — 2. Egano históriája (VII, 7), mely Raimond Vidal troubadournak egy (valószínűleg francia forrásból származó) elbeszéléséhez hasonlít. L. alább a fabliaukat. — 3. A néma Masetto kalandjai (III, 1), mely legalább részben Poitou Vilmos grófnak kalandjaira emlékeztet.

Sokkal többet, elbeszéléseinek körülbelől egy

ötödét, vett Boccaccio francia fabliaukból. Ha azonban Legrand d'Aussy megtámadja Boccacciót, hogy «dicsőségét francia költők megrablásából szerezte», elfelejti, hogy a francziák rendszerint szintén másunnan (keleti és latin forrásokból) vették tárgyaikat, és hogy az olasz költő elbeszélései az előadás szépségében, a szereplők jellemzésében és a *compositio* művészetében messze túlhaladják francia forrásaikat; ezekből rendszerint csak a nyers anyagot vette, melyet azután egészen önállóan dolgozott fel. Biztosan a *Decamerone* tizennyolcz elbeszélésénél mutathatjuk ki a francia *trouvèrek* munkáit, melyekből merített. Ezek a következők: 1. Perugiai Andreuccio három kalandja (II, 5), mely Boivin de Provins egy fabliauján alapszik. De a forrás és Boccaccio elbeszélésének összehasonlítása már ezen első darabnál is mutatja, hogy az olasz költő milyen szabadon bánt el forrásával és mennyivel nagyobb költő, mint a *trouvère*. — 2. A csalogány (V, 4), mely Marie de France (XIII. száz.) egy költeménye (és valószínűleg e költemény elveszett forrása) alapján készült. — 3. A szerető a hordóban (VII, 2), egy XIII. századi francia elbeszélésből, mely maga Apulejus munkáján (l. alább) alapszik. — 4. A féltékeny férj mint gyóntató (VII, 5), melyre talán (egy francia fabliaun kívül) a *Flamenca* cz. provencei regény is befolyással volt. E regénynek (a XIII. száz. elejéből) hatása Boccaccio egy másik novelláján (III, 3) is felismerhető.

A kétértelmű s kettős jelentésöknél fogva félrevezető vallomások, gyónások, eskük stb., melyek e historiákban főszerepet játszanak, keleti elbeszélésekben is igen gyakoriak. A legérdekesebb ezek közül a «papagáj könyvé»-nek egy novellája, melyben egy asszony oly kétértelműen beszél nála időző szeretőjével, hogy hallgatódzó ura őt derék, hű nejének tartja. — 5. A féltékeny férj verést kap (VII, 7). Ennek eredetije a fabliau «de la bourgeoise d'Orleans ou de la femme, qui fit battre son mari», de hasonlóit Raimond Vidal egy elbeszéléséhez is. L. fent. — 6. A helyettes feleség megcsonkítása (VII, 8), mely francia fabliaukban, de számos keleti elbeszélésben (pl. kalmük és ind mesékben) is előfordúl; csakhogy ezekben a férj a nőnek orrát vágja le, a mi a történet befejezését igen valószínűtlenné teszi. — 7. A zálogba adott kabát (VIII, 2), mely azonban Boccacciónál sokkal tisztességesebb, mint a fabliauban (Du prestre et de la dame). — 8. A fiesolei prépost (VIII, 4) Guillaume de Normandie «Le prêtre et Alison» cz. fabliauja után. — 9. A bölcső (IX, 6) Jean de Boves egy fabliauja alapján; de Boccaccio elbeszélése sokkal élzesebb és nem oly ízléstelen. — 10. A nőt öszvérré változtatják át (IX, 10). Ilyen historiák nemcsak több fabliauban, hanem más, keleti és német elbeszélésekben is igen gyakoriak; hiszen a középkor hitte az ilyen átváltoztatások lehetőségét. — 11. Calandrino betegsége (IX, 3), több fabliauban és

német elbeszélésben. E tréfás historiák forrása talán az *Ezéregy éj* (475—478. éj), mely egy ily történetet a tripolisi kadiról beszél el. — 12. Nicostrato neje (VII, 9). — 13. Megcsalják a féltékeny asszonyt (III, 6), több fabliauban és a «Hét mester történetének» több alakjában. — 14. A fogadás (II, 9), Gybers de Montreuil XIII. századi *trouvère* regényéből (De la violette ou de Gerard de Nevers). Ezen alapszik Shakespeare «Cymbeline»-je is.¹ — 15. Beltram és Giletta (III, 9), mely egy francia regényre, de talán Terentius «Hecyra» cz. vigjátékára is vezet vissza. A gyűrű ily hasonló szerepét először a szanszkrit «Sakuntala»-ban találjuk. — 16. A két házaspár (VIII, 8), mely nemcsak egy francia fabliauban, hanem számos középkori, sőt egy keleti mesében is található. Legrégibb forrása talán az ind Somadeva egy elbeszélése. — 17. Ferondo a tisztító tűzben (III, 8), sok fabliauban és különböző más elbeszélésekben, csak hogy ezekben mindenütt az asszony ravaszsága a fődolog, míg Boccacciónál a pap tréfája áll előtérben. — 18. Griseldis (X, 10) nem Olivier de la Marche elbeszéléséből (mint rendszeren hiszik), mert ez egy századdal Boccaccio után élt, hanem Marie de France egy költeményéből. A szép elbeszélés különben (mire Petrarca

¹ L. *Vitéz Francisco meséje* cz. cikkemet az Egyet. Philol. Közlöny III. kötetében, és alább a VIII-dik fejezetben ezen XVI. századi magyar költemény tárgyálását.

is czéloz) valószínűleg már Boccaccio előtt is olasz népkönyv volt. L. erről alább a VIII-dik fejezetet.

Ezeken kívül Boccaccio még két elbeszélése (IV, 8 Girolamo és Salvestra, és III, 10 Az ördög a pokolban) származik valószínűleg (elveszett) fabliaukból. Mind a kettő megvan német feldolgozásokban, melyek francia forrásokra utálnak.

A francia fabliauk, melyekből Boccaccio merített, legnagyobb részt piszkos tartalmúak. Pedig e költeményekben a kor legműveltebb osztálya, királyok és fejedelmek, lovagok és előkelő nők gyönyörködtek. A *Decamerone* elbeszélései, a legfajtalánabbak is, sokkal tisztességesebbek, gyöngédebbek, mint forrásaik, már csak azért is, mert Boccaccio a legvastagabb történeteket humorral beszéli el. A korabeli irodalomnak e jellemző vonását nem szabad szemünk előtt téveszteni, ha az olasz novellistát helyesen akarjuk megítélni.

3.

Az olasz novellák, melyek Boccaccio előtt létrejöttek és feljegyeztettek, azon gyűjteményben vannak összefoglalva, mely *Cento novelle antiche* (Régi novelláknak száza) név alatt ismeretes. A gyűjtemény maga valószínűleg Boccaccio után és az ő nagy műve mintájára készült; az elbeszélések azonban (legalább nagyobb részök), melyek e híres gyűjtemény tartalmát teszik, még a XIII.

században keletkeztek. Boccaccio maga tehát nem ismerhette e gyűjteményt magát, de ismerte az egyes meséket, melyek közül négyet átvett és szerény, részben száraz vázlatokból művészi novellákká dolgozott fel. A *Cento novelle antiche* első kiadása nyomtatásban csak 1525-ben jelent meg Bolognában.

E novellák általában az olasz polgári életet rajzolják; színhelyük is rendszeren Olaszország. De a kalandok, melyeket tartalmaznak, sokszor idegen származásúak, részben keleti, részben provencei, részben antik eredetűek. A *Cento* azonban nincs tekintettel az idegen anyagra; Sokrates vagy Arthur épen úgy gondolkodnak és cselekszenek, mint a XIII. század olasz polgárai. A gyűjtemény rendszerint nem is határozza meg a történet színhelyét és idejét; az elbeszélések többnyire így kezdődnek: Volt egyszer egy stb. A beszélek igen egyszerűek, az elbeszélés lehetőleg tisztán objectív. Innen van, hogy nagy részök egészen anekdota-szerű hatást tesz az olvasóra. Bonyodalomról, jellemzésről, leírásokról, művészi compositióról szó sincsen.

Boccaccio e novellákból csak négyet vett át:

1. A hercegről, ki a magányban nevelkedik (IV, prologus, Cento 13), mely német költeményekben is megvan és valószínűleg keleti eredetű (l. alább).
- 2. A gascognei nő Cyprusban (I, 9, Cento 48).
- 3. Masetto kalandjai (III, 1 és részben IV, 9, Cento 62), melynél Boccaccio egy korabeli ese-

ményt is felhasználta. — 4. A három gyűrű (I, 3. Cento 72), melyet Boccaccio Busone regényéből (l. alább) is ismert. — De e négy novellán kívül, melyek a Cento-n alapszanak, még több elbeszélése a *Decameron*nak (főleg X, 9. VIII, 10. III, 2) egyes részletekben szintén ama régi novellákra emlékeztet.

A *Cento* mellett a XIV. századnak még két régibb beszélyírója szolgált Boccacciónak forrásul. Ezek: Francesco de Barberino, ki 1264-ben született és 1348-ban a dögvész áldozata lett, és Busone de Rafaelli Gubbiból, Dante barátja, ki 1350 körül meghalt. Az első híres jogász volt, ki *A nők neveléséről* (*Del Reggimento et dei costumi delle donne*, első kiadása Róma, 1815) írt költeményében tizenegy, egyszerű prózában elmesélt beszélyt közöl, melyek tróbadourok költeményein alapszanak. A mű maga, mint címe is mutatja, a női erényekre akarja oktatni a nőt; a közbe szőtt novellák részben példákul szolgálnak, részben épen csak arra valók, hogy a tanításokat kellemetesebbé és változatosakká tegyék. E novellák közül az egyik fővonásaiban azonos Masetto kalandjaival (*Dec. III, 1*), csak-hogy Boccaccio elbeszélése sokkal szellemesebb. Különbözik már ez az egy példa is jellemzi a kor nézeteit erkölcsről és erkölcsiségről, — pedig e novella egy nő számára írt, a női erényekre oktató könyvben foglaltatik!

Boccaccio másik előzője, Busone da Gubbio,

a mint rendszeren nevezik, *L'avventuroso Ciciliano* czímmel 1311-ben, tehát 40 évvel a Decamerone előtt, unalmas és hosszadalmas regényt írt, melyben öt siciliai lovagnak, kik hazájukat elhagyták, úti kalandjait meséli el. Felfogás, jellemzés, stílus, compositio, nyelv tekintetében Busone és Boccaccio közt nem egy fél, hanem valósággal egy pár egész század fekszik. E regénybe, főleg a hozzá csatolt jegyzetekbe Busone több elbeszélést szőtt be, melyek közül a következő négynek tárgyát a *Decamerone*-ben is megtaláljuk: 1. A három gyűrű (I, 3), mely, mint említettük, a *Centoban* (72. sz.) is található. Ebben igen rövid és száraz; terjedelme 230 szó; Busonénél már száz szóval, Boccaccionál ötszáz szóval nagyobb. E szép parabola, mely Lessing *Böles Náthánja* útján világirodalmi kincsé lett, valószínűleg zsidó eredetű. Salomo ben Vergának a XV. század végén írott *Schebet Jehuda* cz. könyve is tartalmazza, kétségtelenül igen régi forrásból, ez elbeszélést, mely más zsidó könyvekben is előfordul. A mese alapeszmeje mindenütt a türelmes-ség, csak a *Gesta Romanorum*-ban (89. fej.) van határozott keresztyén iránya, mert itt az eredeti gyűrű, mely a keresztyén vallást jelképezi, üdvös hatású. — 2. A zsidó keresztyénné lesz (I, 2), Boccaccio legélesebb satirája a papság erköcselensége és feslettsége ellen. Busonenél e kitünő novella csak rövid anekdota. Legújabbban felfedeztek egy XIII. századi franczia költeményt, mely

e történet forrásának tekintendő. — 3. A lovag rosz jutalmat nyer (X, 1), mely Busone könyvében elég ügyetlen, mert a lovag itt előbb hosszú beszédet tart az öszvérhez, azután elmondják a királynak e beszédet, és végre a lovag a király előtt harmadszor is kifejti nézeteit. Boccaccio compositiói művészete itt is mintaszerű. — 4. Torello és Saladin szultán (X, 9), a Decamerone egyik legszebb darabja, Busonenél szintén csak száraz adat. Boccaccio e novellájának második része elevenen emlékeztet az *Oroszlán Henrik*ről szóló népkönyvre és Enenkel elbeszélésére *Nagy Károly*ról, kik mindketten csodálatos módon épen akkor térnek vissza hazájukba, midőn feleségeik másodszor férjhez menni készülnek, és mindkettejüket gyűrűjükről ismerik meg nejeik. Kétségtelen, hogy ez elbeszélések, talán francia közvetítés útján, keleti forrásból származnak, mert a kelet nagyon kedveli a csodás utazásokról és jelentőségteljes gyűrűkről szóló meséket.

4.

A középkori keresztyén szépirodalom (melyben t. i. a keresztyén elem a túlnyomó, az irányadó) parabolákból és szentek biographiáiból, azaz legendákból áll. Az első csoportnak, a parabolikus költészetnek legszebb és legismertebb képviselője *Barlaam és Josaphat*, állítólag Johannes Damascenus VIII. századi híres egyházi írónak szyr

nyelven írt regénye, mely Josaphat ind királyfinak Barlaam által eszközlött megtérítését tartalmazza. E regényt, mely valószínűleg szintén keleti származású, már korán fordították görög nyelvre és ebből a modern nyelvekre. Olasz fordítása a XIV. században keletkezett. Boccaccio valószínűleg ismerte a kedvelt elbeszélést, de csak két mesét vett belőle: 1. A magányban nevelt ifjú történetét (IV, 1), melyet, mint fent említettük, a *Centoból* is ismerhetett, és 2. A skatulyákról szóló mese (X, 1) második részét, mely ugyan szintén a *Centoban* (65. sz.) is található, de nagyon eltérő alakban.

A középkori legenda-költészet igen gazdag és, főleg a régibb időből származó darabokat illetően, költői szempontból igen értékes is. Későbbi írók roppantul túlozták a legenda csodás elemét és sokszor izléstelenekké lettek. Ez jó részben azon legenda-gyűjteményekről is áll, melyek a középkorban, a modern nyelvekre is lefordítva, a legolvasottabb könyvek közé tartoztak. A leg híresebb és legelterjedtebb legendáriumok a *Vitae patrum* (melyet tévesen sz. Hieronymusnak tulajdonítottak, olaszul 1342), a *Legenda aurea*, melynek szerzője Jacobus de Voragine (Voraggio, Genua mellett) genuai érsek, ki 1298-ban meghalt, és a *Miracles de Notre Dame* cz. francia verses munka, melyet a benézések perjele, Gautier de Coigny (Soissons mellett), Farsi Hugónak a XII. században készült latin legenda-gyűjteménye alap-

ján a XIII. század elején írt. Mind ez elbeszélésekben nagy szerepet játszanak a szentek tusái az ördöggel, ki őket a legcsábítóbb alakokban kísértetbe viszi, a mit sokszor igen meztelen, pizkos rajzokban írnak le; főczéljuk: az érzékek elölését, a legridegebb megtartóztatást és önkínzást főerényeknek tüntetni föl; moráljuk épen nem kifogástalan, mert azt tanítják, hogy a legsötétebb gonosztetteket is megbocsátja az Isten, ha a bűnösök a szent szűzhez folyamodnak, a papságot vagy a templomokat gazdagon megajándékozzák vagy más (néha igen furcsa) módon bűnhődnek tetteikért.

Boccaccio, ki ez irodalmat jól ismerte, keveset merített belőle. Mindössze csak a következő elbeszélések emlékeztetnek kisebb-nagyobb mértékben a legenda-gyűjtemények egyes részleteire: Az apácza, ki fátyola helyett szeretőjének nadrágját veszi fel (IX, 2), a Capece-család története (II, 6) és Ansaldo és a varázsló (X, 5). Boccaccio inkább negative használta a legendáriumokat; valószínű t. i., hogy a papság és az egyház ellen intézett novelláit nagy részt azon czélból írta, hogy az esztelen és ízléstelen legendákat, melyek korában oly sok hívőre találtak s annyi embernek elferdítették az eszét, nevetségessé tegye. Boccaccio ezen novellái tehát oly viszonyban állnak a legendákhoz, mint Cervantes Don Quijotéja a lovagregényekhez, — amazok és ez is csak az irány túlzásai, ízléstelenségei és kinő-

vései ellen vannak irányozva, nem pedig a vallás vagy a lovagiság ellen.

Nagyobb hatást mint a tulajdonképeni legendáriumok gyakorolt a *Disciplina clericalis* a novellistákra. E munka szerzője, Petrus Alphonsus, 1062 körül született zsidó szülőktől. Eredeti neve Mózes volt. Midőn 1106-ban Péter és Pál napján, 44 éves korában Huescában a keresztyén hitre áttért, Alphons, Aragon királya, volt keresztatyja. Tőle és áttérése napjának szentjétől nyerte keresztyén nevét. Ezóta sokat írt, de egy könyve sem lett oly híres, mint a *Disciplina clericalis*, mely, a szerző felfogása szerint, az embereket bölcs életre és az isten félelmére oktassa. A könyv tartalmát dialogusok, mesék és elbeszélések képezik. Ez utóbbiak hősei kereskedők és parasztok, kézművesek és zarándokok. A lovagi életet egészen mellőzi, mi a keresztes háborúk és a spanyol lovagi világ virágzása korában elég feltűnő. A munkát már a XIII. században fordították francziára és főleg ez alakjában, de a latin eredetiben is, sokat olvasták.

Boccaccio e könyvből *négy* novellát vett: 1. A szerető mint üldöző és üldözött (VII, 6), mely a *Hét mester történetében* is előfordul (mint fönt a 122. lapon említettük), de, a mint Boccaccio meséli, a *Disciplina* alakjához sokkal közelebb áll. — 2. A nő avval fenyeget, hogy a kútba ugrik (VII, 4), melyszintén megvan, de eltérő alakban, a *Hét mester történetében*. — 3. A megcsalt csalo

(VIII, 10), mely kivonatosan (a *Disciplinaból*) a *Centoban* is megvan. Ez kétségtelenül Boccaccio egyik legszebb, legművészebb elbeszélése, mely a forrásokat és előzőket minden tekintetben messze felülmúlja. Az elbeszélés legrégebbi forrása valószínűleg az *Ezeregy éj*. A homokkal telerakott szekrények a *Cid-románcozokban* (44. sz., Herdernél 45. sz.) is fordulnak elő. — 4. A két hű barát (X, 8), melyet Boccaccio, az elbeszélés végéhez csatolt erkölcsi elmélkedésből ítélve, mely az eredetiben hiányzik, a francia *Disciplina* után dolgozott, de oly művészettel, melyről forrása legkevesebbet sem tud. Rohde¹ nem tartja valószínűtlennek, hogy ez elbeszélés forrása egy elveszett középgörög költemény volt.

5.

A classikus ókor nem volt a középkori emberiségre oly nagyszerű hatással, mint reánk. A görög világot és irodalmat nem is ismerték, a római népet és világot pedig, melyet ismertek és a görög fölé helyeztek, egészen olyannak képzeltek, mint a milyen saját koruk volt. Alexander és Augustus, Jason és Theseus, a középkor felfogása szerint, kalandozó lovagok vagy ókori hűbérurak voltak. Koruk viszonyait és szokásait

¹ *Der griechische Roman und seine Vorläufer*. Leipzig, 1876, 541. l.

egészen naívvul vitték át a görög és római hősökre. Malispini pl., Boccaccio öregebb kortársa, egészen komolyan történeti tényképen beszéli, hogy Belisea királyné, Catilina felesége, *pünkösdi* ünnepén a templomba ment, hogy ott a *misét* hallgassa!

Csak a XIV. századdal, és kezdetben csak Olaszországban, kezdik a tudósok az ókort helyesebben és pontosabban felfogni és rajzolni. Boccaccio, ki fiatalkori műveiben, mint láttuk, az ókornak szintén egészen hamis, anachronismuskokban dúsgazdag rajzait adja, már a *Decamerone*-ban és később, tudományos műveiben fokozott mértékben, azon van, hogy a görög és római kort híven fesse és saját korából minél kevesebb elemet vigyen át az ókor rajzaiba. Hogy egészen biztosan járjon, inkább teljesen modernizálta a classikus ókorból vett anyagot, mint ezt legtöbb esetben csakugyan meg tette.

Ókori forrásokra mindössze a *Decamerone* következő elbeszélései utalnak: 1. Gábor angyal szereplése (IV, 2), mely Nectanebus és Olympia történetére emlékeztet. Ez Kallisthenesből átment a középkori Sándor-mondákba és Sándor-eposzokba, úgy hogy Boccaccio azt több közvetett forrásból is ismerhette. Apulejus meséje Amor és Psychéről szintén összefügg a Kallisthenes által feljegyzett mondával. — 2. A babyloni hercegnő kalandjai (II, 7) Ephesusi Xenophon regényéből származnak. A görög regények ismeretes rablóira, megszőktetéseire, tetszhalottjaira, általában tarka

bonyodalmaira és sajátyszerű valószínűtlenségeire emlékeztetnek a három nővérrel (IV, 3), Pietro Boccamazáról (V, 3) és a Capece-családról (II, 6) szóló elbeszélések is. — 3. January és May története (II, 10), mely, úgy látszik, a miletoszi regékre vezet vissza. Ezen érzeki, fajtalan historiák az ókorban igen elterjedtek és kedveltek voltak, a görögöknél épen úgy mint a rómaiaknál. Két séget sem szenved, hogy e történetek keleti forrásokra vezetnek vissza, a mi annál könnyebben érthető, ha meggondoljuk, hogy Miletosz igen sokáig a perzsa birodalomhoz tartozott és folyton nagy kereskedést folytatott és szakadatlan érintkezésben állott a kelettel. E miletoszi regék elvesztek, de reánk maradt harminczhat szerelmi történetnek kivonata, melyet Nicäai Parthenius, egy barátja, Cornelius Gallus számára, készített, és e szerelmi historiák nagyrészt miletoszi regék tartalmát adják. A 8-dik ez elbeszélések közül azonos a *Decamerone* azon gyönyörű novellájával, mely January és May történetéről szól és más keleti és modern feldolgozásokban is megvan. Boccaccio, ki az eredetileg szomorú és érzésünket sértő történetet ellentállhatatlan humorral meséli el, itt is messze túlhaladja összes előzőit. — Miletoszi regéken alapszik, legalább jó részben, Apulejusnak a második században írott regénye: *Átváltozások* (vagy *Az arany számár*) is. A regény maga, bár latin munka, teljesen a többi görög regények sorába való; a számos közbeszótt elbe-

szélés pedig, melyeknek nagy része varázslásokról, mérgezésekről és rossz asszonyokról szól, igen piszkosak. (Gyönyörű kivétel az Amor és Psyche szerelméről szóló költői novella.) Apulejus e regényéből származik a *Decamerone* következő két elbeszélése: 4. A szerető a hordóban (VII, 2), mely jó részben pontos fordítása az *Átváltozások* egy elbeszélésének (a IX. könyvből), és — 5. A kibékült házások (V, 10), mely szabadabb átdolgozása Apulejus művének ugyanazon könyvében található egy történetnek. Boccaccio természetesen modernizálja és localizálja ez elbeszéléseket: Olaszországban és a saját korában játszanak. — Csak a helyzet fővonásaiban emlékeztet 6. Teodoro és Violante (V, 7) Vergil Aeneisének negyedik könyvére, hol Aeneas és Dido egy barlangba menekülnek. — 7. Hogy a szerelem hatalmát rajzoló elbeszélés (V, 1) Theokritosz egy idylljére vezetne vissza (mint Udeno Nisielli és Manni állítják), nemcsak azért valószínűtlen, mert Boccaccio alig ismerte Theokritoszt, hanem azért sem, mert a hasonlatosság a két elbeszélés közt felette csekély. Rohde¹ szerint ez elbeszélés forrása egy elveszett görög regény.

A középkor legismertebb latin novella-gyűjteménye a *Gesta Romanorum* (a rómaiak cselekedetei), melyet szerzetesek a XIII—XV. században

¹ *Der griechische Roman und seine Vorläufer*. Leipzig, 1876. 538. l.

régibb gyűjteményekből, még pedig azon czélra készítettek, hogy a prédikátorok azt felhasználhassák. Innen az elbeszélések vallásos, mystikus iránya és a túltengő moralizálás, mely utóbbi persze nem akadályozta, sőt egyenesen indokúl szolgált a legpiszkosabb historiák felvételére. Dunlop szerint (Liebrecht, 199—201. l.) a *Gesta* is tartoznak Boccaccio forrásai közé; de Landau (103—107. l.) kimutatta, hogy ezt nem állíthatni biztosan, sőt hogy ez nem is valószínű, mert a *Gesta* Boccaccio korában Olaszországban teljesen ismeretlenek voltak. Oesterley, ki a *Gesta* összes kézíratait felkutatta, nem talált Olaszországban egyetlen egyet sem. A legrégebb kézirat különben egy innsbrucki codex 1342-ből. A következő négy elbeszélés, melyek Dunlop szerint a *Gesta*ból származnak, valószínűleg más forrásokon alapszanak. T. i. 1. A rosszúl jutalmazott lovag (X, 1) és A három pástétom (*Gesta*, 109. fej.). De a *Decamerone* ez elbeszélése, mint már fent (a 133. l.) említettük, Barlaam és Josaphatra vezetendő vissza, mely maga a *Gesta* egyik főforrása volt. — 2. A megcsalt csalóról (VIII, 10 és *Gesta*, 118. fej.). A *Gesta* ez elbeszélése azonban majdnem szóról szóra egyezik a *Disciplina clericalis* azon novellájával, melyről fent (a 136. l.) ki volt fejtve, hogy Boccaccio forrásának tekintendő. — 3. A két hű barátról (Dec. X, 8, és *Gesta* 171. fej.). De itt már maga a *Gesta* is bevallják (az elbeszélés bevezetésében), hogy e történet a *Disciplina-*

ból származik, tehát ez utóbbi (mint fent a 136. lapon mondva volt) Boccaccio forrása. — 4. A szerető mint üldöző és üldözött (VII, 6) és Egy római nemes férfiúról (Német Gesta, 6. sz.) nagyon hasonlítanak egymáshoz. De e novella nem fordul elő a latin *Gestában*, hanem csak azoknak régi német átdolgozásában, így Boccaccio bizonyosan nem innen vette, hanem a *Syntipasból*, illetőleg a *Disciplina clericalisből*, mint fent a 135. lapon említettük. A *Gesta* tehát nem szerepelhetnek a *Decamerone* forrásai közt.

Hogy Boccaccio előzőivel szemben mily nagy haladást jelez a novella terén, mennyivel tisztultabb az ízlése, mennyivel nagyobb az emberismerete, jellemző és alkotó tehetsége, azt saját munkássága körében is felismerjük, ha a *Decamerone* azon két novelláját (X, 4 és 5), melyeket Boccaccio a *Filocopoban* is elmesélt már, e régibb alakjukkal összehasonlítjuk. Az elbeszélések a későbbi műben rövidebbek, egyszerűbbek, kevésbé túlterheltek idegen anyaggal, jellemzés, compositio és az elbeszélés művészete tekintetében pedig mindenképen szebbek, sikerültebbek.

Itt talán helyén lesz a *Decamerone* keretéről, melyet fent (90. l.) vázoltunk, megemlékeznünk, mert némelyek ezt is egy latin forrásra akarják visszavezetni. A «keret» eszméje maga, mint mondtuk, igen régi és a legtöbb keleti és nyugati mese-gyűjtemény keretes elbeszéléssel van egy egészszé, legalább külsőleg, összefűzve. De a többi

gyűjteményekben e keretnek világos, meghatározott célja és iránya van, míg a *Decamerone* keretének sem epikus tartalma, sem ily önálló feladata nincsen. A *Pantschatantra* az életbölcseiség és a magas politika tankönyveül akar szolgálni; a *Hét mester* keretje az asszonyok gonoszságát akarja bebizonyítani és óvatosságra inteni; Barberino novellái is csak arra szolgálnak, hogy a szerző nevelési tanait példákban felvilágosítsák, úgyszólván szemlélhetőkké tegyék; Petrus Alphonsus és a többi gyűjtemények nagy része tanítani, inteni, javítani akarja az embereket, és még Scheherezade is élete megmentése végett mesél. Boccaccio csak mesélni, szép és mulattató történeteket akar közölni, minden mellékes vagy idegen cél nélkül. E tekintetben a *Decamerone* szerzőjének egyedüli előzője a középkornak, Vergilius után, legolvasottabb római költője, Ovidius, ki az *Átváltozások* negyedik könyvében beszéli, hogy Minyas leányai, időtöltésül a fonásnál érdekes történeteket mesélnek egymásnak — Pyramus és Thisbéről, Apollo szerelmi kalandjairól, Marsról és Venusról stb. Hogy Boccaccio Ovidiust és különösen ezen legnépszerűbb könyvét igen jól ismerte, azon kételkedni nem lehet; de hogy azért műve keretét okvetlenül tőle kölcsönözte volna, mint azt különösen Landau (102. l.) oly határozottan állítja, azt, nézetem szerint, annál kevésbé kell kétségtelen ténynek tekintenünk, mert e keret oly egyszerű, hogy annak megalko-

tására semmiféle idegen példa nem kellett. Én részemről különben, mint már érintettem, nem osztozhatom azoknak véleményében, kik e keretet magát oly kitünőnek tartják, bár nem tagadom, hogy egyes részletei (dalai, leírásai, elmélkedései) igen szépek.

6.

Kétségtelen, hogy Boccaccio a *Decamerone*-ben valósággal megtörtént eseményeket, érdekes korabeli történeteket is elmesél. Bizonyítják ezt e történetek hősei, kik Boccaccio kortársai voltak s kiknek nevéhez nem fűzhetett volna eseményeket, melyekben azok részesek nem lettek volna. Manni egy kitünő könyvben ¹ a legnagyobb szorgalommal fürkészte fel az egyes elbeszélések történeti alapját és elemeit, néha egy kissé túl is löve célján.

Történeti alapot Boccaccio következő novelláinál lehet, kisebb-nagyobb biztossággal, feltételezni: 1. Andreola és Gabriotto (IV, 6), melyet Cavriolo, Brescia XVI. századi történésze, megtörtént eseményképen mesél el. Csakhogy e történész oly megbízhatatlan, műve annyira tele van mesékkel és csodás historiákkal, hogy épen nem lehetetlen, hogy e történetet Boccaccio könyvéből

¹ Domenico Maria Manni, *Istoria del Decamerone*, Florenz, 1742.

vette, melyben az eseménynek színhelye Brescia. — 2. A megtalált nővér (V, 5). Ezen víg eseményt Tonduzzi is beszéli el, egy régi krónika alapján, Faenza történetéről írt művében (1675). A krónika elbeszélése igen egyszerű és főleg indokolás tekintetében igen gyenge, míg Boccaccio novellája e tekintetben is kitünő. — 3. A hamis pénzek (VI, 3) története, Manni szerint, 1318-ba esik. Sőt Manni azt állítja, hogy ő maga is látott e pénzekből egy darabot! — 4. A szerető mint kisértet (VII, 1) Manni szerint 1325 körül, tehát harmincz évvel a *Decamerone* létrejötte előtt, történt. — 5. Ghino di Tacco (X, 2) korának egyik leghíresebb rablója volt. Róla Dante (Purg. VI, 13) is emlékszik meg. — 6. Gomito kalandjai (V, 2) valószínűleg szintén az életből van merítve. G. Villani is mesél (VIII, 35) ilyen hasonló történetet. — 7. Szerzetes és apát (I, 4); egy hasonló történetet tartalmaz Tarfa apátság krónikája a 958. évről. Különben van egy rokon tartalmú fabliau és a *Cento* 54. elbeszélése is hasonló. — 8. A kisérteties vadász (V, 8) valószínűleg Boccaccio kortársának Passavanti Jakabnak egy könyvéből (*Specchio di vera penitenza*) származik, ki maga Helinand Ferencz XIII. századi francia író krónikájából merített. — 9. Gerbino (IV, 4), mely hasonlít azon történethez, melyet Burigny Sicilia történetében az 1177-ik évből II. Vilmosról beszél. — 10. Antwerpen grófja (II, 8). E történetre czéloz Dante (Purg. VI, 22) is. — 11. A

csalogány (V, 4), mely ugyan Marie de France költeményeiből (l. fent 125. l.) származik, de mint-hogy Boccaccio közönségesen ismert kortársak neveihez fűzi az elbeszélést, valószínű, hogy igazi történet is képezi alapját. — 12. A Pietro di Vinciolo nevéhez fűzött gyalázatos tett (V, 10) még a XVIII. század elején is rábírta az előkelő perugiai család egy késő ivadékát, hogy őset a Boccaccio rágalmozása ellen védelmezze. E védelem főpontja az, hogy e történet Apulejus regényéből származik (l. fent a 139. l.). Deképzelt-e, hogy a költő e historiát egy Vinciolo névvel merte volna összeköttetésbe hozni, ha annak semmi történeti alapja nem lett volna? — 13. Az angol hercegnő (II, 3) talán a flandriai gróf történetén alapszik, ki Franciaországba futott, hogy az angol hercegnőt ne kelljen nőül vennie. — 14. A kijátszott kérők (IX, 1) Manni szerint szintén való történeten alapszik.

Ismeretes kortársakról is beszél Boccaccio több anekdotát vagy historiát, melyekről azért fel kell tennünk, hogy némi történeti alappal bírnak, így Nápolyi Károlyról (X, 6), Sicíliai Péterről (X, 7), Sicíliai Frigyesről (V, 6), Can della Scaláról (I, 7), Borsiere Vilmosról (I, 8), Cavalcanti Guidoról (VI, 9), Argenti Fülöp és Ciacco ismeretes florenzi polgárokról, kikről Dante (Infern. VIII, 62 és VI, 56) is szól, végre korának híres négy festőjéről: Giottoról (VI, 5), Calandrino-, Bruno di Giovanni- és Buffalmacco (azaz :

Buonamico di Cristofano)-ról, kik többnyire együtt fordulnak elő a róluk szóló humoros novellákban (VIII, 3, 6 és 9; IX, 3 és 5). Maso del Saggio, a pénzváltó, ki e novellák egyikében (VIII, 3) előfordúl, Vasari szerint szintén történeti személy volt.

Mint az előbbiekből kitűnik, sikerült a tudománynak a forrásokat kiderítenie, melyekből Boccaccio elbeszéléseinek legnagyobb részéhez — kerek számmal nyolczvanhoz — az anyagot merítette. De hogyan dolgozta ő fel ez anyagot! Alkotó képzelő tehetségét, melyet némelyek tőle megtagadni akartak, nem arra használta, hogy anyagot felfedezzen, hanem, és valóban nagyszerű módon arra, hogy e kölcsönzött anyagot művészi módon feldolgozza. Boccaccio forrásai — alig említésre méltó kivételekkel csak — úgy viszonylanak a *Decamerone* elbeszéléseihez, mint a kődarab a remek szoborhoz, melyet a művész belőle alkotott.

A fentebbiekben nem említett novellákra vonatkozóan nem sikerült eddig forrást találni, melyből Boccaccio tárgyukat vette volna. Meglehet, hogy ezek teljesen, anyag tekintetében is, phantaziájának művei. Nem véletlen körülmény, hogy e novellák közt Boccaccio egy pár legreमेkebb elbeszélése van, így: Az angol herczegnő (II, 3), Tedaldo (III, 7), Ghismonda és Guiscard (IV, 1), mely XVI. századi magyar feldolgozásban

is megvan (l. alább a VIII. fej.), A sólyom (V, 9), melyhez csak egy-két vonásban egyező fabliauk hasonlítanak, A tetszhalott (X, 4), mely talán történeti eseményen alapszik, stb. Míg e gyönyörű novellák forrásait meg nem leljük, bátran tekinthetjük őket, anyagostul alakostul, Boccaccio műveinek.

VI.

BOCCACCIO MINT HUMANISTA. ¹

Sokáig tartott, míg a jelenkor műveltjei is megtudták és figyelembe vették, hogy Boccaccio halhatatlansága nemcsak novelláiban, hanem humanistikus működésében is gyökerezik. A nagy közönség még ma sem tudja, hogy Boccacciónak a tudományok újjászületésében, az ókor eltemetett kincseinek fölfedezésében és magyarázásában, a modern műveltség megalapításában elévülhetetlen nagy érdemei vannak. Pedig a fajtalan novellák szerzője e téren méltó vetélytársa Petrarcanak, sőt egy tekintetben ennél még nagyobb fontosságú, mert Petrarca működése leginkább csak a római irodalomra volt irányozva, míg Boccaccio a hellén ókor remekeit is kutatta, a görög nyelv ismeretét terjesztette és a görög költészet nagyszerű termékeit elevenítette föl. A renais-

¹ Főmunka: *Attilio Hortis* kitünő, alapvető műve *Studj sulle opere latine del Boccaccio*, Triest, 1879. — V. ö. *Schück*, *Boccaccio's lateinische Schriften*, Jahrbücher f. Philologie und Pädagogik, 1874, 110. füzet.

sance nem képzelhető Boccaccio nélkül, ki bámulatos lelkesedéssel és, szegényes viszonyai közepe, valóban megható önfeláldozással gyűjtötte, tanulmányozta és másolta a nagy görög írókat és költöket. Petrarcat hatalmas barátai mindenütt segítették; folyton nagy számmal másoltatták számára a kéziratokat és megszerezték neki minden codexet, melyre szüksége volt. Boccaccio nem állt összeköttetésben az udvarokkal, másolókat nem tudott fizetni s így maga írt éjjel-nappal, hogy Terentiust és Liviust, Tacitust és Homért bírhasa. Mennyi fáradságába, mennyi áldozatába került, míg a görög nyelvet elsajátította; mily kitartással volt rajta, hogy szülővárosa a görög nyelv számára tanszéket állítson; mily bámulatos szorgalommal gyűjtötte az anyagot saját tudományos munkái számára, melyekben kortársai előtt az ókori világnak oly sokoldalú, gazdag képét tárta föl, mint előtte senki!

Újabb tudósok, különösen a jeles VOIGT¹, igen szigorúan és kicsinylően ítélték Boccaccióról mint humanistáról, főleg Petrarcaval szemben. Kétséget sem szenved, hogy Petrarca genialisabb fő volt, hogy nagyszerűbb, szélesebb világnézettel birt, hogy az ókorba mélyebben bele élte magát, mint sokkal kedvezőtlenebb viszonyok közt a humanis-

¹ *Die Wiederbelebung des classischen Alterthums, oder das erste Jahrhundert des Humanismus*, Berlin 2. kiad., 1880, I. 165—186. ll.

tai pályára lépett Boccaccio. Az is tény, hogy Petrarca az ókor szellemét mélyebben vette föl magába és hogy az antik remek tanulmánya egész egyéniségét átalakította, nemesítette, mit Boccaccióban sokkal szerényebb mértékben tapasztalhatni. Végre azt sem tagadhatni, hogy Boccaccio mint humanista a szó valódi értelmében Petrarca tanítványa volt, hogy e nagy kortársának eszméi, nézetei, ítéletei reánézve kétségbe nem vonható tételek, szabályok voltak, hogy Petrarccal szemben egészen önálló volt. De azért soha nem szabad felednünk, hogy Boccaccio vas szorgalma nélkül Petrarca geniális fölfogása nem terjedt volna a kortársaknál; hogy Boccacciónak a görög világ iránt tanúsított lelkesedése, a görög költészet fő remekeinek, főleg Homérnek tanulmányozása és ismertetése nélkül¹ a humanistai mozgalom, Petrarca példája után, könnyen egyoldalúvá, tisztán latinná válhatott volna; hogy a humanisták következő nemzedéke Petrarcatól kölcsönözhetett szép eszméket, az ókor nagyszerű fölfogását, az előítéletektől ment modern világnézetet, — de ismereteit mégis csak Boccaccio műveiből meri-

¹ *De Genealog. Deor.* XV, 6. 7. méltó büszkeséggel hangsúlyozza Boccaccio, hogy Homért ő hozta be először, saját költségén Tuscíába; hogy ő volt az első, ki egy görög tudóst meghívott és lakásába fogadott; hogy ő először olvasta Olaszországban ismét Homér költeményeit.

tette, melyek a XIV. század számára az antik élet valóságos encyclopædiáját képezték.¹

Boccaccio e tudós munkái ma teljesen elavultak, a tudomány hatalmas fejlődése rég túlhaladta az ókornak e zsenge rajzait; a XIV. század mértékével mérve azonban e munkák ma is széles ismeretek, roppant szorgalom és ritka lelkesedés termékeinek tűnnek föl. Boccaccio szellemi munkásságának rajza igen töredékes és egyoldalú volna, ha szellemének ezen irányát és eredményeit is legalább vázlatosan nem érintenők.

Első tudományos művét, Dante életét, 1350 körül olasz nyelven írta: *Vita di Dante Alighieri*. E kis könyv inkább dícsbeszéd mint életrajz. Dante életének adatait egészen röviden és igen töredékesen foglalja magában. Főczélja: Florenz legnagyobb halottját védelmezni a pártszenvédélyből ellene emelt vádak ellen, ragyogó érdemeit, kitünő tulajdonságait, imponáló nagyságát vázolni, hogy háladatlan szülővárosa polgárait tisztelettel és hálával töltse el Dante iránt, ki Florenzre örök fényt árasztott. Hogy Boccacció-nak szíve mélyéből fakadt lelkes szava nem hangzott el a pusztában, bizonyítja a florenczi közvelemény azon már említett és csakhamar telje-

¹ Még Voigt (id. h., I. 174) is kénytelen elismerni hogy Boccaccio az első modern tudós, ki az ókori írók különböző kézíratait összehasonlította s ez összevetés segélyével a megrongált szövegeket javítani, ill. helyreállítani törekedett.

sedésbe ment követelése, hogy a *Divina Commedia* magyarázására külön tanszék állíttassék. A kis könyv különben telve van kitérésekkel, melyek közül csak egyet akarunk kiemelni: a nőkről és a házasságról.

Mily kár, hogy a költő belső életéről majd semmit, tapasztalatairól és élményeiről pedig oly keveset tudunk! Az ember nem hinné, hogy e Dante-biographiát a *Decamerone* szerzője írta, még pedig majdnem közvetlenül novelláinak befejezése után. A *Decamerone*ban pezseg az élet, derült a kedv; a költő dicsőíti az élvezetet, az ifjúságot, a nőket; — a Dante-biographiában valóságos nőgyűlölet uralkodik. Romlottnak nevezi a kort, mely élvez szerelem nélkül, és ideálnak állítja oda Dante platonikus szerelmét, ki szeretett élvezet nélkül. Gyanakvó állatoknak nevezi a nőket, kikkel az ember csak kinos életet élhet. Sajátságos szakismerettel rajzolja a házasság sok baját és azt tanácsolja a philosophusoknak és tudósoknak, hogy ne vegyenek nőt, «mert a házasság csak gazdag szamaraknak vagy munkásoknak tanácsos».

De ez még semmi azon dühhöz képezt, melylyel egy másik, nem sokkal a Dante-biographia után írt művében — melyről legalkalmasabb lesz ezen összefüggésben megemlékeznünk — a nők ellen föllép. Már czíme is rosszat sejtet: *Corbaccio*¹

¹ *Corbaccio* Schlegel szerint a. m. korbács, Landau szerint rágalmazás, Witte szerint «egy vad, csőrével

vagy a szerelem tömkelege (Labirinto d'Amore). Boccaccio azt meséli e furcsa könyvben, hogy szerelmes volt egy szép özvegybe, ki azonban nem viszonzta érzéseit; de hogy annál inkább kigúnyolhassa a költőt, folyton levelezett vele és jól mulatott, fiatal és kedves szeretőjével együtt, a már negyven évet meghaladott Boccaccio szerelmes epistoláin. Miután Boccaccio ezt megtudta, annyira szívére vette e bánásmódot, hogy első fölhevülésében véget akart vetni életének. De végre elhatározta, hogy nem öli meg magát, hanem bosszút áll a szívtelen asszonyon. Ekkor egyszer álmában egy vadonban találja magát; sötét éjjel van; vad állatok ijesztő ordítóása környezi. Egyszerre, lángoló ruházatban, egy aggastyán áll előtte, a gonosz özvegy volt férjének szelleme. Ez most oly rút és utálatos személynek rajzolja neki a szeretett nőt, hogy megmenti a költőt a szerelem tömkelegéből, de egyszersmind meghagyja neki, hogy a szívtelen asszony büntetéseül annyi rosszat írjon volt kedveséről, a menyit írni képes. ¹ Boccaccio fölébred és megírja a *Corbacciót*, határtalan nő- és házassággyűlöleté-

maró holló». Ez utóbbi magyarázat, melyet Koerting is helyesel, valóbbszínű.

¹ A történet alapvonásai azonosak a *Decamerone* nyolczadik napjának hetedik elbeszélésével. (Egy tudós megszeret egy özvegyet, ki őt megcsalja, ill. kigúnyolja. A tudós ezért elmésen áll bosszút a csalfa asszonyon.)

nek kátéját. Mily könyv ez! Mily leírások, mily nyelv, mily stílus! A leírások oly piszkosak, undorítóak, aljasok, annyira ellenkeznek a tisztesség és illem legegységibb követeléseivel, iszonyú túlzásaikkal annyira túllőnek a czélon, — főleg abban is, hogy a szatira nem amaz *egy* gonosz vagy csalfa nő, hanem az *egész* nőnem ellen van intézve — hogy az ilyenek leírását a legvadabb szenvedélyesség, a legmaróbb sértés sem mentheti. A mű számtalan undorító mocskosságaért pedig semmi sem kárpótol, mit Boccaccio régibb műveiben találunk, sem a *Decamerone* gyönyörű leírásai vagy érdekesítő kalandjai, sem a *Fiammetta* lángoló szenvedélye. Csunya, visszataszító, valóban erkölcstelen könyv ez, melyet Boccaccio tisztelője csak fájdalommal és szánalommal olvashat el. Helyesen mondták, hogy itt Boccaccio tollának — sőt, tehetjük hozzá, még eszének is — egy tévedése van előttünk, mely a költő szívének egy tévedéséből származik. De vajon miben állt «szívének e tévedése» — arról, sajnos, nem tudunk semmit.¹

De térjünk vissza Boccaccio tudományos munkásságához, melyet, mint említettük, *Dante életé-*

¹ A *Corbaccio* első kiadása 1487-ben jelent meg Florenczben. Sokszor fordították le francziára, németre, spanyolra. Ludovico Bartoli még rímekbe is foglalta! — Martinez Alonso 1498-ban *Corbacho* czímmel «a rossz nők hibáiról» könyvet írt, mely Boccaccio művének utánzása.

vel indított meg. E könyvet egészen helytelenül ítélnek meg, ha a «biographia» mai mértékével mérnők, mert nem biographia, nem is akar az lenni. Nem pontos, kimerítő adatgyűjtemény az, hanem, személyes emlékezeten és a még eleven hagyományon alapuló élet- és jellemrajz, mely Dantét, az államférfiút és theologust, Beátrice lelkes imádóját és a *Divina Commedia* nagy költőjét, a saját érdemeinek tudatában büszke szigorú férfiút fővonásaiban igen helyesen jellemzi. Boccaccio nagy tisztelettel szól a nagy költőről, kinek érdemeit az olasz irodalmi nyelv körül találóan kiemeli, és erélyesen feddi polgártársait, kik megengedték, hogy legnagyobb fiok a számkivetésben haljon meg és idegen földben alugya örök álmát. A könyv leggyengébb oldala a hiányos kritika, melylyel a szerző igen kétes értékű adatokat, sőt allegoriákat és víziókat is forrásokúl használ és a helyes adatokat is néha, céljainak megfelelően, elferdíti. Dante ez életrajza az első, melyet írtak, s így természetesen a későbbiekre nagy befolyást gyakorolt.¹

¹ Első nyomtatása Velence, 1477, a *Divina Commediával* együtt. — Igen kitűnő tanulmányt írt a Dante-biographiáról, mely két igen különböző alakban maradt reánk, Witte Károly, *Dante-Forschungen*, II. kötet, 1879. — Boccaccio rövid Petrarca-biographiája jelentéktelen vázlat, melyet szerzője valószínűleg csak azon czélből írt, hogy a florenczieket a száműzött nagy lyrikusnak visszahívására rábírja. L. róla *Koerting*, *Petrarca*, 38. l.

Roppant hatásánál fogva még fontosabb, bár a tudomány haladása miatt ma teljesen értéktelen Boccaccio első nagy munkája, melyet latin nyelven írt, a *Genealogia Deorum*, vagy pontosabban *Genealogiae deorum gentilium libri XV.*, melyből több század merítette mythologiai tudományát, a verses és prózai stílusnak oly nagyra becsült mythologiai czifraságait. E könyvét Boccaccio kétségtelenül 1359-ben fejezte be — bár később még javítgatott rajta, — mert IV. Hugó, Cyprus királya, kinek ajánlva van, ez év októberében halt meg. Az ilyen munkák értéke, a tudomány fejlődésének különböző fokai szerint, igen különbözőnek tűnik föl. Coluccio Salutati, ki tizenhét évvel született Boccaccio halála után, isteni stílusban írott csodálatos munkának nevezi, mely a régebbi hasonló tárgyú műveket messze túlhaladja; Gerardus Vossius a XVII. században megdicséri még, de már a XIV. század csekély ismereteire való tekintettel; későbbiek igen kicsinylően szólnak róla. Mi, mai nap, az ilyen könyvekre is alkalmazzuk a történeti bírálat mértékét, azaz: keletkezésük korának s ismereteinek mértékével mérjük, pedig ily álláspontról Boccaccio könyve csakugyan igen kiváló munka, melynek minden lapja szerzőjének bámulatos olvasottságát bizonyítja. Többet nem is. Se a mythosz lényegéről és eredetéről, se a használt források különböző értékéről nem volt, de nem is lehetett helyes fogalma. Hiszen a mythologia még ma is, nyolcz-

száz évvel Boccaccio után, a philologiai tudományok legkétésbuke, melynek módszerét alig hogy megállapította a jelen század, melynek eredményei roppant ingatagok és kétesek, melynek valódi tudományos rendszere teljesen a jövő feladata! Nem csodálkozhatunk azért legkevésbé sem Boccaccio tévedésein és ferde nézetein, mert az övéihez hasonló botlásokat és ötleteket a jelen század is szült és szül még folyton. A *Genealogia Deorum* szerzője persze még nem is következetes. Ceres nála majd a föld, majd a hold; Ulysses mythoszában a Nap nyárait a földi élvezetekre magyarázza; Chimæra alatt az érzéki szerelmet, Belleophon alatt a józan észet érti, majd később az elsőt tűzokádó hegynék, az utóbbit e hegy művelőjének magyarázza. Végre is kijelenti, hogy sohasem kételkedett abban, «hogy a pogányok istenei mind gonosz szellemek (dæmonok)», és kihívja őket, mert hiszen reális lényeknek tartja, hogy ártsanak neki, ha arra ugyan képesek! Helytelen eljárásnak tartja, hogy a pogány isteneket és hősöket megszánjuk; azért nem is bántja a lelkiismerete azért, hogy gazságaikat és csúf tetteiket megörökítette!

De ezek mind a kor hibái; a kor hibája a szerző korlátolt katolikus álláspontja is. Már inkább Boccaccio bűne a kifogásos latinság és a nehézkes stílus. A szerző érdeme első sorban roppant szorgalma és különösen, minden furcsaság mellett, a classikus ókor világának lelkes, helyenként meg-

ragadó dicsőítése.¹ Különösen érdekes a munka utolsó, XIV. könyve, mely voltaképen nem is tartozik a nagy műhöz s mely az ókori költőkről és a költészetről általában szól. Petrarca volt az első modern tudós, ki a költészetet nagyszerű, értékes művészetnek fogta föl. Szerinte persze az ékesszólás és az ókor teljes tudománya is a költészet köréhez tartozik. A költészet e dicsőítő fölfogását sokan helyeselték, de sokan elleneztek is. Boccaccio itt ez utóbbiakat — a scholastikus philosophusokat és theologusokat, a képmutató szerzeteseket, a pénzsóvár jogászokat, — lelkesen és behatóan czáfolja, diadalra emelvén Petrarca tanát, bár tagadhatatlan, hogy Petrarca nagyszerű fölfogását nem tudja teljesen megérteni és magáévá tenni, mert nem tud megszabadulni azon balvéleményétől, hogy a költészet allegoria, hogy a költő fő-feladata egy mély gondolatnak mythikus fátyolba öltöztetése.

¹ A *Genealogia Deorum* első kiadása Velenceze 1472. E munka függelékeképen jelent meg Boccaccio műve: *A hegyeknek, erdőknek, forrásoknak, tavaknak, folyóknak, mocsároknak és tengereknek az ókori írónál előforduló neveiről*, mely szótár alakjában 570 hegynek, 39 erdőségnek, 120 forrásnak, 98 tónak, 928 folyónak, 67 mocsárnak és 115 tengernek s öbölnek ókori neveit, rövid történeti, mythologiai, természettani és másféle jegyzetekkel s magyarázatokkal, felsorolja. Ez is szorgalmas gyűjtés műve, mely ma természetesen még csekélyebb értékű, mint a főmunka.

Nem haladást, sőt inkább határozott hanyatlást tüntetnek föl Boccaccio következő művei: «A híres nőkről» (*De claris mulieribus*) és «Híres férfiak sorsáról» (*De casibus virorum illustrium libri IX.*), — pedig mennyit ígér az első könyv czíme! A *Decamerone* szerzője korának híres aszszonyairól! Mennyi érdekes, pikans dolgot tudna ő elmesélni, és hogyan tudná ő a század elvete-medett gonosz nőit jellemezni! Mennyi élczzel, mily élesen, mily mulattatóan! Keserű csalódás! A könyv nagyon unalmas. Már az első nő nem sok jót ígér — Éva! Természetesen pontosan a szentírás szerint, azután tarka társaságban: Semiramis, Athalia, Leona Meretrix, Venus, Virginia stb., istennők, félistennők, görög, római, barbár nők, — és minden életrajz pedans, üres, száraz. Egy pár anekdota, egy néhány moralizáló phrazis, rendesen az érzékiség korholása, sokszor a nőtelen élet dicsőítése, — ennyi az egész életrajz. Hogy kritikáról szó sem lehet, mutatják a Semiramis, Venus, Isis stb. életrajzai. Boccaccio a *Decamerone*-ban igen terjedelmesen és sokszor nagyon vonzón írta le a nők gyöngéit; e könyvében a nők erényeit — bátorságukat, erejüket, önmegtartóztatásukat — dicséri, így akarván, úgy látszik, jóvá tenni, mit régebbi rajzaiban a szép nem ellen vétett.

Van a könyvben öt olasz nő életrajza is, de ezek sem jobbak vagy részben még rosszabbak, mint a többi czikkek. E nők: a mesés Johanna

nőpápa, kit akkor természetesen mindenki történeti alaknak tartott, hiszen csak Döllinger mutatta ki néhány évtized előtt, hogy az egész botrányos historia csak mese; Engeltrude, kit IV. Otto császár, mert meg nem csókoltatta magát, ez erényességeért grófi méltóságra emelt; valami Camiola, ki egy fogságba esett lovagot kiszabadított; Johanna a hírhedt nápolyi királyné, férjének gyilkosa, kit valóban undorító, utálatos módon ideálnak rajzol és dagályos phrázisokban földicsér; végre Constanza, VI. Henrik császár neje. Ez életrajzok is haszontalan, kritikátlan cikkek, tele hamis adatokkal és üres szóvirággal. A nápolyi Johannáról szóló fejezet meg épen gyalázatára válik Boccacciónak, kit egyedül korának erkölcsi elvetemedettsége és talán a hála érzete, melylyel a nápolyi udvar iránt viseltetett, menthet némileg.¹

Nem jobb a *Híres férfiak*² sorsáról írt könyv,

¹ «Nemesak kitünő, és fényes dicsőség által kiváló nőnek tartom, (Johannát, mondja itt, c. 104), hanem egyszersmind Olaszország különös díszének (*singulare decus*), kihez hasonló eddigelé egyetlen népnél sem volt található». Az ő uralkodása alatt szerinte a nápolyi királyságban oly biztosság volt, «hogy nemesak a szegény, hanem a gazdag is, a merre akart, énekelve utazhatott». Mily kiforgatása a történeti igazságnak!

² Jobban: *Híres emberek* sorsáról, mert nemesak férfiaknak, hanem nőknek (milyenek: Jokaste, Athalia, Dido, Olympias, Arsinoë, Kleopatra, Zenobia stb.) sorsát is tárgyalja benne.

melyet Boccaccio Petrarca ösztönzésére és saját dicsőségének öregbítésére írt. E könyvével is tanítani, inteni, javítani akarja az embereket. Meg akarja mutatni, hogy az emberi sors mily változékony, és mily csekély az igazi szerencsések száma, továbbá czélozza, «hogy a tévelygőket a helyes útra térítse, az álmosokat fölébresztsze és a vétkeket kiírta». A könyv szerkezete elég drámai és vonzó. A «boldogtalanok» szellemei, minden fejezetben más meg más csoport, megrohanják a költőt s kéri őt, hogy mesélje el sorsukat, némelyikök maga mondja el történetét. A szerző válogat a nagy tömegeből s csak azoknak földi sorsát beszéli el terjedelmesen, kiké neki legérdekesbnek tetszik, a többieket röviden összefogja. Tehát itt is a keretes alakhoz hasonló összefoglaló szerkezet. A mit különben a *Híres nőkről* mondtunk, az áll e könyvéről is. Itt a kortársak száma még csekélyebb; csak hármat vett föl, de ezeknek életrajza sem ér semmit; pedig igen érdekes egyéniségek: Philippa, ki dajkából a nápolyi király udvarmesterének neje lett és nagy szerepet vitt Johanna gazságaiban, míg végre lefejeztetett; Molay Jakab, a templariusok feje, kinek kivégeztetésénél Boccaccio apja jelen volt; és az athéni herczeg, Briennei Walter, kit a költő maga jól ismert. De sem az egyiknek, sem a másiknak életrajzában nem közöl fontosabb dolgot. Midőn a Philippáról szóló cikkben András herczeg meggyilkoltatását említi, szárazon hozzá teszi: «Hogy

az összeesküdtek kik voltak és hogy a herczeg meggyilkoltatásánál mikép jártak el, az nem tartozik ide.» Ebből csak azt sejtethjük, hogy Boccaccio sokat tudott volna elmondani, mit mások nem tudtak, ha oly félenk nem lett volna és többre nem becsülte volna a nápolyi udvar kegyét, mint az igazság szentségét. A hol nem kell senkitől tartania, ott rendkívül bátor: az athéni herczeget oly gonosznak, büszkének, elvetemedtnek jellemzi, oly hevesen és kíméletlenül rajzolja zsarnokságát, gyávaságát stb., — hogy az ember alig ismer a szende, óvatos, száraz Boccaccióra. De mégis, — van a könyvnek még egy másik oldala, mely becsületére válik: ez republikanus meggyőződése, a nép jogainak és jóllétének hangsúlyozása, a fejedelmek rosszaságának erélyes ostorozása. Csakhogy ebben is sok a kölcsönzött szóvirág a republikanus Róma íróiból!

Az egész könyv, sötét komor világnézeténél fogva, folytonos fenyegetéseivel és intéseivel igen kellemetlen, leverő hatást gyakorol az olvasóra. Fokozza e benyomást a dagályos nyelv, a nagy hangzású phrázisok, az ízléstelen allegorizálás. Hozzájárul végre a szerző kritikátlansága, jellemének gyöngesége, fölfogásának korlátoltsága, melyek az «emberi nyomornak és gonoszságnak e hatalmas rajzát» valóban gyötrő olvasmánynyá teszik. Így kell ítélnünk e műről a XIX-ik században. Boccaccio kora másképp vélekedett. A XIV-ik század nagy hálával vette az ó- és közép-

kor legfontosabb eseményeinek ez összefoglalását ; a mit mi leginkább nélkülözünk, a XIV-ik századi emberek jellemzését, azt a kortársak lekönnyeben nélkülözhatték ; a szerző általános reflexiói, melyeket mi közönségeseknek és néha laposoknak mondunk, akkor még elég újak és hatásosak voltak. *A híres férfiak története* először 1475-ben jelent meg ; a harmadik nyomtatás kiadója, Ziegler Jeromos, még 1544-ben azt mondja róla, hogy sohasem látott életében könyvet, mely több gyönyörűséget és tanulságot tartalmazna. Magától értetődik, hogy a híres nők életrajzaival együtt ismételve adták ki és fordították le francziára, olaszra, németre, spanyolra és angolra.

Sokkal örvedetesebb Boccaccio utolsó műve, a *Dante Divina Commediájához írt nagy commentár*, melyen élete utolsó három évében dolgozott, mely azonban csak 1724-ben jelent meg először Nápolyban. E munka Boccaccio Florenczben tartott nyilvános fölolvasásainak eredménye, illetőleg alapja. Az agg tudós, ki már közel hatvan éves volt, midőn a *Dante könyvének* magyarázatával megbízott, nem szabad előadásban tárgyalta a *Commediát*, hanem előbb pontosan versről versre kidolgozta a commentárt és úgy adta azt elő hallgatóinak. E commentár magoroppant terjedelemre volt tervezve ; Boccaccio hatvan előadásban csak a *Pokol* XVII-ik ének 17-ik verséig jutott, melynek egy mondatában a mű megszakad. A halál, úgy látszik, kiragadta

a tollat kezéből. Magyarázata kiterjed a szókra, a tárgyakra, a tartalomra. Boccaccio, úgy látszik, semmit sem tételezett föl hallgatóinál, mert a legismertebb dolgokat, például a bibliai neveket és történeteket is, magyarázza.

E roppant tudománnyal és nagy gonddal készült munka még ma is értékes. Sok dolgot leginkább Boccaccio magyarázataiból ismerünk és értünk. De van ezekben elég tévedés is. A hol görög dolgokra kerül a szó, Boccaccio sokszor helytelen magyarázatot ad; görög nyelvi ismerete sem mutatkozik nagyon alaposnak. Róma és a középkor történeteiben jártasabb, de azért meg-
esik rajta, hogy Totilát és Attilát összetéveszti. Történeti kritikája, a kor álláspontjához képest, igen gyöngye: az európai népek trójai származásán éppen oly kevéssé kételkedik, mint azon, hogy Vergilius nagy bűvész volt; kétségtelen ténynek tekinti, hogy Augustus császár Aeneastól származik és pontosan határozza meg az időt, melyben Aeneas Didónál tartózkodott. A ki Dante viszonyát a papsághoz ismeri, föltűnőnek fogja találni, hogy Boccaccio jámbor, vallásos szempontból írja meg magyarázatait, hogy Dante igazhitűségét minden módon, természetesen helyenként nagyon mesterkéltné következtetésekkel is bizonyítgatja és hogy az eretnekekről a legnagyobb elkeseredéssel szól. A mit fönt Boccaccio utolsó éveiről mondtunk, eléggé megmagyarázza e magatartását a papsággal és az egyházzal szem-

ben, mely azonban nem tartotta őt vissza attól, hogy egy-két helyen a papok kapzsiságát meg ne támadja és korának pápáira kedvezőtlenül ne célozzon. Stílusa egyszerű és a tárgy méltóságának megfelelő; csak némely kitérés, például Helena szépségének elevenebb rajza, árúlja el a *Decamerone* költőjét. Különösen terjedelmesek a mythologiai magyarázatok, melyeket Boccaccio néha szóról szóra saját nagy mythologiai művéből vesz át. Jelenleg legérdekesebbek a commentár azon részletei, melyekben a sokat tapasztalt, korának bűnein tünődő férfiú saját korára reflectál; a hol például a megvesztegethető bírák, a piperkőczök, a kapzsiság, a torkosság és tobzódás ellen kel ki vagy polgártársainak pártoskodását, irigységét, fősvénységét vagy önhittségét ostromozza, vagy végre hol a költészet magasztosságát dicsőíti és hallgatóit minden szép és jó iránt lelkesíti. Nagy tudomány, gazdag élettapasztalat, a költészet nagyszerű fölfogása, nemes, békülékeny szellem, mely a világgal leszámolt és az élet bajai fölé emelkedett, jellemzik e nagy munkát, mely a költőnek, kinek művét magyarázza, és az írónak, kinek tollából ered, egyaránt dicsőségére válik. Méltóbb művel be nem fejezhette volna Boccaccio változatos életét és gazdag munkásságát, mint azon költő dicsőítésével, ki ő benne is a költőt, az eszményi érdekek iránti lelkesedést ébresztette.

Boccaccio egyénisége nem oly egységes, mint sok más nagy költőé, mint például Schilleré vagy

Molièreé. Ellentétes vonások, ellentétes korok egyesülnek benne. Ifjúsága nem volt ment könnyű vérenek tévedéseitől; költői munkái, bár mennyire mentsék azokat a kor szelleme és ízlése, s bár mily nagyra becsüljük is szerzőjük ragyogó tehetségét, nem nyújtanak tiszta élvezetet; férfi kora és öreg napjai a classikus ókor eltemetett világának új életre ébresztésének voltak szentelve, és e téren folytatott munkássága, minden korlátoltsága és tévedései mellett, világtörténelmi jelentőséget biztosít Boccacciónak, a humanistának. Ha örülnünk kell annak, hogy a középkor letűnt és hogy a tudományok és művészetek újjászületése szebb, magasabb korszakot nyit meg az emberiség történetében: Boccacciót is azon jóltevőink közé kell sorolnunk, kiknek ez új kort, ez új életet köszönjük.

VIII.

BOCCACCIONAK TULAJDONÍTOTT MUNKÁK.

Boccaccio neve a XIV. század közepétől a legnépszerűebbek közé tartozott nemcsak Olaszországban, hanem egész Európában. A könyvnyomtatás feltalálása után rögtön kinyomatták könyveit, melyek most még nagyobb elterjedésre jutottak. Minden munka, mely Boccaccio nevét viselte, eleve is nagy közönségre számíthatott: költői műveit minden rend és osztály a legnagyobb élvezettel olvasta, tudományos munkáit a humanismus férfiai egész Európában igen nagyra becsülték. Azért nem csodálhatni, hogy ügyes üzletemberek nem sokára a jó hangzású névvel visszaélni és későbbi időkben keletkezett munkákat az ő kitűnő hírnévnek örvendő czége alatt világgá bocsátani kezdtek; Boccaccio műve gyanánt folyton új meg új könyv jelent meg, melyekről csak az újabb kritika mutathatta ki, hogy alaptalanul tulajdonítottak a nagy költőnek és tudósnek. Hogy Boccaccio neve mily bűverővel bírt és meny-

nyire lett ő később némileg a jeles, nagy író valóságos typosává, legjobban mutatja azon körülmény, hogy oly munkák is jelentek meg mint Boccaccio művei, melyeknek tárgyai évtizedekkel, sőt egy évszázaddal is az ő halála után eső történeti eseményekre vonatkoznak. Így pl. Konstantinápoly elfoglalása a törökök által, a husszita-háborúk és más történeti nagy momentumok tárgyalásai is Boccaccio neve alatt jelentek meg, ki természetesen — mivel 1375-ben meghalt — mindez eseményeket még nem is sejthette. Az ilyen művekre azért kár volna tekintettel lennünk. De vannak más költői és tudományos dolgozatok, melyeknél a csalás nem ily kézzelfogható és melyeket azért némelyek még ma is Boccaccióknak tulajdonítanak. Ezeknek rövid felemlítése és jellemzése nem egészen felesleges, mert az egyikről vagy másikról nem teljesen lehetetlen, hogy mégis Boccaccio írta, ha mi magunk azokkal tartunk is, kik e műveket — még az *Urbanot* sem véve ki — tőle megtagadjuk.¹

Nézzük először a költeményeket:

1. *Diana vadászata* (*Caccia di Diana*), terzinákban, a Boccaccio-féle *Amorosa visione* modorában. Poccianti, a XVI. század egy olasz irodalomtörténésze az első, ki e gyenge, de egyes szépségekben elég gazdag művet Boccaccióknak tulajdo-

¹ L. ezekről különösen *Landau* Boccaccio-biográfiáját, 244—258. l. és *Koerting* id. m. 457—461. l.

nítja. Terjedelme tizennyolcz ének ; minden ének ötvennyolcz versből áll. Tartalma : Diana ötvennyolcz nápolyi hölgygyel vadászni megy. Midőn a vadászat nagy eredménnyel véget ért, Diana felszólítja társait, hogy a gazdag zsákmányt Jupiternek áldozzák. E kívánságát nem teljesítik, mire Diana neheztelve elhagyja a társaságot. Ez most Venushoz fohászkodik, ki a vadászon elejtett állatokat szép ifjakká változtatja át, kik a hölgyeket szolgálják. A költő, ki szintén ezek közül való (előbb szarvas volt), az emberszerető istennő dicsőítésével végzi költeményét, mely tehát a szerelem nemesítő hatásának — de igen hideg és mesterkélten allegorikus feltüntetése. Első kiadása Florencz, 1832. Sem külső sem belső indokok nem teszik valószínűvé, hogy e költemény Boccaccio műve volna. ¹

2. *Ruffianella*, ötvenöt négysoros versszak egy XV-dik századi kéziratból. Tartalma igen piszkos : egy öreg asszony elmeséli és leírja a víg éjszakákat, melyeket mint fiatal leány kedvesével töltött. Először a XVI. században jelent meg, utolsó kiadása 1856 (csak 64 példányban). Sem stílus sem felfogás tekintetében nem vall Boccaccióra, ki az ilyen tárgyakat sokkal finomabban és szellemesebben szokta feldolgozni.

3. *Passione di Cristo*. E költemény (282

¹ Koerting. (id. m. 460. l.) hajlandó a költeményt Boccaccio művének tekinteni.

stanza), mely a XV. és XVI. században ismételve megjelent (utolsó kiadása Bologna, 1878) Fornaciari szerint a sienai Niccolo Cicerchia műve, ki azt 1374 körül írta. Sem tárgyánál sem stílusánál fogva nem lehet Boccaccio műve.

4. *L'Ave Maria*, 51 terzina (154 vers), kiadta Fr. Zambrini (Imola, 1874). Tárgyánál fogva nem lehetetlen, hogy Boccaccio műve, ki a szent szűzet két szonettjében is megénekelte; de nyelve és stílusa homályos és kezdetleges. *Koerting* szerint talán a költő utolsó éveiből származik, kit a halál meggátolt végleges átdolgozásában.

5. *Geta és Birria*, 286 stanza, megjelent a XV. század végén. Szerzője talán Giovanni Acquettini. Az 1516-iki kiadás helyesen jellemzi e művet a címlap e toldalékával: «A Plautus Amphitryójából merített beszély»; csak hogy nem egyenesen a római költő vígjátéka, hanem a latin *Poema de Amphitryone et Alcmena* cz. költemény után, melynek szerzője valószínűleg Vitalis de Blois volt, van dolgozva. Kétségtelen, hogy Boccaccio e latin költeményt ismerte, melyben Amphitryo nem hadvezér, hanem szorgalmas deák, ki Athénben bölesészeti tanulmányokat folytat, a «gubernator Blepharo» helyébe pedig a lusta és gyáva Birria lépett; — a hol, pl. a *Visione amorosaban* vagy a *Fiammettaban* Getát és Birriát említi, világosan a latin *Poemara* czéloz. De hogy e költemény olasz átdolgozása szintén tőle szár-

mazzék, az be nem bizonyítható, sőt nem is valószínű.

Még nagyobb a prózai munkák száma, melyeket a hagyomány vagy egyes tudósok Boccacció-nak tulajdonítanak. Ezek a következők:

1. *Urbano*, egy félig történeti félig költői historia, mely a Boccaccio neve alatt járó kétes eredetű munkák közt leginkább viseli magán a nagy költő írói egyéniségének jellegét. Az előszó szerint Boccaccio e kis munkát betegségtől és az aggkor kellemetlenségeitől gyötörtetve, egy igen kedves barátjának (Petrarcának?) halála után írta, hogy magát szórakoztassa és fájdalmát csillapítsa. Az elbeszélés tartalma a következő: Barbarossa Frigyes császár egy vadászat alkalmával találkozik Silvestrával, egy özvegy leányával, ki az erdő közepében, egy kis gunyhóban lakik. A császár megszereti a szép leányt, ki az ismeretlen vadász igéreteire hallgatva, Urbano anyja lesz. A fiú deli ifjúvá nő fel, ki feltűnően hasonlít a császár fiához, Speculóhoz. Egy florenczi kereskedő, Blandicio, ráveszi Urbanót, hogy ez vele Babylonba menjen, itt a császár fiának adja ki magát s nőül kérje a szultán leányát Lucretiát. E terv sikerül, Lucretia gazdag kincsekkel követi az álkirályfit, kit igazán megszeretett, mint ez is a szultán szép leányát. Útközben Blandicio, hogy a Lucretia értékes kincseinek birtokába jusson, egy elhagyott szigeten hagyja a szerelmeseket, kiket később egy arra vitorlázó hajó Rómába hoz. Itt utóbb

kitűnik, hogy Urbano a császár természetes fia; Blandicio és társai lakolnak gazságukért, Barbarossa pedig, kinek fia időközben meghalt, fiának ismeri el Urbanot, sőt ennek anyját nőül is veszi.

Az ily történetek a középkori irodalmakban igen gyakoriak, sőt Urbano születése és gyermekése elevenen emlékeztet Cola di Rienzonak IV. Károly császárhoz írt ama híres levelére, melyben «az utolsó tribun» el akarja hitetni a császárral, hogy ő VII. Henrik természetes fia, és egészen hasonlóan beszéli el születését és gyermekségét. *Urbano* érdekes kis elbeszélés; a történet tényei ugyan furcsán vannak össze vissza zavarva benne, de stílusa kellemes és egyszerű — a *Decamerone*-énél egyszerűbb, — a jellemzés meg épen sikerült. Némelyek azon véleményben vannak, hogy az *Urbano* csak az *Imperiale* egy epizódjának, a nevekben és némely részletekben módosított átdolgozása. Az *Imperiale*, Cambio di Stefano műve, négy könyvben tartalmazza Róma történetét Cæsar halálától Constantinusig és tele van történeti botlásokkal. E munka második felébe bele van szöve Urbano története, ki itt Selvaggio név alatt mint Cæsar és Cleopatra fia szerepel. De az *Imperiale* elbeszélése már magában véve is inkább az *Urbano* feldolgozásának tűnik fel, semhogy ezt a terjedelmesebb és bonyolódottabb elbeszélés kivonatának tekinthetnők. E felfogást kétségtelenné teszi azon tény, hogy az *Imperiale* csak 1510-ben jelent meg, míg az *Urbano* egy XV.

századi nyomtatásban maradt reánk. De ha ez utóbbi később is jelent volna meg, az *Imperiale* szerzője ismerhette az *Urbano* kéziratát s így e bizonyíték nem döntő. Stílus, előadás, hangulat szempontjából az *Urbano* az eredeti munka, az *Imperiale* pedig a későbbi átdolgozás. Nem lehetetlen, hogy az *Urbano* Boccaccio műve, bár ő maga és kortársai sohasem tesznek említést róla, s a naivság, melylyel a regényes kaland itt Barbarossa történetéhez van kapcsolva, mégis feltűnő egy XIV. századi írónál, ki I. Frigyes császár korához oly közel élt és a történetben minden esetre annyira jártas volt, hogy az egész mesét, de különösen annak befejezését a történeti tényekkel homlokegyenest ellenkező képtelenségnek felismerje. Nézetem szerint ezen szempontból leghatározottabban azon, némely olasz tudósoktól és részben még Koertingtől is ¹ pártolt felfogás ellen, hogy az *Urbano* Boccaccio műve, hogy egyáltalában a XIV. század terméke volna. A történetnek eredeti forrása különben legújabbban ismertté lön. ² E szerint ugyan ezen historiát

¹ Id. m. 683 s kk. ll. De Koerting megengedi, hogy több fontos körülmény kétségesnek tünteti fel e hypothesisist.

² *Incerti auctoris de Constantino Magno eiusque matre Helena libellus, e codicibus (Dresdensi et Fribergensi) primus ed.* Ed. Heydenreich, Lipsiae, 1879. Ez elbeszélés, úgy látszik, a XII. század műve, de kétségtelenül egy eddig még fel nem fedezett görög eredetű alapszik.

Constantinus Chlorus (Barbarossa) császárról, nejéről Helenáról (Silvestra) és fiokról, Nagy Constantinusról (Urbano) mesélte a középkor. Valószínűleg ezen, talán szóhagyományilag alsó Olaszországban elterjedt monda átdolgozásán alapszik a XV. századi *Urbano*, mely csinosan írt kalandos regény, de alig Boccaccio műve.

2. *Boccaccio jegyzőkönyve.* Nagy feltűnést okozott Ciampi Sebestyén egy felfedezése, ki a Magliabecchi-féle könyvtárban egy codexet fedezett fel, melyet szerinte Boccaccio írt. E codex tarka tartalmát Cæsar, Sallustius és Plinius töredékes darabjai, Martinus Polonus krónikája, egy értekezés a canári szigetek felfedezéséről, az arméniai Haytho krónikája, Petrarcanak egy levele, végre egy cikke Krisztus halála napjáról Johannes de Certaldo aláírással és ugyanezen Johannesnek Zanobi da Stradához intézett egy levele teszik. E Johannes de Certaldo Ciampi szerint nem más mint Boccaccio, ki szerinte az egész codexet írta. De a Johannes aláírása ki van vakarva. Ugyancsak Ciampi a Laurentiana egy codexében Zanobi da Stradához, a durazzói herceghez és több névtelenhez intézett öt levelet talált, melyek alatt az aláírás szintén ki van vakarva. Ciampi azonban felismerhetni vélte, hogy a levelek alatt «Johannes» állt, és azért ezeket is Boccacciónak tulajdonítja. Az olasz tudós e véleménye nem talált tetszésre. Mindenek előtt feltűnő, hogy e két codex írása különböző, és hogy egyiknek írása

sem azonos a biztosan Boccaccio kezétől származó kéziratok írásával. Hozzá járul, hogy e kéziratok tartalma csak kis részben esik Boccaccio tanulmányainak körébe, — mert hogyan kerül ő a canári szigetekhez és a Krisztus halála napjáról szóló vitatkozáshoz? Végre nincs e kéziratokban egyetlen darab, egyetlen adat vagy részlet sem, melyet belső okoknál fogva Boccaccio sajátjának elismernünk kellene. Így tehát Ciampi nézetét sem külső sem belső kriteriumok nem támogatják, úgy hogy az egész hypothezis minden alapot nélkülöz.

3. *Levél Nelli Ferenczhez.* E levélben, mely Nelli Ferenczhez, a florenczi St. Apostolo egyház perjeléhez van intézve, valaki nagyon panaszkodik, hogy november havában a dögvész alatt Nápolyba érkezett, és itt mind Acciajuoli mind Nelli részéről igen rossz fogadtatásban részesült. E levelet Gamba, Baldelli és más olasz tudósok Boccacciónak tulajdonítják. Ez azonban már azért is teljesen helytelen, mert tudjuk, hogy Boccaccio a dögvész fellépése előtt hagyta el Nápolyt és hogy Acciajuolival mindig a legjobb viszonyban volt. Különben a levél 1367. június 28. kelt, holott Nelli már 1363-ban meghalt, s általában sem Boccaccio stíljét nem tünteti fel, sem szellemét nem tükrözteti vissza.

4. *Dialogo d'Amore*, egy kis munkácska, latinból fordítva, mely a XVI. században több kiadásban megjelent. Tartalma: Alcibiades utasítást ad

barátjának, Filateriónak, hogy a nők kegyét miképen lehessen megnyerni és megtartani. Nincs kézirat, melyben e könyv szerzőjeül Boccaccio volna megnevezve; stílusában és tartalmában sincsen semmi, mi arra bírhatna, hogy Boccacciónak tulajdonítsuk.¹

5. *Chiose di Dante*. E cím alatt van a Riccardi-könyvtárban egy 1375 körül írt kéziratos Dante-magyarázat, melyet némelyek Boccaccio egy fiatalkori munkájának tekintenek. E nézetet azonban a *Chiose* utolsó kiadója (Florenz, 1846) meggyőző érvekkel alaptalannak mutatta ki.

6. *A római történet kézikönyve*. Spengel Theobald 1534-ben Kölnben e cím alatt: *Joannis Boccatii Compendium romanae historiae* egy kis művecskét adott ki, mely, mindössze 26 lapon, Róma történetét Romulustól Neroig és egy három lapra terjedő függelékben a római királyok és császárok egy sajátyszerű összehasonlítását tartalmazza. Hogy e könyvet nem Boccaccio írta, már az előszóból is világos, melyben a szerző azt mondja, hogy már atyja is írt egy ilyen hasonló művecskét, — a mi az öreg Boccaccióra, ki egész életében csak váltókkal és gabonával foglalkozott, semmiképen sem illik. A könyvecske maga külön-

¹ Az Escorial könyvtárában van állítólag az Ovidius-féle *Ars amandi*-nak egy olasz fordítása, melynek szerzőjeül Juan Bochatio említették. L. a *Jahrbuch für romanische und englische Literatur* IV-dik kötetét, 50. l.

ben olyan silány és értéktelen, hogy nem is képzelhető, hogy a jeles, nagy tudományú humanista tollából eredt volna.

Boccacciónak tulajdonítják Liviusnak egy olasz fordítását is, mely részben kéziratokban, részben egyes töredékes nyomtatásokban maradt reánk. Carlo Bandi di Vesme gróf legújabbban új kiadásban kezdte (Bologna, 1875) e fordítást közzé tenni, mely a XIV. század legtisztább és legegyszerűbb nyelvében van írva, de alig Boccaccio műve; *Landau* (257. l.) azt hiszi, hogy Boccacciónál régibb. Inkább Boccaccio munkájának tekinthető (*Hortis* bizonyítása alapján, id. m. 421. l. is, l. *Voigt* id. m. II, 160) Livius negyedik decasának azon fordítása, melyet Pizzorno már 1842-ben Savonában mint Boccaccio dolgozatát kiadott.

VIII.

BOCCACCIO XVI. SZÁZADI KÖLTÉ- SZETÜNKBEN.

Ugyanazon okok, melyek a XV. és XVI. században más európai nemzeteknél a mulattató olvasmányok nagy mennyiségét, novellákat versben és prózában, létrehozták, hazai irodalmunkban sem hiányoztak, főleg a XVI-dik század második felében. Eredményök azon aránylag gazdag novella irodalom, mely ezen századot jellemzi, s mely a külföldétől leginkább abban különbözött, hogy előszeretettel viseltetett a verses alak iránt. Mint Európa többi népeinél, úgy nálunk sem fektettek a mesélők az anyag eredetiségére súlyt; mint másutt, úgy nálunk is inkább csak kivételesen dolgoztak fel nemzeti, népies tárgyakat. Hazánk e században valóságos tagja volt az európai irodalmi családnak; költőink műveik tárgyait ugyanazon forrásokból merítették, melyek a többi európai népeket is ellátták a mulattató olvasmány anyagával. Hogy e források közt Boccaccio az első helyek egyikét foglalta el,

azon nem kételkedhetni. Nem tudjuk ma már, hogy hány elbeszélését dolgozták fel magyar nyelven; hiszen a mi ezen eleven, gazdag századból reánk maradt, mindenképen magán hordja a töredékesség bélyegét, és valóban nem nemzeti elfogultság mondatja velünk, hogy ez időből roppant sok veszett el, mert minden arra mutat, hogy roppant sokat produkáltak. Így a Boccaccio *Decamerone*ján alapuló elbeszélésekből is mindössze csak a következő négy munka maradt reánk, melyek megérdemlik, hogy egy kissé behatóbban foglalkozzunk velök.

1.

Igen szép Historia az Tancredus Kiraly leányarol Gismondáról, es az Királynak titkos tanácsáról Gisquardusrol, kik kőzött fel bomolthatatlan szeretet lévén halálra adták magokat. Olasz nyelvből az Boccatiusbol deakra fordítván Philippus Beroaldus által. Magyar nyelvre pedig fordítván. G. E. T. által. 4° 14 sztlan levél, külön czímlap nélkül. — Végén: A. Dni:1624. — A versfejekben: Georgius Enyedi Transilvanus in gratiam nobilis Francisci Komaromi Thirnaviensis fratris vnice dilecti cecinit vviennnae miseram mortem dvorvm amantvm ob impatentiam amor bis — a többi versfejek nem adnak értelmet (e k e s h i v d d n p n a i g n n m t h g m n stb.).

Szabó Károly (R M K., 541. sz.) szerint két-

ségtelenül kolozsvári nyomtatás. — E műből még három régibb kiadást is említenek: 1. Debreczen 1577. Ebből egyetlen példány sem maradt reánk. Kénősi Tözsér János (Bibliotheca Scriptorum Transylvano Unitariorum, 13. l.), ki e munka ép példányát látta, azt mondja: *In fine Historiolae: 1574. esztendőben.* (R M K., 126. sz.). — 2. Kolozsvár, 1582. Latin czímmel és Kolozsvárnak koszorúba foglalt czímerével. Colophon: *Nyomtatott Colosvarat Heltai Gáspárnénál, 1.5.8.2. Esztendőben.* Egyetlen példánya, melyet nem láthatam, a bécsi Theresianum könyvtárában. (R M K., 198. sz.). — 3. Monyorókerék, 1592. Manlius János nyomdájából. Említi Bod, M. Athénás 75. l. Ma egyetlen példánya sem ismeretes. (R M K., 261. l.).

Későbbi kiadások: Lőcse, 1683 és 1700. (R M K., 1306. és 1563. sz.).

E munka szerzője az unitárius *Enyedi György*, ki valószínűleg 1554-ben Enyeden született; 1571-ben a külföldre ment; Németországban, Bécsben, a Svájcban és Paduában tartózkodott. E költeményét 1574-ben, tehát húsz éves korában, a külföldről visszajövet, írta Bécsben. Csak mellesleg említjük, hogy Erdélybe visszaérkezvén előbb Kolozsvárott tanító, utóbb rector volt, 1592-ben püspökké és kolozsvári főpappá választott, 1597-ben meghalt. Kitünő, nagy befolyású, tudós férfiú volt. «Egyházi beszédjeiben siker, ható indulat, feddő, bátor, szabad lélek nyilat-

kozik; néha siratá el honát a változó elméjű Báthori Zsigmond évszakában; veszélyt, romlást jövendőle a honra, mik el is érkezének nem sokára. Nem vala megelégedve századja kicsapongó, féktelen erkölcsével, — innen prédikációiban a gyakran keserű kifakadások». ¹

Guiscardo és Ghismunda története Boccacció-nál a IV. nap első elbeszélése. A nap fejedelme Filostrato. Az ő utasítása szerint ez nap csupa oly szerelmi történeteket beszélnek el, melyek szomorú véget értek. De Enyedi nem egyenesen a *Decamerone*ből merített, hanem, mint költeménye czímfelirata mondja, Beroaldus latin fordításából. Az idősebb *Beroaldo Fülöp* értendő, ki 1453-ban Bolognában született, előbb Bolognában, utóbb Parmában, Milanóban és Párizsban tanárkodott, míg végre szülővárosában az ókori irodalom egyetemi tanára lett s mint ilyen 1505-ben meghalt. Jeles, nagy tudományú humanista és maga is tehetséges latin költő. Boccaccio elbeszélésének költői feldolgozását a következő kiadásból ismerem: *Varia Philippi Beroaldi opuscula*, Basel, 1513. E kötetben Beroaldus több beszédje után következik a *Historia Gisippi et Titi*, szintén Boccaccióból (X, 8), de prózában, továbbá *Historia de Galeso Cymone*, ugyancsak Boccaccióból (V, 1), szintén prózában, azután vegyes be-

¹ Aranyos-Rákosi Székely Sándor, Unitária vallás történetei Erdélyben. Kolozsvárt, 1839, 88. l.

szédek, levelek és versek, végre fol. 74—78: *Carmen de duobus amantibus. Fabula Tancredi ex Boccatio in latinum versa a Philippo Beroaldo*, 158 distichonban. *Argumentum huius carminis* — mondja a szerző jegyzetében — *mythicum, id est fabulosum est, veri tamen simile, quia res geri potuit. Sumptum autem asserit ex Boccatio, qui id Tuscana lingua, qua plurimum valuit, composuit. Facit autem non nihil ad bonos mores: nam et parentes monet, ut filias nubiles nuptum mature dent, et iuvenes et iuenculas, ut cautius ament, ne simile sortiantur exilium.* E kettős tanúlságot Beroaldus a költeményben magában is hangsúlyozza, és Enyedi nemcsak átvette tőle, hanem még terjedelmesebben és behatóbban tárgyalja. Az első tanúlság, hogy t. i. az atyák idején adják leányukat férjhez, Boccaccióban is megvan, csak hogy nem oly kirívóan, mint Beroaldusnál vagy épen Enyedinél, ki e gondolat kivitelében egész prédikációra vagy értekezésre csábíttatja magát. Költői érték tekintetében a *Decamerone* elbeszélése áll első helyen; a szerencsétlen szerelem e megindító történetét itt legkevésbé rontja a tanító irány túltengése. Beroaldus e történetből római elégiát csinált, azon elbeszélések mintájára, melyeket Ovidius *Fastijaiban* olyan nagyra becsült a renaissance kora. Az ókori tudomány sallangja, a sok mythologiai anyag, a történeti példákra való folytonos czélzás, a szereplők hosszú és meszterkelt beszédjei és elmélkedései: mind ez egészen

a humanistikus költők gyakorlatának felel meg, de sem az egyszerű történethez nem illik, sem a mi izlésünket nem elégíti ki.

Mielőtt Enyedi költeményének viszonyáról forrásához és költői értékéről szólok, czélszerű lesz a művel magával, különösen tartalmával és irányával, megismerkednünk. Enyedi a következő intő bevezetéssel nyitja meg költeményét (az idézetek mind mai helyesírással):

- (1) Gyakor historiát, tudom hallottatok,
Szép dolgot krónikákból olvastatok,
De ez egyre, tudom, nem találtatok,
Szép lett dolgot mondok; kérlek, hallgassátok.
- (2) Éneklésem most léssen Tancredusról,
Gizmundáról, király szép leányáról,
Gizquardusról¹, fő-cancellariusról,
Végre szólok nagy szörnyű halálukról.
- (3) Ó mely boldog az, ki más nyavalyáján
Példát szokott venni, nem maga házán,
Sőt tanulni szomszéd nyomorúságán.
Esztelenség, tanulni maga kárán.
- (4) Régi példa, köz beszédben mondani,
Ezt hallottuk sokaktól énekleni:
Okos róka vetett tört elkerüli,
Tanúlt héja az horgot is süvölti.

¹ Boccacciónál *Guiscardo*, Beroaldusnál *Guis-*
cardus.

- (5) Gyakor példák kiket nem serkenthetnek,
 Másan esett káron nem taníthatnak,
 Azok magok nyavalyáján jajgatnak,
 Mint Tancredus bolondságon óhajtnak.

Ezután áttér az elbeszélésre. Tancred, Olaszország gazdag ura, Salernumban lakott. Csak egy gyermeke volt, leánya Gizmunda, «Vén királynak kedve csak ebben vala.» Sokan udvarolnak a szép leánynak, ki «már emberkorban vala», de atyja «várta, honnét jobb szerencse érkeznék». Végre a csunya, de gazdag görög király — Boccacciónál Capua hercege — nőül nyeri és magával viszi Ardeába.¹ Gizmunda nemsokára özvegygyé lesz és a legnagyobb fájdalommal siratja elveszett férjét. Annyira búsul, hogy végre azt tanácsolják neki, menne vissza atyjához, «mert szívének így lenne könnyebbsége, Bánatiról kérlelné szokott földje». Visszatér Salernumba, hol atyja szívesen fogadja. Itt megtiltja Gizmunda az udvarnak, hogy senki előtte férjét ne említse, «mert érette szörnyű halált kóstolna». Azután folytatja, eltérőleg Beroaldustól:

- (26) Semmi vigasztalás nem fog szívében,
 Nagy bánattól fogyatkozott eszében,
 Erős hittel lön ilyen esküvésben,
 Éltig lenne özvegy ágy tisztelésben.

¹ Beroaldusnál a szövegben: *Multi illam antiqua Dauni de gente petebant* — és csak a jegyzetben: *Id est: Rutilorum. Erat enim Daunus, puer Turni, Ardeae princeps.* L. Verg. Aen. VII, 411 és Ovid. Metam. XIV, 573.

- (27) Ilyen esküvését atyja javalla,
Ifjúságnak lángját ő nem gondolá,
Asszony állhatatlan voltát nem tudja,
Fogadását ebben csak egy sem állja.
- (28) Nincsen azért az vén királynak gondja
Leányának való házasságára,
Örök özvegységre mert magát adta,
Hite vagyon annak megtartására.
- (29) Gyakran esik ifjaktól ez csalárdság,
Szép mennyektől főképen ily álnokság,
Midőn őket éri kevés bosszúság,
Ottan hite megyen az apáczaság.
- (30) Ritka, higyed, szerelem igazsága
Ő hitében igazán megállása;
Mert valahol megindúl ő folyása,
Ott senkitől nincs bizonyos határa.

De volt Tancredus udvarában egy ifjú, Gisquardus, «szép termetű, jó erkölcsű, jámbor, ékes beszédű, minden dolgaiban oly jó víg kedvű», a király egyik legfontosabb és legbizalmasabb embere. Szegény nemből származott, csak később nyert méltóságot.

- (39) Igen hamar Gizmunda megváltozék,
Mert időtől bánat megenyhítették.
Fogadásra ingyen sem emlékezék,
Az gyász alá szerelem beférkezék.
- (40) Lőn, hogy király urakat vendéglené,
Bal kéz felől szép Gizmun lát ülteté,

Ellenében Gizquardust helyhezteté,
Az kegyetlen Cupido ezt örülé.

- (41) Isznak urak királylyal nagy örömben,
Ifjak főnek szerelemnek tüzeben,
Hogy egymással nem szólhatnak külömben,
Jel-intéssel fohászkodnak szívökben.

Sokan fáradnak azon, hogy Gizmunda kegyét megnyerjék, de hasztalanúl, mert «Cupido ígerte Gizquardusnak». A szép özvegy nem állhatá fogadását, «mert szerelem tüze hitét megbontá».

- (44) Régtől fogva hallották köz példában,
Állhatatlan asszony fogadásában,
Hogy ki volna még az szép ifjúságban,
Nem kerüli léptét Venus ágyában.

- (45) Azért vétkök vagyon itt az atyáknak,
Házasságra illendő magzatjoknak
Nem viselik jól gondját leányoknak,
Szerencsébe mert sokáig tartatnak.

- (46) Nem javallom, gazdagságot kik néztek,
Személyekben sok válogatást tészték;
Jegy-ruhának valakik csak örültök
Igaz szeretetnek de nem engedtek.

- (47) Csuda nagy szerelme gerjed asszonynak . . .

Alig várják, hogy találkozhassanak. De Gizmunda fél a sok őrizőtől, kedvese pedig az udvari irigyektől. Gizmunda végre levelet ír Gisquardusnak,

Egy szép öreg fuvallót ehhez szerze,
Fuvallóban levele bérekesztve.¹

.....

Ékes beszédekkel az levél teljes,
Ezen ifjú éjjel nappal gerjedez.

- (63) Rövid szóval az levél megtanítá,
Hagyott helyre Gizquardust igazítá,
Személy szerint hol Gizmundát találná,
Szép virágát Venusnak szaggathatná.
- (64) Nincs oly titok, kit az szerelem nem tud,
Okosság nincs, kit felforgatni nem tud,
Oly rejtek hely, kit megkeresni nem tud,
Okos bátor mert mindeneket tanúlt.
- (65) A királynak udvarához nem messze
Elhagyatott sötét barlang rekesztve,
Mely senkinél már nincs emlékezetbe,
De asszonyoknak gyakran forog eszébe.

E tövissel kerített barlangba — «nem mondanád méltó Venus ágyának» — hívja Gizmunda kedvesét. Maga, «kérült törnek eltávoztatására, Irigységnek szembehunyására», «kötve vége ablakhoz az zsinórnak, Alá ereszkedék falán várának». Ő az első a barlangban. De nem sokáig kell várakoznia.

- (72) Semmi késedelem Ifjú dolgában,
Siet öltöznie szattyán ruhában²,

Boce: -- sè vestito d'incio che la pòssani il difesa

¹ *Litera dissecta celatur arundine furtim.*

² *Guiscardus nitidis exutis vestibus hirtum Induitur . . .*

Sok tövis hogy ne sértené útjában,
Mely ruhában útja legyen bátrabban.

- (73) Fáradságot sokat el kell szenvedni,
Nagy gyakorta félelmes helyen járni,
Sok szerencsét kell annak megpróbálni,
Szerelem után ki akar járni.
- (74) Rest ifjakat Vénus asszony nem kedvel
Nem is lakik ez félelmes szívekkel;
Vitézkedik, de csak a merészekkel,
Gyakran esik ügye körmös kezekkel.
- (75) A szerelem útja megfoghatatlan,
A mely szívbe béakad, nyughatatlan,
Sok szép álmot megfojt, mert állhatatlan,
Félelemmel rakva, fáradhatatlan.

Az ifjú megtalálja a barlangban ¹ Gizmundát,
ki «szerelemről maga beszél ifjúval,» elhárítja
kedvese aggodalmait s végre így szól hozzá:

Koronámmal néked adom hitemet,
Bizonságul fogjad szép jegygyűrűmet.

Az ifjú pár boldog. A költő pedig újra elmél-
kedik a szerelemről:

- (82) Irigy állhatatlan szerelem dolga . . .

¹ Boccacciónál a barlangból titkos ajtón bejuthatni
Gizmunda szobájába s itt élvezik a szerelmesek boldog-
ságukat. Tancred egyszer éjjel leányához megy s így
tudja meg viszonyát. E körülmények tagadhatatlanul
sokkal jobban indokolják az egész történetet.

- (83) Csalárd Venus Párisnak hitet ada,
 Hogy az arany almának szép jutalma
 Gazdagsággal lenne görög Ilona,
 Végre alma Trója fogát vászlalá.

Most következik: „*Secunda Pars. Mindenütt a Cupidon, a Venuson az szerelmet meg kell érteni, mert az pogányok ezeket tartják vala a szeretet istennek.*“¹ Elmélkedéssel kezdődik e rész is: Cupido oda adta Tarquiniusnak Lucretiát, Didónak Aeneast, Achillesnek Briseist, — de csak rövid boldogságra, melyre veszedelem következett.

- (87) Lám, nincs semmi gyönyörűség állandó,
 Semmi öröm örökké maradandó,
 Rövid időn de mind elváltozandó,
 A szép idő után homály várandó.²

Egyszer a király éjfélkor észre veszi, hogy leánya a barlangba megy. Kezdetben «csendességgel magában eltitkolá», a mit látott, de őrizőket rendel. («Jaj, ifjaknak nincsen fülök a résen!») Ezeknek megparancsolja: «Ha asszonyuk lenne, hogy hallgatnának, De társához körmös kézzel nyúlnának.» A kémek kézre kerítik Gizquardust.

- (94) Csoda, mely bánatja királynak esék,
 Véletlenül hogy ily foglya vitetnék,

¹ Az elbeszélés e két részre osztását sem Boccaccio, sem Beroaldus nem ismerik.

² *Nil homini firmum est, nulla est diuturna voluptas,
 Candida nullius it sine nube dies.*

Hütlen névvel az ifjú nevezteték,
Könnyhullással királytól ily szó esék :

- (95) Jaj, már látom Istennek haragját,
Vénségemben életemnek nagy kinját ;
Kinél tartom vala szívemnek titkát,
Hűségének elárulta virágát.

Feddi az ifjút : «Jóvoltamért most ezt fizeted,
Vénségemnek gyámolát fertőzteted.» Tovább nem
szólhatott, «mert nagy bánat szívét megfogta vala,
Nagy sírással könnyei hullnak vala». Az ifjú védi
magát ; ő nem háladatlan, semmi rossz szándék
nem vezette e tetteire, «csak vont a nagy szívbeli
hatalmasság», mely minden király hatalmánál
nagyobb. A király felindul Gizquardus vakmerő
beszédén és tömlöczbe vetteti. Azután összehívja
tanácsosait,

Hogy törvénnyel ifjakat áldoztassa.
De vén tanács ezt bolondságnak mondá,
Sőt ifjakat összeadni tanácslá.

A király evvel nem gondolva hivatja leányát,
kit «kemény szóval» fedd. Szemére veti, hogy
megcsalta atyját, hogy nem tartotta meg fogadá-
sát, «állhatatlan volt, lám, minden mondásod». Panaszos szózatja egy kissé hosszadalmas (24
versszak), de nem nélkülözi az emelkedettséget :

- (118) Te éretted már nyomorúlt vénségem,
Minden népek között szidalmas nevem,

Gyalázatos immár királyi hirem ;
Nem kívánom azért hosszabb életem.¹

(119) Ékessége királyi nemzetemnek,
Gyalázatra fordula személyemnek,
Szép istápjja megromla vénségemnek
Elmarada öröme életemnek.

(120) Minden testi jókkal engem az Isten
Látogat bőséggel kegyelmében;
De megvonta ezt tőlem ítéletben,
Holtom után bíró nincsen székemben.

(121) Drága ajándéka az nagy Istennek,
Kinek jámbor magzati nevedeknek,
Nem gyalázzák vénségét szülédnek,
Öregbítik jó hírét nemzeteknek.

Nem az fáj legjobban a királynak, hogy Giz-
munda megszegte fogadását, hanem hogy «a pa-
raszt Gizquardust kedvelheti.»

(124) Rajtad annyi nehézségem nem volna,
Személyedet ha megbecsülted volna
És ha hozzád hasonlót néztél volna —
A szeretet így nem vakított volna.²

.....
Látod, lakják fő herczegek házamat :
Hogyha meg nem tartóztathattad magad,
Fordítottad volna ezekre orczád.

¹ *Te propter misera est atque aerumnosa senectus
Nunc mea, te propter nunc mihi vita gravis.*

² *Saltem patricius, saltem generosus amator
Illè foret, cui te prostituissè cupis.*

- (130) Nagy gyalázat királyi koronámnak,
 Szidalmára lenne méltóságomnak,
 Szegényrendre birtoka országomnak,
 Holtom után ha esnék Gizquardusnak.

A király elhatározta, hogy a bűnös «paraszt» meghal; de leányával nem tudja, kegyetlenül vagy kegyelmesen bánják-e. Reá bizza, hogy mi történjék vele. Szóljon. A költő nagyon megdicséri Tancredust, hogy haragjától gyors tette nem ragadtatja magát, és inti az atyákat, hogy kövessek példáját. Gizmunda nagy sirás után felel atyjának, szintén roppant hosszadalmasan (58 versszakban!), a történet és mythologia számos szerelmi párjára reflectálva. Szavainak veleje:

- (148) Azt ne véljed, atyám, hogy haragoddal
 Most én rajtam használhatsz búsulással.
 Nem ijeszted szívemet fene szóddal,
 Sőt szerelmem gerjeszted inkább azzal.
- (149) Mert kész vagyok a halált megkóstolnom,
 Szörnyű ítéleted' rajtam próbálnom
 Szép Gizquardust hogynem mint hátra hagynom,
 Szerelméjeért halálomat nem szánom.
- (150) Oka igaz nincs ebből feddésednek,
 Hogy megszegtem fogadását hitemnek.
 Nem tudod-e, jobb engedni Istennek,
 Megbecsülvén ifjúságát időmnek.
- (151) Régen kellett volna rám tekintened,
 Igaz atya híven gondot viselned,

Ifjúságnak lángját eszedbe vened:
Ezt hozta, higyel, most a te restséged.¹

(152) Bátor szívnek mert jó karú vitézzel,
Mely nagy harcza vagyon ellenségével;
Szép természetnek, bidd el, a szüzességgel
Olyan harcza vagyon mint ellenséggel . . .

(155) Életemnek most nálam szép virága,
Időm olyan, mint szépen kinyílt rózsa;
Ifjúságnak kebelemben illatja.
Hogy lehettem ily jóknak titkolója!

(156) Kőfal között életem nem tűrhettem,
Fene módra élnie sem szerettem:
Házasságban tudod királylyal éltem;
Azelőtt is férfiat én ismértem.²

Továbbá előadja, hogy Gizquardus a királyi udvar összes nemeseinél többet ér, és feddi atyját, hogy szeretőjét «nemzetségeért» és szegénységeért szidalmazza. «Nem tudod-e, atyám, szerencse dolga, Állhatatlan mindenben adománya.»

¹ *At non, ut iactas, mihi tam furiosa libido,
Quam tua segnitie suasit amoris opus.
Debebas genitor calidae meminisse iuventae
Quantaque femineo pectore flamma calet.*

² Ez utolsó versben a költő furcsán értette félre forrását. A 155. és 156. versszakok megfelelnek Beroaldus következő distichonának:

*Non potui sterilis florem fructusque iuventae
Perdere vestalis; non ego virgo fui.
Olim experta virum et Veneris dulcissima dona,
Non queo mellitos non meminisse locos.*

Számos példát hoz fel a történetből, hogy gazdagok és hatalmasok szomorú véget értek.

(175) Gazdagságért senkinek ne süveglj!
Szegénységért jámbort soha ne gyűlölj! . . .

(176) Minden külső szépségek elmaradnak,
Mint a harmat, hirtelen száradnak.
Szép természettel gazdagságok elmúlnak —
A tudósok örökké uralkodnak.

Tudós embert soha ne mondj parasztnak.

A nemesség lényegét és értékét terjedelmesen tárgyalja; — *Enyedi* e nézetei, a kor szempontjából, annál érdekesebbek, mert nem származnak Beroaldusból: *nem ám! hanem Boccacci-*

(179) Két eszköze vagyon a nemességnek,
Melyek által részleltetnek mindenek:
Fegyver egyik útja a tisztességnek,
Szép tudomány második útja ennek.

(180) Igaz nemzetséget nem adhat a pénz;
Nem vehetni áron, mert igen nehéz.
Szín-nemesség az, kit papiroson vészsz;
Szerencsétől ilyetén nemesség vész.

(181) Mindnyájunknak eredete Istentől,
Születésünk hozatik atyáinktól;
Jó életünk adatik csak Istentől,
A nemesség jó erkölcs folyásától. ¹

¹ *Una est cunctorum prima et genialis origo,
Omnibus est genitor Juppiter estque deus.
Sola facit virtus generosum.*

- (182) A szép hujnal-csillag mely szépen fénylik!
Többi-közöl az igen ismerszik!
Szép erkölce Gizquardusnak így fénylik:
Nemessége mindenek közt tündöklik!¹

Soha mást nem fog szeretni, s ha ő meghal, Gizmonda követni fogja a halálba. Rábeszéli atyját, hogy adja neki férjül és tegye meg utódjává, ismét számos történeti esetre hivatkozva, hol alacsony származásúak trónra jutottak. A király meg van hatva, de «nem engedhet igaznak (leánya szavát), mert vak a szíve; Ezt végezé, hogy ifjat megölné.»

- (205) Köz beszédben néha szokták mondani:
Az kit Isten meg akar ostorozni,
Vak vereség kezdi házát szállani,
Elmájében elvész jó itéleti.

A király megtiltja leányának, hogy szobájából távozzék, az ifjút pedig megöleti. Most (Enyedi szerint) újra jókedvű Tancredus:

- (210) Vigan lakja király ő lakodalmát,
Felmészárlott ifjúnak tartja torát.

Lakoma közben «új bolondság üté oldalát»: megparancsolja egy szolgájának, hogy a meggyilkolt ifjúnak szívét vágja ki és hozza el. A szolga siet, «Mert tudja, hogyha azt nem cselekszi, Fog

¹*Haec (virtus) in Guiscardo tam pura et clara refulget
Ut fulget coelo cynthia sydereo.*

orrától a nagy palaczk elesni». A szívet a király gazdag mosdóban «kocsonyául» megküldi leányának, e szavakkal:

- (219) Bosszú helyett vedd atyád ajándékát,
Meggondoljad rajta tett bosszúságod.
Szívből küldte szerelmednek tárházát.
Fogadd oly örömmel, mint szíved titkát.

E kegyetlen hír mélyen megszorítja és le-
sajtja Gizmundát, ki a szívet könnyeivel áztatja.
Elátkozza atyját és elhatározza, hogy meghal:

- (234) — ha a bölcös irás igazat mutat,
Hogya halál csak testen igazíthat,
De a lélek érzékenységben állhat,
Hát lélekben a szerelem vigyázhat.

- (235) Mit gondoljak tehát én a halállal,
Szerelmemért testem szakadásával?
Ha ezentúl nagy lelki bátorsággal
Vigadozom ott is szép Gizquardussal!

Azután Venushoz fordul¹, hogy gyógyítsa meg
sebeit, és panaszosan felkiált:

- (238) Ó kegyetlen, bár ne láthattál volna,
Atyám házát meg se szállhattál volna,
Nyilaiddal rám se löhettél volna,
Halálomnak ha voltál kívánója! . . .

- (241) Hitetlen, mért örülsz elveszésemnek?
Vagy mi hasznod vesztében életemnek?

¹ Ez az egész részlet teljesen Enyedi tulajdona.

Ha te voltál kezdője szerelmemnek,
Miért nem vagy őrizője életemnek?

Oltárt állított volna Venusnak, ha szerelmét
ővja; most méltó gáncs fogja érni.

(245) Él énnékem ezért mindenütt nevem,
Szerelmemben hogy megmaradtam híven;
De néked neved leszen tökéletlen,
Gyakran esik zsidó mise fejedén . . .

(247) Születésed micsoda állattól volt?
Vagy életed minemű vadak közt volt?
Oroszlányuál lelked, lám, kegyetlenb volt,
Ily virágon szíved hogy nem esik volt.

(248) Hová tészsz, te kegyetlen, annyi sok vért,
Mennyit immár ontottál szeretőkért?
Szép ifjakat megfojtottál egymásért
Sok szüzeket öltél meg szerelmőkért.

(249) Soha fegyver annyi halált nem ejtett
Mennyit a te kézed szerelem vesztett,
Kiket mérges poharad részegített,
Görögország arról bizonyág lehet.

(250) Te ölél meg szép Medeát Jasonért,
Dido asszonyt megfojtád Aeneasért,
Szép Helenát elvesztéd a Parisért,
Már engem is te ölj meg Gizquardusért!

Tudlakos

Gizmunda «a holt szívet kebelében kapcsolá»
és mérget ivott. A költő felkiált:

- (253) Nagyot tétet ifjakkal a szerelem,
 Kiváltképen a megrettent félelem;
 Búsult szívben nincs semmi késelem,
 Bosszúságnál nincs nagyobb veszedelem.

A királyleány halálának híre nagy ijedtséget és fájdalmat okoz az egész palotában. A király is siet «koczkajátszástól» Gizmundához; «úgy átkozza magát mint bolond atya». Gizmundának még van annyi ereje, hogy atyját vádolja a történetekért. Utolsó kérése:

- (265) Az Isten kiket összeszerkeztetett,
 Látod, halállal is megkötelezett;
 Te se válaszd egymástól el két szívet,
 Egy koporsó nyugoszsza a két testet.

- (266) Mert lelkünknek együtt volt nyugovása,
 Testünknek is legyen együtt hállása,
 Az utolsó napnak is jó várása,
 Együtt vigyen minket feltámadásra.¹

A király «sok átkokat maga fejére hánya» és egy drága koporsóban nagy fénynyel temetteti el a szerelmes párt. «Vén Tancredus» mélyen bánja tettét; nincs nyugta, lelkiismerete furdalja; végre megöli magát: «Ágyas házban vivé titkon handzsárát, Által veré király azzal ő magát». Utána idegen nyere a trónt. Hosszadalmas intéssel az atyákhoz és tutorokhoz — «Ne rekeszszék útját

¹ *Nil quoniam in vita nobis commune dedisti,
 Communi ut saltem contumulemur humo.*

a házasságnak» — végzi Enyedi elbeszélését. Sok szép vonás van ez elmélkedésben. Nem emlékeztet pl. Petőfire a következő hasonlat?

(287) Lám, virágnak földben rejtett gyökere,
Hideg előtt csak napig áll rejtezve,
De ha éri tavasznak meleg szele,
Nem titkolja fűben lesz jelensége.

(288) Virágjában siesd leányod inteni,
Isten szerint házasságra biztatni.
A szép időt ne hadd hiában folyni.
Nehéz, időbeli kárt megfoldozni.

(289) A szép rózsza kedves csak idejében,
Ha megnézed mosolygó szép színében.
De ha hervadt, nincsen oly becsületben,
Az aggság is, higyed, nincs szeretetben.

És alább, miután a tutorokat, kik árváikat rabolják és csalják, keményen dorgálta :

(302) Leánytokat olyra erőltetitek,
Kihez nem vonszon, ijesztitek ;
Az, kit szeret, attól úgy rettentitek,
Nincs oly jámbor, kihez nevet nem leltek.

(303) A leányzót beszéddel meghajthatod,
Kemény szívét sok szóval lágyíthatod,
De ha kihez egyszer szerelmét látod,
Hidd meg, neked nehéz azt kigyalulnod.

(304) Nem tudod-é, ma lárnak természete,
Régi fészket soha nem felejtheti,

Éh farkas is a tanult ösvényt említi, —
Leányod is szerelmét nem felejtí.

- (305) Nem állandó az olyatén házasság,
Melyet szerez erő vagy bosszúság,
Avagy a kit forral pénz és gazdagság;
Nem sokára préda lészen asszonyosság.

Csak szeretetet nézzen, ki megházasodni akar.
«Átkozott az, ki e kívül mást nézhet.» Az utolsó
versszakok:

- (309) A szép rózsa vala már kijövésben,
Piros Pünkösöd havának közepében,
Másfélezer hetvennégy esztendőben,
Ezt éneklé társához szerelmében.

- (310) Ez éneknek deákból fordítója
Nevét versek fejében nem titkolja.
Nagy gondolat szívét szállotta vala,
Istent kéri, ily szeretettől óvja.¹

Enyedi Beroaldus *fordítójának* nevezi magát,
nagyon helytelenül. Költeménye a humanista
művének igen szabad, önálló átdolgozása, mely
sokszor lényegesen eltér eredetijétől. Még ott is,
hol valóban fordít, mint a közlött példákból lát-
hatni, igen szabadon jár el; legnagyobbbrészt pe-
dig a cselekvésnek és (ritkán) az elmélkedésnek

¹ Beroaldus a következő intő distichonnal végzi köl-
teményét:

Discite nunc, juvenes, qui jam coepistis amare:
Quot gemitus praestet, quot mala saevus amor.

épen csak fonalát követi. Sok részlete teljesen az övé: a nemesekre és tutorokra vonatkozó strophák, a történeti és mythologiai czélzások nagy része, Gizmunda fogadása mint a cselekvésnek egy főmomentuma (melyet csak Enyedi hangsúlyoz), a Venushoz intézett ima, a befejezés (Trancréd bűnhődése, melyről a források mit sem tudnak) teljesen az ő művei. Enyedi az egész költeményben hivatott, hangulatkeltő tehetségnek mutatkozik, mely főleg a lyrai költészet terén igen kiváló sikerrel működhetett volna. Költeményének két főhiánya — a nyelv és verselés gyarlósága, és a túltengő didacticai irány — első sorban korának hiányai, melyeken a fiatal költő túlemelkedni részben nem tudott, részben — határozott moralizáló világnézeténél fogva — nem is akart. Enyedi műve költői szempontból nem oly kitünő, mint Boccacciónak épen egyszerűségénél fogva megindító, kedves elbeszélése, de kétségtelenül értékesebb Beroaldo hideg, mesterkéltséggel verselésénél.

Boccaccio ezen novellájának forrása ismeretlen.² Lehet, hogy tárgyát valamely régi krónikából vagy a hagyományból vette, lehet hogy teljesen phantaziájából merítette. Kétségtelen, hogy

¹ Az a régi, XIV. századi novella, melyet *Lami* (*Novelle letterarie*, 1755. vol. XVI.) Boccaccio forrásának tartott, kétségtelenül a *Decamerone* elbeszélésének kivonata.

az a *Decamerone* egyik legszebb és legnépszerűbb elbeszélése, melyet Olaszországban és Európa többi népeinél számtalanszor fordítottak, versekbe foglaltak és színművekben feldolgoztak. Hogy hazánkban is mily népszerű volt, mutatják *Enyedi* költeményének ismételt kiadásai.

2.

*Historia regis Volter. Ad notam Francisco. Debreceembe, Nyomtatattot Komlos Andras által. Anno 1574. 4° 12 sztlan levél. (RMK., 105. sz.).*¹ Ez alig a költemény első kiadása; hiszen az már 1539 táján keletkezett s nem valószínű, hogy harmincz évnél tovább maradt kéziratban. Istváni maga is már 1553-ban halt meg.

Két későbbi kiadása: 1. Kolozsvár, 1580. magyar czímmel: Szép rövid krónika az ifjú Volter királyról és a Janicula leányáról, Grizeldisz aszszonyról, mint próbáltatott légyen meg Grizeldisznek házasságban való hű tökéletessége. A Vitéz Francisco éneke nótájára. Nyomtatott Kolozsvárt, Heltai Gáspárné műhelyében; 1580 esztendőben; 17 sztlan levél. Colophon: Novembernek, azaz Szt. András havának tizedik napján, 1580. (RMK.,

¹ L. erről *Pauer Károly* cikkét *Volter és Grizeldisz Istváni Páltól* az Egyet. Philol. Közlöny III. kötetében, 332—343. l. — Kiadva: *Régi magyar költők tára*, kiadja *Szilády Áron*, II. köt., Bpest, 1880, 27—52 l. és jegyzetek 383 — 410. l.

169. sz.). — 2. Lőcse, XVII. század (Toldy szerint 1629), 4° 12 sztlan levél. Czimét nem ismerjük, mert az egyetlen fönmaradt példányból hiányzik a címlevél. Szabó K. (RMK., 1595. sz.) kétségbe vonja e példány teljességét, de ugyanott azt mondja, hogy csak a címlap hiányzik belőle.

E munka szerzője az utolsó versszak szerint ¹ *Istvánfi Pál*, Miklósnak, az államférfiúnak és történetírónak atyja, ki valószínűen Kisasszonyfán, Baramegyében született. Tanulmányait a pécsi egyetemen kezdte s utóbb a páduain folytatta, hol a classikus nyelveken kívül természettant, csillagászatot és a jogtudományt tanulta. Olaszországból 1530 körül visszatérve hazájába, előbb, úgy látszik visszavonultan élt jószágán, míg 1532-ben Perényi Péterrel, kihez csatlakozott volt, Mohácsnál török fogságba esett. A fogságból aranyon váltotta ki magát és visszatért birtokára, hol irodalmi s tudományos foglalkozásnak s családjának szentelte életét. Fia, Miklós, 1538-ban született; Volter- és Grizeldiszről szóló költeményét 1539 táján írta. Nem sokára a politika elvonta őt a költészettől. János király halála után Ferdinand pártjára lépett s nagy munkásságot fejtett ki a Pozsonyban 1542-ben újra szervezett helytartótanácsban. Később

¹ (206) Ezer ötszáz harmincz kilencz esztendőben
 Ez kisedel krónikát szerzé egy énekben
 Istvánfi Pál, mikor vala jó kedvében,
 Hertelen indula király örömeben (t. i. János király menyekzőjére).

is számos hivatalos megbízatásairól van tudomásunk, melyek idejét és erejét kétségtelenül annyira igénybe vették, hogy költői munkásságát nem folytathatta. A nagy műveltségű, tehetséges és főleg a jogtudomány terén kitünően jártas férfiú, ki a közepszerűnél jóval nagyobb költői hivatással is bírt, már 1553-ban halt meg.

Istvánfinak «Volter és Grizeldis története» — egy hat sorból álló latin sírversén kívül — egyetlen költői műve, a századnak egyik legértékesebb költői maradványa, mely úgy tárgyánál, mint feldolgozásánál fogva a kor kedveltebb olvasmányai közé tartozott. A magyar költő nem említ forrást; de tudjuk, hogy Grizeldisz története a *Decamerone* utolsó novellájának (X, 10) képezi tárgyát. Csak az a kérdés, egyenesen e forrásból merített-e Istvánfi? Toldy szerint ¹ a magyar költemény «Petrarca híres deák átdolgozásából készült némi önállósággal», Imre Sándor ² pedig azt mondja: «Nagyon hiszem, hogy Istvánfi előtt nem a bőven elbeszélő olasz, hanem a verselő német alakítás lehetett». E kérdést ma már eldöntöttnek tekinthetni. Istvánfi, mint Toldy helyesen látta, Petrarca átdolgozása alapján írta költeményét, csak hogy nem «némi», hanem valóban nagy önállósággal. Hogy ezt feltüntessük, csak vázlatosan érintjük a költeménynek különben is igen ismeretes tartal-

¹ *A magyar költészet története*, 2. kiad., 1867, 120. l.

² *Az olasz költészet hatása a magyarra*. Budapesti Szemle, 31. sz. 1878, 6. l.

75
300 14
10 50

mát s leginkább néhány oly részletet emelünk ki, melyekben a magyar költő Petrarcatól teljesen független, és olyanokat, melyekben ugyan a nagy olasz költőt követi, de ritkán mint fordító, hanem többnyire, a mennyire ez lehetséges, mint önálló átdolgozó.

Istvánfi tehát nem említ forrást, sem nem fejti ki bővebben elbeszélése czélját. Bevezetése mindössze egy versszak :

- (1) Egy krónikát mondok, urak, hallgassátok,
Kinek talán mását ti nem hallottátok,
Egy olasz leánytól, kin csulálkozhattok,
Asszony-házastoknak például adhatjátok.

Ezt követi a színhely pontos meghatározása és leírása :

- (2) Az Olaszországnak egy szegeletiben
Az Vezule hegynek ő kerületiben,
Nagy sok szép városok vagynak ő fektiben,
És jeles szín népek laknak az mentiben.
- (3) Ezt egészen az kik beszállották vala,
Kulcsos városokat rajta raktak vala,
Olaszúl nevezik az Pedamontának,
Magyarúl mondhatjuk ugmint: Hegyaljának.
- (4) Az földnek egy része kivált ő magának,
Kit régolta mondnak az Seculiának,
Székes helye most is az markolápságnak,
Sok kulcsos városok annak udvarlának.¹

¹ E földrajzi bevezetés nem a *Decamerone*-ből való, melyben az elbeszélés minden bevezető leírás nélkül

«Ezt az ifjú Volter¹ egykor bírja vala», szép és neves fejedelem, ki csak a vadászatot, madarászatot s egyéb multságokat kedvelte. Hívei attól tartanak, «hogy Voltertől árvává maradnának»; azért küldöttséget menesztenek hozzá s ebből egy «bátor szívű ember» így szól hozzá:²

(10) Téged, uram Volter, fejenként követünk,
Kegyelmes légy nekünk, ha mit szónkban ejtünk,
Mert miként magunkat, téged úgy szeretünk,
Erre minket hozott az mi nagy hivségünk.

(11) Ez ideig veled ugyan dicsekedtünk,
Ily úrral magunkat boldognak itéltük;
De ha az egy dolgot mi megnyerhetendjük,
Széles az világon boldog népek leszünk.³

kezdődik. Ellenben Petrarcanál megtaláljuk e leírást, csakhogy még terjengősebben. A *Vezule, Pedamonte, Seculia* (a kolozsvári kiadásban *Salucia*) Petrarcanál: *Vesulus, Pedamontium, terra Salutiarum*; Boccaccionál csak ez utóbbi: *Saluzzo*. A német átdolgozásban (Augsburg 1471), mely szintén Petrarcan alapszik: *Vesalus, Feselberg, Salutz*. — A *markolabság*, Boccaccionál: *Marchese di Saluzzo*, Petrarcanál: *Marchionum arbitrio nobilium quorundam regitur virorum*.

¹ Boccaccionál *Gualtieri*, Petrarcanál *Gualtherus*, a németben *Walther* és *Walterius*.

² E beszéd csak Petrarcanál található.

³ *Cum merito igitur tua nobis omnia placeant semperque placuerint, ut felices nos tali Domino iudicemus unum est, quod si a te impetrari sinis, teque nobis exorabilem praebes, plane felicissimi finitimorum omnium futuri sumus.*

- (12) Hogy tennenmagadat már arra gondoljad,
Törvény házasságban magadat foglaljad,¹
Asszonyunkat nekünk nálunk látnunk hagyjad,
Kisded Volterodat még éltedben hagyja¹.
- (13) Ebben haladékot semmit nem kívánunk,
Mert az idők miként folyó vizek múlnak;²
Az ifjuságnak is virági elhullnak,
Az vénség utána mint egy farkas ballag.
- (14) Az halál peniglen legközelben hallgat³
Látod az életnek, uram Volter, utját,
Hogy egy napról másra elébb-elébb mutat,
De mindaddig visel, hogy megsalatkoztat.
- (15) Kegyelmesen azért tekints könyörgésünk,
Parancsolatidban semmit meg nem vetünk,
Asszonyunkat, hozzád kit illendőt lelünk,
Hagyjad, megszerzését ennek reánk vesszük.⁴
- (16) Azon igen félünk, hogy egy nap csak elhagysz,
Örököst utánad ingyen senkit nem hagysz,
Sok jó hiveidet bolygóban marasztasz,
Nagy keserü inséget csak reánk szállítasz.⁵

¹ *ut conjugio scilicet animum applices.*

² *idque quam primum facias, volant enim dies rapidi.*

³ *morsque ipsa omni proxima est aetati.*

⁴ *Suscipe igitur, oramus, eorum preces, qui nullum tuum Imperium recusarent: quaerendae autem conjugis studium nobis linque: talem enim tibi procurabimus, quae te merito dinga sit.*

⁵ *ne quid humanitus tibi forsitan accideret, tu sine tuo successore abeas, ipsi sine notivo rectore remaneant.*

Volter késznek nyilatkozik, kivánságukat teljesíteni; de csak egy feltétel alatt:

- (23) Hogy az kit keresek, valahol meglelem,
Vagy szegény vagy gazdag, kit én megkedvelek,
Miként asszonytokat ugyan tiszteljétek,
Mintha császár leánya volna úgy vegyétek.¹

Hívei megértik uruk akarátját «és azt közönséggel örömet felvevék». Volter «menyegző napot nekik egyet hagyja», mire a készülétek folynak. A menyasszonyról azonban nem tud senki. Ekkor, minden átmenet nélkül, mint Petrarca, így folytatja a költő:

- (27) Nem messze hozzájok egy kis falu vala,
Égy néhány szegény nép kiben lakik vala —²

A szegényebbek egyike itt Jankula³ volt, kinek szép és jó leányát, Grizeldiszt, Volter már régen szerette.

Nem folytatjuk az ismeretes történet további vázolását; hiszem czélunknak az eddigi közlések is teljesen megfelelnek, a mennyiben Istvánfi

¹ *unum vos mihi versa vice promittite ac servate, ut quamcunque conjugem ipse delegero, eam vos summo honore ac veneratione prosequamini quaecunque uxor mea erit illa, ceu Romani Principis filia domina vestra sit.*

² *fuit haud procul a palatio villula paucorum atque inopum incolarum.*

³ Boccaccio: *Giannucole és Griselda*, Petrarca: *Janicole és Griseldis*, Augsburg 1471: *Yanicola és Gryseldis*.

viszonyát Petrarcahoz eléggé feltüntetik. Nem fordító, hanem átdolgozó ő, ki itt-ott saját lábára is mer állni, de ott is, hol forrását híven követi, költőnek bizonyul. Petrarca földrajzi bevezetésének megrövidítése helyes tapintatra mutat; az olasz humanista rhetorikai hideg szólamait egyszerű, népies, helyenként megragadó költői melegségtől áthatott sorokban adja vissza. Petrarca nem javította Boccaccio novelláját, melynek szépsége jó részben az elbeszélés egyszerű bájában és a mesén keresztül vonuló hangulatban rejlik; Petrarcanál a stilus csiszoltabb, mesterkétebb, ridegebb; az érzés helyébe a szónoki phrázis és a classicus példányok után faragott periodus lép. Petrarca elbeszélése úgy viszonylik a Boccaccioéhoz, mint hideg szonettjei a korabeli üde olasz népdalhoz. Az indokolás mind a három elbeszélésben gyenge; látszik, hogy a történet népies elbeszélés, nem egy önállóan alkotó költő műve. Hogy Volter a latin elbeszélésben kevésbé rideg, nem a hős jellemének más felfogásából ered; csak a szép phrázisok hajhászása csábította Petrarcat e mellékes költőibb vonásokra, melyek különben a hős tetteire épenséggel semmi befolyással nincsenek. Istvánfinak forrása kétségtelenül Petrarca volt, mit — a fent is felhozott és még szaporítható számos példán kívül — főleg a tulajdonnevek ¹ is bizonyítanak; de költői jellem, felfogás,

¹ A 100. versszakban: «Nénje neki vala az *Kende Panitné*», — Petrarcanál: *ad sororem suam, quae illic comiti*

stilus és hangulat tekintetében mégis sokkal közelebb áll Boccacciohoz, kit eredetiben talán nem is ismert, mivel népiesebb, közvetlenebb és igazabb, mint Petrarca.

A Grizeldisz-történet¹ forrása ismeretlen; Manni szerint alapját egy XI. vagy XII. századi igaz történet képezi; Legrand a mese forrását Olivier de la Marche-nak *Le parement des Dames* cz. művében véli felismerhetni, mely azonban egy századdal Boccaccio után keletkezett; ismét mások Marie de France-nak *Lai del Freisne* cz. fabliaujában keresik a történet forrását, de legfeljebb egyetlen mellékes közös vonásra utalhatnak. Grizeldisz története valószínűleg népmese volt, mely Boccaccio korában a nép ajkán élt. Alig van ország Európában, hol e történet mint népmese található ne volna; még Oroszország keleti részében, Skandinávia éjszaki vidékein és Izland szigetén is mesél a nép az állhatatos, hű nőről, kit a legborzasztóbb megpróbáltatások sem tudnak megingatni. Eleve is valószínűtlen, hogy e mesék a *Decamerone*-ből származnának; egyes vonásokban sokkal önállóbbak is, semhogy kölcsönzésből magyaráz-

de Panico nupta erat; Boccaccionál: *Panago*. Augsburg 1471: *Grave von Panico*, — de Bologna helyett *Genovia* (Genua); a magyarban pontosan Petrarcaéból: *Bononia*.

¹ A mese eredetéről és feldolgozásáról l. Reinhold Köhler kitünő két tanulmányát a Gosche-féle *Archiv für Literaturgeschichte* I. kötetében (1870) és az *Ersch- és Gruber-féle Encyclopaediában* s. v. Grizeldis.

hatók volnának. Így tehát e megható történetet talán az európai népek azon ősrégi közös mesekincséhez kell számítanunk, melyhez a legszebb és legértékesebb valódi népmesék legnagyobb része is tartozik.

3.

Egy szép historia az vitéz Franciscorul es az ő Felesegeről. Debreczembe nyomtatattot Komlos Andras által. Anno 1574. Ujabb kiadásai: Kolozsvár 1579 és 1601 (RMK. 108, 157, 375). A Toldy (Magy. költészet tört., 2. kiad. 110. l.) által említett 1578-ki kiadás teljesen ismeretlen. L. Szabó K., RMK. 108. sz. a., de 375. sz. a. maga is felhozta az 1578-ki kiadást.¹

A szerző nevét, valamint a költemény keletkezése idejét az utolsó versszakból ismerjük:

(168) Krisztus urunk után, kit vallunk hitünkben,
Ezer ötszáz ötven és két esztendőben
 Immár hogy írának az első időben,²
Az Vasfay Gáspár szerzé ezt énekben.

¹ A versfejekből a következőket sikerült kibetűznöm:
*Éljen Bánfi István és Alsó-Lindabay háza társával Ország
 Magdolnával ma egistevakája az ő kis fiával,
 jó Bnfi Miklósal és Bánfi Annával ivendatkite
 arnaa az nagy isten ago az viovalt abmlv
 asiumai agc.*

² A kolozsvári 1601-iki kiadásban e vers így hangzik:
Immár hogy írának, az ~~első~~ (első?) Linduában.

A mű tehát 1552-ben íratott; szerzője e legrégibb kiadás szerint *Vasfay Gáspár*, a későbbiekben *Ráskay Gáspár*. Ez utóbbi alak, úgy látszik, a helyes; amaz talán csak sajtóhiba, a mi annál valószínűbb, mert az 1574-ki kiadás egyáltalában csakúgy hemzseg a legfuresább sajtóhibáktól.

A versfők szerint a költő Alsó-Lindvai Bánffy Istvánnak, Ferdinánd király főasztalnokának és országbírónak, ki 1568-ban meghalt, és nejének, Guthi Ország Magdolnának, ki 1584-ben meghalt, ajánlotta költeményét. Említi e házaspár két gyermekét, Annát (szül. 1544-ben) és Miklóst (szül. 1547-ben) is. Bánffy Miklósnak még három gyermeke volt, de ezek a költemény szerzése (1552) után születtek s így a költő még nem ismerhette őket. Ezek: Magdolna (szül. 1557), Kata (szül. 1559) és Gáspár (szül. 1551?).

Ez ajánlásra való tekintettel nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a költemény szerzője azon Ráskay Gáspár, ki a mohácsi csatában is részt vett és 1540-ben Nógrádmegye főispánja volt; mert ennek nővérét, Ilonát, Ráskay Balázs leányát, nőül bírta Bánffy Ferencz (megh. 1583). Ráskay Gáspár mag nélkül halt meg.¹

Zebernik, melynek a költemény szerint Vitéz Francisco ura, valószínűen Srebernik, Boszniában. Ekkor a költeményben szereplő Béla király

rimato Sebenico!

¹ L. cikkemet az *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1882. februári füzetében.

alatt — ha ugyan történeti egyéniségre lehet gondolnunk — csak IV. Béla volna érthető.

Alsó-Lindva Zala-megye déli részében, Ráska Zemplén megyében fekszik.

Ezen munka értéke nem költői szépségeiben rejlik. Eszempontról *Vitéz Francisco historiája* még korának mértékével mérve is igen gyenge; hiszen még nyelvezet és verselés tekintetében is a XVI. század kezdetleges, gyarló művei közé tartozik. Annál érdekesebb a munka tartalma, mely a mesék vándorlásának egy vonzó példájával ismertet meg.

Ime a költemény rövid tartalma:

Vitéz Francisco, Zebernik várának ura, igen boldogan él szép és hű nejével. Ekkor Béla király, Budán nagy vígságban élvén, meghívja fővitégeit, köztök Franciscot is:

- (17) Vitéz Franciscónak irata levelet,
 Udvarba sietne, ne tenne egyebet,
 Ha venni akarná királynak kegyelmét.¹

Francisco nagy bánattal bucsúzik el nejétől és siet Budára, hol «számtalan vitézek öklelnek vala». Francisco megérkeztéig Kassander volt a nap hőse, ki a többiekén győzedelmeskedett. Most Francisco legyőzi Kassandert, ki e miatt halálos ellenségévé lesz és lesi az alkalmat, hogy a vitéz leventén bosszút állhasson.

¹ Az idézetek a mű első kiadásából valók; de előttem fekszik a dunamelléki ref. egyházkerület Ráday-könyvtárából az 1601-iki kolozsvári kiadás is.

A lovagjátékok után a királyi palotában gyűlnek össze a vitézek, s itt különböző jelességeikkel, birtokaikkal stb. kérkednek egymás előtt. Francisco is kérkedik (elég primitív módon) várának szépségével, saját vitézségével és neje hűségével.¹

(42) Az ki azt mondbatja, hogy vagyon szép háza,
Én is azt mondhatom, hogy Zebernik vára;
Az ki magát pedig jó vitéznek tudja,
Nálamnál jó vitézt senkit nem állítok.

(43) Legnagyobb pedig ki drágább világon
Az, ki azt mondbatja ez széles világon,
Hogy neki szép jámbor felesége vagyon,
Szép szerelmes társom nekem jámbor vagyok
(vagyon ?).

Az első kettőt senki sem vonja kétségbe, a harmadikat tagadja Kassander és késznek nyilatkozik állításának bebizonyítására.

(46) Szemerem (szemébe ?) embernek azt merem
mondani.
Az ki úgy nem volna avval úgy kérkedni,
Jelesben oly szókat az helyen ejteni
És azzal ő magát megszégyeníteni.

(47) Ahol te azt mondod, hogy házad szép volna,
Azt mindnyájan tudjuk, hogy az igaz volna,
De nem östől maradt, hanem adomány volna
És ő felségének adott adománya.

¹ A következő versszakokat azért is közlöm, hogy az olvasó a költemény nyelvének és versének durvaságáról képet nyerjen. Rengeteg a nyomdai hiba is.

- (48) Gyönyörködöl abban, hogy vitéz jó volnál,
 Az vitézek között avval hányod magad;
 Arról én nem szólok, hogy vitéz nem volnál,
 Mert most ez udvarban mindennel példa vagy.
- (49) Mindazt felülmúlja egyik kérkedésed,
 Kit nem illik vala itt most emlitened,
 Te házasságodról itt most emlékezned,
 Az vitézek között jámborságod vetned.
- (50) Az ő szépségéről különbet nem szólok,
 Ő ékességéről én semmit nem szólok,
 De az jámborságát, kit mondasz, tagadok,
 Mikor illik róla, akkor többet szólok.

Végre abban állapotodnak meg, hogy Kassander Zebernik várába megy és a nő hűtlenségének bizonyítékai gyanánt elhozza annak gyűrűjét és arany handsárját. Francisco a maga részéről fejével és jószágával kezeskedik neje hűségért.

Kassander Zebernik várához érkezik, de még nem is láthatja a vár úrnőjét. Célját azonban eléri, — elég egyszerű csellel: megvesztegeti az úrnő egy vén cselédjét, ki a gyűrűt és a handsárt ellopja és Kassandernek átadja. Ez visszatér az udvarhoz és diadalmaskodik Francisco felett, kinek a király megkegyelmez azon feltétel alatt, hogy várába soha többé vissza ne térjen. A vitéz elhagyja Budát, de egyszersmind Zebernikbe küldi hű apródját, hogy nejjével hűtlensége következményeit tudassa. Az úrnő megrémül a történetken, rögtön elhagyja a várat, melyet Kassander

(ki az áruló cselédet nőül veszi!) elfoglal és ura apródjával együtt, barátoknak öltözve útnak indulnak, hogy a vitézt felkeressék, ki bujdosni ment a nagy világba. Egy egész évig eredmény nélkül keresik Franciscot; ekkor a hű asszony leventének öltözik és elmegy a király udvarába.

- (104) Asszony önnön magát hivattatja vala,
 Az ifjú Lorántnak neveztetik vala,
 Indiából jöttek magát mond(ja) vala,
 Sem atyja sem anyja nem volna, azt vallja.

Loránt felajánlja a királynak szolgálatját, és ez igen megkedveli a «nagy szép vitézt» és «komornikájává» teszi. Sőt a királyi pár utóbb fiának fogadja, mert nincsen magzatjuk. Loránt így királyfi, trónörökös lesz.

Egyszer ablaka alatt «kemény ütközet», párvialdal volt. A mint Loránt ezt ablakából nézi, észrevesz lent egy szegény katonát, a ki azt mondja: «nem úgy kell ütközni». Loránt rögtön felismeri a katonában sokat keresett és sokat siratott urát; felhivatja és kérdi, vajon kicsoda, hogy így mer szólni?

- (123) Igen nagy igazán ő azt mondja vala,
 Hogy mi reuden való ember ő volt volna,
 Szerelmes társától megszalatott volna,
 Ő miatta most is bujdosásban volna.

Az álkirályfi felszólítja Franciscot, hogy öltözzék fel, üljön lóra és győzze le az «ütköző» vitézt.

Ura megteszi, mire Loránt öt testőrei közé fölveszi.

Kassander, ki ezalatt nádorispán lett, igen keresi az «ifjú király» kegyét és meghívja Lorántot magához Zebernik várába. Ez oda indul Franciscoval együtt. A lakoma alatt kérdi a fiatal király Kassandertől, vajon miképen jutott e vár birtokába, mire Kassander nyíltan és tartózkodás nélkül elmondja a történeteket.

(148) Ifjú király ez szókat hogy hallotta volna,
Asztaltól uraknak ő azt mondja vala:
«Vagyon-e köztetek oly ember (így szóla),
Ilyen nagy árulást hogy ki hallott volna?»

(149) «O mely igen jámbor király ő felsége,
Ki engemet úgy tart mint önön gyermekét,
Volnék asszonyomtól királyé ő felségeé,
Holta után lennék mint ő örököse.

(150) «Vélhetjük, hogyha ő így értette volna,
Ily hamis dologhoz ő nem állott volna,
Vesztét ártatlannak ő nem akarta volna,
Istennek haragját inkább félte volna.

(151) Azért azt akarom ily nagy hamisságért,
Hogy feje vétessék ily nagy álnokságért,
Vele egyetemben felesége ravaszságáért,
Hogy ily hamisságot többé ne tehessen.»

Az ifjú király rögtön lefejezteti Kassandert és nejét, még pedig — Franciscoval. Később megismerteti magát férjével és tudatja a királylyal és

az udvarral, hogy vitéz Francisco él és hogy ő annak neje.

- (161) Az felséges király hogy hallotta volna,
Mondják, hogy oly igen csudálkozott volna,
Asszonyban hogy olyan okosság lett volna,
Hogy ő házastársát ő meglelte volna.
- (165) Ilyen nagy hűségen álmélkodik vala,
Kit még férfiban is nem sok ember látna.
Azért örökössé király hagyta vala,
Halálának utána ötet hagyta vala.
- (166) Azért minden ember kiki mind meglássa,
Hogy ő kebelében kigyóját ne tartsa;
Hű embert ha talál, ő azt ugyan tartsa,
Mint annyi aranyat azt ugyan böcsülje.
- (167) Gyakorta mondani szokták közpéldábau,
Az szent írásban is vagyon említetben,
Az jámbor emberrel élhet jól éltében,¹
Gonosz ember leszen sok éktelenségben.

Az utolsó (168) versszakot már közöltem. Evvel végződik a munka, melynek költői szempontból teljes értéktelenségét a cselekvény rövid elbeszélése és a közbeszótt versszakok bizonyára eléggé feltüntetik. Főleg gyarló — a gyermekies indokolás és ügyetlen szerkezet mellett — a költemény nyelvezete, stílje és verskezelése, melyek a munka nagy elterjedését és népszerűségét való-

¹ Az 1601-iki kolozsvári kiadásban: *Az jámborral elhet ember jól éltében.*

ban sem nem indokolják, sem meg nem magyarázzák.

«Vitéz Francisco historiája» oly minden tekintetben gyenge munka, hogy igazat adok Toldynak, ki (Magy. költészet tört., 2. kiad., 111. l.) nem tartja valószínűnek, hogy a szerző irott forrásból merített. Ugyancsak Toldy figyelmeztet Boccaccio *Decamerone*jének egy elbeszélésére (II. 9), mely szerinte «hasonló eszméjű rege, de váltig különböző kivittel». A mesék behatóbb összehasonlításába nem bocsátkozik Toldy, pedig a magyar költemény annyi valószínűtlen és feltűnő elemet foglal magában, és oly lényeges pontokban egyezik is, meg különbözik is az olasz novellista elbeszélésétől, hogy a tárgy behatóbb kutatása nagyon is indokolt. Toldy — talán félrevezettetve a történetnek hazai viszonyokra való átvitele által, mely pedig nem olyan ritka régibb irodalmunkban — «valamely hézagos népregéből» származottnak s így tehát voltaképen *magyar népmesének* gondolja a historiát. Következő megjegyzéseinkből ki fog tűnni, hogy Toldy e véleménye nem bír alappal és hogy «Vitéz Francisco» meséje idegen származású.

Lássuk mindenek előtt az elbeszélés legismeretebb alakját, a Boccaccio művét, melyet, mint ismételve említettük, a XVI. században az egész világ ismert és olvasott. A *Decamerone*ban következő a történet összefüggése :

Párizsban olasz kereskedők vacsora után a

nők hűségéről beszélnek, — mindnyájan kevés tisztelettel. Csak a genuai Bernabo Lomellin esküszik, hogy az ő hitvese oly hű, hogy egyáltalában el nem csábítható. A piacenzai Ambrogiulo kételkedik ez állítás helyességében, mire vita támad, mely fogadással végződik. Ambrogiulo ezer forinttal ötezer ellenében fogadja, hogy Bernabo nejét elcsábítja és igéri, hogy diadalát kétségbe vonhatatlan bizonyítékokkal megerősíti. A piacenzai kereskedő Genuába megy és csakhamar meggyőződik arról, hogy fogadását csalás nélkül meg nem nyerheti. Azért cselhez fordul: szekrényben beviteti magát a hű nő hálószobájába, hol, midőn ez elaludt, kilép a szekrényből, jól megtekinti a szobát és annak minden egyes butordarabját, magához veszi az alvó urnő tárczáját, gyűrűjét és övét, sőt még felemeli ágytakaróját is és észreveszi, hogy bal melle ^{emléke} alatt anyajegye van. Erre visszatér a szekrénybe, melyben másnap kiviszik a házból.

Párizsba visszatérve, összehívja barátait, kik a fogadásnál jelen voltak, és előterjeszti diadalának bizonyítékait. Bernabo kifizeti az ötezer forintot és, telve dühvel és bosszúvágygyal, haza indul Genuába. De nem megy be a városba, hanem egyik jószágára siet és ide hívhatja nejét. Inasának azonban, kit nejéért küld, megparancsolja, hogy a hűtlen asszonyt útközben megölje. Az inas elhívja a nőt és tudatja vele férje parancsolatát, de utóbb megszanja és szabadon bocsátja; urával

pedig elhiteti, hogy neje meghalt és hogy holttestét a farkasok felfalták.

A nő ezalatt férfiúnak öltözik és Sicurano név alatt mint matróz beáll egy kereskedőnél, ki Alexandriába megy, hogy a szultánnak sólymokat vigyen. Itt a szultán elkéri tőle Sicuranot, kit igen megszeret. Egy alkalommal felügyelőnek Acriba küldi, hol nagy vásár van. Itt egy ékszerész kirakatában ráismer saját pénztárczájára, gyűrűjére és övére, melyeket oly csodálatos módon elveszített volt. A kereskedő — Ambrogiulo volt — észreveszi, hogy e tárgyak a császári felügyelőnek tetszenek; azért odaajándékozza neki s egyszersmind elmeséli, hogy miképen jutott azoknak birtokába. Sicurano most végre megérti férje eljárását irányában, és hogy bosszút állhasson Ambrogiulon s egyszersmind férjét meggyőzze ártatlanságáról, genuai kereskedők segítségével Alexandriába csalja Bernabot. Most kényszeríti a piacenzai kereskedőt, hogy kalandját Bernabo és saját maga jelenlétében a szultán előtt elbeszélje. Az elbeszélés végeztével Sicurano megvallja nemét, mire férjével kibékül, míg Ambrogiulo a szultán parancsolatára kínos halált szenved.

Kétségtelen, hogy Bernabo és Francisco története ugyanegy, — csak az a kérdés, hogy a *Decamerone* egyenes és közvetlen forrása volt-e a magyar költőnek.

E kérdés eldöntésére czélszerű lesz egy kissé körültekintenünk a rokon mesék terén.

✧ Az ártatlanúl hűtlenséggel vádolt nő történetének egyik legismertebb és legérdekesebb feldolgozását köztudomás szerint Shakespeare-nél találjuk. *Cymbeline* cz. színműve, a nagy költő egyik legkésőbb (1610-ben vagy 1611-ben) készült és nézetem szerint — egyes megragadó szépségek (Imogen!) mellett is — leggyengébb drámája, kétségtelenül Boccaccio Bernabójának történetét tartalmazza.¹ Leonatus, Jachimo és Imogen (a *Cymbeline*-ban) teljesen megfelelnek az olasz Bernabo-, Ambrogiulo- és Sicuranonak. A nevek különbözők az olaszban, németben, angolban, magyarban, — a mese, az alakok, az eszme ugyanaz.

A *Cymbeline* cselekvénye két elemből áll, melyek eredetileg teljesen függetlenek voltak egymástól. Az egyik, az angol-római háború, brit mondán alapszik; forrása, legalább részben, Monmouth és Holinshed krónikái, Shakespeare meséinek e dúsgazdag tárházai. A másik elem, Imogen története, az olasz novellára vezet vissza, talán egyenesen Boccaccioból származik. Feltűnő, hogy a *Cymbeline*-ben megváltoztatva találjuk az olaszból vett történet összes neveit, de nem latin nevek helyettesítik a Boccaccio olasz neveit, — mint ezt az olasz történetnek az angol római háború meséjével való összefűzése megkövetelné és

✧ ¹ Ugyanezen történetet feldolgozta, már egy félszázaddal Shakespeare előtt, Hans Sachs is, *Comedi, die unschuldig Frau Genura* cz., 1548 márczius 6. irt színművében.

indokolná, hanem ismét csak olasz nevek.¹ Újabb kutatók kétségtelennek tekintik, hogy ezen voltaképpen teljesen összeférhetetlen két elemnek kombinációja *nem* Shakespeare műve, hanem hogy a nagy költő az antik-római és a modern-olasz történetek e furcsa vegyülékét már készen találta az irodalomban, akár (Simrock szerint) egy népies regényben, akár (mint Hertzberg véli) egy már régóta ismeretes és kedvelt színdarabban.² Hogy *Cymbeline* Shakespeare egyik leggyengébb darabja, mely az ókori és a modern világ mozzanatait folyton összezavarja, mely tele van ellenmondásokkal és hosszadalmas elbeszélésekkel, mely ki nem elégitő befejezésével meg nem nyugtatja az olvasót vagy nézőt: mindezt első sorban nem annak kell tulajdonítanunk, hogy e két elem egyáltalában összeférhetetlen volt, mert Shakespeare, a milyen mesternek ismerjük, kétségtelenül képes lett volna a kapcsolat sikeres kivitelére; e hiányok abban gyökereznek, hogy Shakespeare e vegyülékét készen találta és, népszerű és elterjedt tárgygyal állván szemben, nem mert rajta gyökeresen változtatni. *Cymbeline* nem is érthető meg helyesen, ha fel nem tesszük, hogy az egy kész-irodalmi terméknek (akár regénynek, akár

¹ Leonatus és Imogen nevei a brit mondából származnak.

² Coleridge, Tieck, Knight és Ulrici ifjúkori kísérletnek tekintik *Cymbelinet*, melyet a költő később, pályája utolsó éveiben, átdolgozott és javított.

valószínűbben drámának) átdolgozása, melyben persze Imogen bájos alakja és megragadó sorsa minden legkisebb mozzanatukban a nagy költőre és művészre vallanak. Imogen történetét Shakespeare kétségtelenül Boccaccioból vette. Így ítél John Dunlop is; ¹ annál feltűnőbb és érthetlenebb, hogy Grimm miért tagadja ezt (minden további indokolás nélkül) oly határozottan, ² holott legfeljebb arra nézve térhetnek el a vélemények, hogy Shakespeare vajon nem a Boccaccio forrását használta-e?

Boccaccio forrása valószínűen egy latin elbeszélés volt, mely eredeti alakjában ugyan nem jutott reánk, de, úgy látszik, azon német (dán és svéd) népkönyvekben maradt fenn, ³ melyek a mesét nem oly művészi alakban, mint a *Decamerone*, de különben minden lényeges és jellemző elemével tartalmazzák. Grimm (id. h. 35—66. l.) közli e mesének egy költői feldolgozását, mely e cím alatt: *Von zwein Kaufmann* (egy gothai XV. századi kéziratban) a XIV. század elejéből fenn-

¹ *Geschichte der Prosadichtungen*, deutsch von F. Liebrecht, Berlin, 1851, 214. Dunlop véleménye szerint Shakespeare a szép olasz novellát teljesen elrontotta.

² *Altdeutsche Wälder*, herausgegeben durch die Brüder Grimm, I. köt. Cassel, 1813, 67. l.

³ *Ein liebliche Histori und Wahrheit von vier Kaufmendern*, h. és é. n., 4°. — És később: *Ain lypliche Historie von vier Kaufleuten*, Nürnberg, 1499. — A dán és svéd népkönyvekről l. Grimm, id. h., 68. l.

maradt. Grimm valószínűnek, én részemről kétségtelennek tartom, hogy ezen költemény egy ismeretlen francia forráson¹ alapszik. Ez elbeszélésben a csábítót a hű nő rokonai is, kiket sok kincsével megveszteget, támogatják, úgy hogy az üldözött asszony végre nem tudja becsületét más-képen megmenteni, mint (ha más helyzetben is) Isolde a Tristan-eposzban: komornája fekszik helyette Hogier (ez itt a fogadást kierőszakolt kereskedő neve) mellé, ki reggel, midőn elhagyja a nőt, emlékül ennek kisújját metszi le, mely — a milyen valószínűtlen és sértő magában véve — utóbb a történet kedvező lefolyását és befejezését felette megkönnyíti. Van egy walesi kelta elbeszélés is (Grimm említi id. h.), melyben a levágott kisújj ugyanezt a szerepet játsza. — Az elbeszélés egyéb számos olasz, francia, görög, német és más alakjáról l. Simrock id. művét, I. 271—288. l. v.

De térjünk vissza a magyar költeményhez. Ez kétségtelenül a tárgyaltunk mese köréhez tartozik, de részben más alakban tünteti fel az elbeszélést. A fogadás megvan, megvan a csábító csele, a férj bujdosása, a hű nő férfiúnak öltöztetése, s

¹ A francia elbeszélésnek számos, de egyes részletekben eltérő alakjait ismerjük. L. Simrock, *Die Quellen des Shakespeare in Novellen, Märchen u. Sagen*, 2. kiad., Bonn, 1870, 229, 1.; — a legismertebb a XIII. századi Gybers de Montreuilnek *De la violette ou de Gerard de Nevers*, cz. regénye, melyet némelyek a Boccaccio közvetlen forrásának tekintenek. ?

végül a hűség diadala is. De hiányzik a szekrény, Alexandria, a szultán stb. Nem ismerjük a mese egyetlen feldolgozását, mely Ráskaiéval teljesen egyeznék, — de már a magyar költemény szereplőinek *nevei* is bizonyítják, hogy a költő idegen, még pedig valószínűen olasz forrást használt, — ha nem is közvetlenül. A magyar költemény is a hűséget dicsőíti, — de sem oly szépen, sem oly mély felfogással, mint azt más feldolgozásokban, pl. Boccaccionál vagy éppen Shakespearenél találjuk. Kiválóan érdekes azonban a történetnek nostrifikálása, hazai viszonyokra alkalmazása, mely a cselekvény valószínűségét éppen nem emeli, mert ez a magyar Béla király, kinek nincsen fia és ki azért egy Indiából jött ifjút és utóbb, midőn ez nőnek mutatkozik, az asszonyt is utódjául kinevezi, oly alapot ad az eseményeknek, mely a tisztán költött vagy mesei háttérnél sokszorta rosszabb. De a XVI. század magyar olvasóközönsége, úgy látszik, szerette és kívánta a meséknek ezen legalább külső nemzetiesítését, mert *Vitéz Francisco* a század legkedveltebb és legnépszerűbb könyvei egyike lett, a *Toldi-mondában* pedig az idegen elemek, melyek ma már alig hogy felismerhetők,¹ teljesen átalakultak valóságos nemzeti és népies anyaggá.

magyar hűség!

¹ L. ezekről Greguss Ágost, *Shakespeare pályája*, 1880, 168—173. l., és Heinrich Gusztáv, *A Toldi-mondáról*, Egyet. Philolog. Közlöny, III., 1879, 153—175. l.

4.

Szep roevíd Historia két nemes ifjajknac igaz baratságokról. Ad notam Abigail Asszony Historiayát etc. Martialis Vt Praestem Pyladē, aliquis mihi praestet Orestem. Hoc non fit verbis Marce, vt amoris ama. Colosvarat I. 5. 78. Esztendoenec szinte á vegiben. — Újabb kiadásai: Kolozsvár 1580, Lőcse 1676, és u. o. é. n. (XVII. sz., Toldy, Magy. költ. tört., 2. kiad., 120. l. mint 1619-ki lőcsei kiadást említi). — L. Szabó K., RMK. 144, 172, 1204 és 1600 sz. a.

A szerző neve a versfejekben: *Caspar Veres Szegedi*, azaz: Szegedi Veres Gáspár. A költemény, az utolsó versszak szerint, Désen, a Szamos mellett, 1577-ben íratott.¹

Boccaccionál X, 8: *A két hű barát.* L. fent 136. l. — Latin prózai átdolgozása Beroaldus Fülöptől: *Ad Magnificum Minum Roscium Senatorem Bononiensem*, (első kiadása: Bononia, 1492), a 181-ik lapon említett kiadásban, fol. 28—33.²

A cselekvény rövid lefolyása a következő:

¹ (157) Ez kis historiát irák versekben

Désen az nagy Szamos vize mentében

Ezer öt száz hetven hét esztendőben.

Isten légyen vezérünk dolgainkban.

² Fordításáról Beroaldus a bevezetésben maga így nyilatkozik: *In hoc autem interpretatione fateor me non ubique verbum e verbo, sed sensum expresisse de sensu; quaedam praetermisisse, nonnulla addidisse.* Eljárásának igazolására hivatkozik Horatiusra és Hierony-

Augusztus uralkodása alatt,¹ Krisztus urunk születése előtt, élt Rómában a császárnak egy főtanácsosa, Quintus Fulvius. Ennek egyetlen fia Publius Titus volt, atyja istápja és öröme. A fiú Görögországot szeretné látni s atyja, ki maga is Athenás városában tanult, bár nem nagy örömmel, de elereszti őt s ajánlja régi barátjának, Chremesnek. Ennek fia, Gizippus, legjobb barátja lesz Titusnak :

(15) Együtt mind-két ifjak tanúlnak vala,
Nevekednek vala tudományokba,
Szerelmök egymáshoz öregbül vala,
Mintegy atyafiaiak úgy laknak vala.

(16) Dicséretes vala nemes erkölcsök,
Csudálatos vala éles elméjük
Tanúlságban hamar nevedésök,
Minden jószágokban öregbülésök.

(17) Ifjaknak mindegy ábrázatjok vala,
Beszédök is szintén hasonló vala,

musra; mintája azonban kétségtelenül Petrarca Grizeldiszfordítása volt, csak hogy az ő átdolgozása még jobban elrontotta az olasz novellista egyszerű, hangulatban gazdag népies elbeszélését, mint azt Petrarca tevé (l. fent 209. l.)

¹ Boccaccionál: *Abban az időben, midőn Octavianus császár még triumvir volt.* — A római «előkelő férfiú» neve: *Publius Quintus Fulvius*, fia *Titus Quintus Fulvius*. Szegedi nem érti a római elnevezést. — Az athéni polgár neve az olasz nevellában *Cremes*.

Magasságuk, természetük mind egy vala,
Az Gizippust Titusnak vélik vala.¹

Ekkor az öreg Chremes meghal s az ifjak siratják «mind ketten édes atyuknak». Gizippust atya barátjai rábeszélik, hogy házasodjék meg, s ő eljegyzi Sophroniát, egy szép és drága erkölcsű athénei szűzet s bemutatja aráját társának, ki szenvedélyesen megszereti a szép leányt.

- (25) Ime, szegény Titus ott mint járt vala,
Az leány szépsége megcsalta vala,
Általhatá szívét szerelem nyila;
Hogy Gizippus bucsúzzék, alig várja.
- (26) Az estvélykor már hogy elhajlott vala,
Bucsúzának hamar, menének haza;
De Titusnak szíve nagyon nagy lángba,
Mert szerelem tüze őtet gyulasztja.
- (27) Gyorsan azért méne ágyasházában,
Semmit nem nyughatik nagy szerelmében,
Nem feledkezhetik leány szépségén,
Végre sírva mondja vala kínjában:
- (28) «Uram Isten, o mely nyavalyás vagyok!
Mely nagy kínját szenvedem szerelemnek!
Reménysége nincs könnyebülésének,
Mert jegyese a szép leány társamnak....»

A lelkiismeretes Titus hiába küzd a szenvedély hatalma ellen.

† ¹ E körülményt Boccaccio nem hangsúlyozza; a magyar költő utóbb jó hasznát veszi. L. a 232. l.

- (32) De a szerelemnek tüze oly sebes ;
 Minden törvényeket megtör, oly erős ;
 Királyokat mind meggyőz, oly hatalmas ;
 Hát nem esuda szerelmed, szegény Titus !¹

Titus végre nagyon beteg lesz. Gizippust mélyen sújtja barátjának baja, s midőn az orvosoktól megtudja, hogy a nyavalya forrása a szerelem,

- (39) Kezde azért Gizippus igen kérni,
 Mint barátját arra kényszeríteni,
 Mondaná meg, ki szerelme így gyötri,
 És a személyt megszerzené, igéri.

A boldogtalan Titus hosszas vonakodás után bevallja, hogy Sophroniát szereti.

- (43) Ezt hallván Gizippus, megszorodék,
 Sokáig csak hallgat, nem szól senkinek ;
 Mit miveljen, nem tudja ; gondolkodik,
 Kezvezzen-e magának, vagy társának ?
- (44) Végre kezde vetekedni magában :
 «Barátomnak im élete kezemben ;
 Azt jól látom, vagyon oly gyötrelemben,
 Hogy halála léssen nagy szerelmében.
- (45) «Ha Titusé nem léssen Sophronia,
 Bizonyára ottan léssen halála.

^ 1 Titus szerelmi kínjának rajza közelebb áll Beroaldushoz, kinél e rész még sokkal terjedelmesebb, mint Boccacciohoz.

Nem lehetek többé én úgy barátja,
Sőt őnéki lések mintegy gyilkosa.

- (46) «Hát jobb nékem megválnom egy leánytól,
Hogynem régi szerelmes barátomtól,
Kit vén atyám velem ajánlott társul,
Leányokban ember mindenkor talál».
- (47) Titust azért kezdte vigasztalnia :
«Semmit ne félj, tiéd szép Sophronia
Életem is, ha szükséged kívánja,
Te éretted kiadom az halálra».
- (48) Erre Titus felele Gizippusnak :
«Nagy hűségét tudom barátságodnak ;
Most is, hiszem, állanál beszédednek,
De ez a dolog távol legyen mi tőlünk.
- (49) «Az szerencse téged ítelt méltónak,
Szép Sophroniának jámbor urának ;
Örülj, vigadj Isten ajándékának ;
Hamar én is azon közben meghalok».
- (50) Az Gizippus ismét szóla társának :
«Ne láthassam óráját halálodnak ;
Meghigyed, ura léssz Sophroniának,
Csakhogy kérlek, adj helyt most intésemnek.
- (51) «Jól tudom szerelemnek keménységét ;
Ha kit nyílaival megsebesíthet,
Avagy szörnyű halált avval kóstoltat,
Avagy pedig meggyőzi mint egy rabját.
- (52) «Hidd meg, társam, szeretetem oly hozzád,
Hogy nem szánom halálom is éretted.

Ha tenéked ebből lenne halálod,
Tartanám úgy, mintha volnék gyilkosod.»¹

Titus végre elfogadja társa ajánlatát. Gizippus attól tart, hogy Sophronia szüleit megsértené, ha visszalépne, s talán nem is adnák a leányt Titusnak. Azért látszólag ő veszi nőül Sophroniát, de éjjel Titusz fekszik a szeretett nőhöz, kitől kérdi, szereti-e? mire a leány igennel felel,

Mert Titusnak szava hasonló vala
Gizippushoz, kinek ő véli vala.²

Ekkor meghal Titus atyja s neki Rómába kell sietnie, hogy örökségét elfoglalja, ellenben «sok kincsét császár számára foglalnák», indokolja a magyar költő. Most fel kell világosítani Sophroniát, kivel házassága valódi viszonyát tudatják.

(74) Ottan asszony megszomorodott vala,
Szép orcáján könyvei hullnak vala,
Atyjának nagy sírva panaszlott vala,
Mert nagy kisebbségét szégyenli vala.

Sophronia atyja s rokonai megtámadják s halállal fenyegetik a hű társakat, kik hosszú be-

¹ A közlött versek nagyrészt a magyar költő sajátja; Boccaccio itt egy kissé szófukar, Beroaldus pedig roppant terjengős és czifra.

² A 17-dik versszakot tehát tulajatosan írta a magyar költő.

szédekben (pontosan a forrás szerint) védik magukat s végre beleegyezésre bírják a felbőszülteket. Titus Rómába megy nejével, hol boldogan élnek; Gizippusnak azonban, ki Athénben marad, rosszra fordul sorsa. Jellemző a magyar költő indokolása:

- (109) Azonközben Gizippus Athénásban
 Mindeneknek esék gyülölségében,
Nagy perekbe, sok hamis patvarokban,
Sok per miatt igen nagy szegénységben.
- (110) Végre ugyan üzék számkivetésben,
 Ne lakhatnék hogy többé Athénásban,
 Azért esék szegény nagy bujdosásban,
 Oly nagy szegénységbe, nyomoruságban.

E szomorú állapotában «Titus társa egykor juta eszébe» s elhatározza, hogy felkeresi őt Rómában. Itt a szegény koldus Titus háza előtt megáll s bevárja, hogy barátja őt megszólítsa. De ez meg nem ismeri s elhalad mellette. Gizippus azt hiszi, hogy Titus nem akarja őt ismerni s kétségbeesetten s mélyen megszorodva távozik Rómából. A város mellett egy barlangot talál, melyben az éjt tölteni akarja.

- (116) Ott Istennek ezen könyörög vala,
 Ne gyötrené lelkét, venné markába,
 Mutatná meg, mint lehetne halála,
 Sok nyavalyákat mert már elúnt volna.

Ugyanezen barlangba vetődik két tolvaj zsákmányukkal. Ennek elosztásán összevesznek s az

egyik agyonüti a másikat, mire a barlangot elhagyja. Más nap reggel

- (119) Hogy halálra ebből útat lelt volna,
Az gyilkosnak ő magát mondja vala,
Az test mellett véres törrel ül vala,
Reggel azért szegényt ott fogták vala.

Törvényszék elé viszik Gizippust, ki itt is bevallja, hogy ő a gyilkos, min a bírák nagyon csodálkoznak. A törvényszék tagja Titus is, «ki császár képe vala», s ki régi barátjára rá nem ismer, de «mintha látta volna, úgy tetszik vala». Azért kérdezi tőle, hogy kicsoda. A mint Gizippus megmondja nevét, Titus «ijedtében csaknem ott megholt vala». Meg akarja menteni társát, azért kijelenti a praetornak, hogy ő maga a gyilkos.¹ De Gizippus sem tágit.

- (140) Ezt látván az praetor, megkeseredik,
Nagy fel szóval mondá: «Bűn nélkül vagytok!
Jámborok bizony, nem gyilkosok vagytok,
Nem tűrhetem, hogy ne sírjak rajtatok.»

- (141) Ez eszes ember érté, hogy volnának
Tökéletes igaz barátságosok,

Neu all!
¹ A cselekvény e részében a magyar költő eltér Boccaccio elbeszélésétől, mely szerint Titus véletlenül jön a vesztőhelyre, itt ismeri meg barátját s itt vallja magát gyilkosnak. Boccaccio elbeszélése minden tekintetben sikerültebb. A praetor neve az olasz novellában *Marcus Varro*; a magyar költemény nem nevezi meg a bírót.

Kik egymásért halált is szenvednének,
Mint Pylades- és Orestesről írják.¹

Végre jelentkezik az igazi gyilkos² és megvallja bűnét.

- (145) Tevék hirre ez nagy csulát császárnak,
Hogy hárman magukra így vallanának;
Kegyelem lön azért az két jámbornak,
És azokért mind az gyilkos tolvajnak.

Most Titus házába viszi Gizippust, hol Sophronia örömmel fogadja. Utóbb Titus nővérét, Fulviát, nőül adja társának, kivel egész birtokát megosztja. Gizippus nem akarja Titust többé elhagyni.

- (154) Együtt azért ők maradtanak vala,
Szeretettel mind holtig laktak vala,
Nagy tiszteket végre viseltek vala,
Holtuk után jó hirök maradt vala.
- (155) Ime mégis emlékezetben vannak,
Jámborságuk még mostan is virágzik;
Tökéletessége barátságuknak
Tudva lészen, míg az emberek élnek.
- (156) Nem lehet drágább jószága senkinek,
Mint hűsége jámbor házastársának,

¹ E versek tartalma teljesen Szegedié. Költői fel-fogásról tanúskodnak.

² Neve Boccaccionál *Publius Ambustus*, Szegedi nem nevezi nevén. (15. epicaon, sem!)

Tiszta szíve megpróbált barátjának.
De mint fehér hollók, ezek oly ritkák.¹

Az utolsó (157) versszakot már idéztem. E moralizáló elmélkedéssel végzi Szegedi Veres Gáspár költeményét, melyben Boccacciot — az érintett néhány hely kivételével — egészen pontosan követi, de, úgy látszik, Beroaldus latin átdolgozásának is felhasználásával. A 140. és 141. versszakokat nem tekintve, melyekben valóban szép költői mozzanattal gazdagítja forrását, általában nem javította vagy szépítette, sőt a törvényszéki jelenettel lényegesen rontotta az olasz novellát. Elbeszélése, stilje, nyelve és verselése különben is szaggatott, durva és kezdetleges; csak itt-ott akadunk költőibb sorokra vagy fordulatokra. Szegedi nem állítható sem Enyedivel, sem Istvánfival egy sorba, de Ráskainál míveltebb és hivottabb.

Boccaccio forrása, mint a 136. lapon említve volt, a *Disciplina clericalis*,² melynek harmadik fejezetében e történetet találjuk. De az olasz novellista három lényeges pontban módosította forrását: Petrus Alphonsusnál ugyanis nem két lelki-testi jó barát a hősei az elbeszélésnek, hanem két

Veresdi! ¹ E versszakok teljesen Szegediéi. Boccaccio és Beroaldus is elmélkedéssel végzik az elbeszélést, de ez a Szegediétől lényegesen különbözik.

² A *Gesta Romanorum* 171. fejezetének elbeszélése, mely a Boccaccio novellájához nagyon hasonlít, a történet bevezetése szerint maga is a *Disciplina*-ból van átvéve.

kereskedő, kiknek egyike Bagdadban, másika Egyiptomban lakik, s kik eddig csak üzleti ügyekben leveleztek egymással; ez utóbbi mindjárt első találkozásuk alkalmával lemond nejeről; — másodszor a nő nem csel útján megy át az egyiknek birtokából a másikéba, hanem egyszerűen mint «tárgy» cserél urat, miből már Dunlop is (252. l.) helyesen ez elbeszélés keleti eredetére következtetett; — végre harmadszor a koldusbotra jutott kereskedő nem azért vallja magát gyilkosnak, mert barátjától megvetettnek hiszi magát, hanem egyszerűen csak azért, mert megúnta az életet. Boccaccio az elbeszélésnek e három mozzanatát lényegesen átalakította: Nála az ifjak egészen egyforma gondolkodású és érzésű emberek, és a legmélyebb barátság köti őket össze; az egyiknek önfeláldozó tette csak így tekinthető kellően indokoltnak. E hasonlatosságuk megérteti az olvasóval azt is, hogy Sophronia végre nem bánja, hogy Titus nejévé lett. A leánynyal való elbánás Boccaccionál a nyugati világnézet azon követelményén alapszik, mely a nőt nem engedi tárgynak tekintetni; de enyhíti egyszersmind a csel sértő voltát, hogy Titus csak a leány határozott beleegyezése után lesz férjévé. Végre, és ez a leglényegesebb, a mese szép alapeszméje csak úgy nyer megható alakot, ha Gizippust a barátjának megvetése viszi az öngyilkosságra. Minek is megy az egyiptomi kereskedő Bagdadba, ha csupán meg akar halni? Ezt otthon is elvégezhette volna.

Boccaccio elbeszélése különben stíl és előadás tekintetében is gyönyörű műremek: Titus lelki tusája barátjának ajánlatával szemben; a barátok nemes versengése, melyben Gizippus végre győzedelmeskedik; Titus gyönyörű beszéde a Sophronia felbőszült rokonaihoz; végre a fenkölt szellemű befejezés, — mind oly jelességei e szép novellának, melyek azt nemcsak a *Disciplina clericalis* gyenge meseje fölé emelik, hanem egyáltalában örök abszolút értékűvé teszik. Még Szegedi Veres Gáspár kezdetleges verselésében sem tűntek el az eredetinek megragadó szépségei.

Említettem, hogy Boccaccio a *Disciplina* eredeti szövege mellett valószínűen ismerte annak francia fordítását is; a befejező elmélkedés ugyanis, mely a barátságot oly szépen dicsőíti, csak a francia átdolgozásban található, ha részben eltérő alakban is. A történet legrégebb forrása különben a keleten keresendő. Ugyanezen elbeszéléssel összefügg a nyugati irodalmak egyik legismertebb tárgya, *Amicus és Amelius* története, mely szintén az önfeláldozó barátság dicsőítése; csak hogy ebben az egyik barát csak ideiglenesen reábizza nejét a másikra, míg Titus és Gizippus történetében az egyik teljesen átengedi mátkáját a másiknak. Modern költők is feldolgozták e tárgyat, így Goldsmith *The story of Alexander and Septimus* cz. elbeszélésében, kétségtelenül Petrus Alphonsus és Boccaccio alapján, bár saját megjegyzése szerint forrása «a byzantine historian»

volt. Schiller *Bürgschaftjának* meséje mely Valerius Maximusnak (Lib. IV. Cap. 7.) *de amicitiae vinculo* cz., Damon- és Pythiasról szóló elbeszélésén alapszik, valószínűen szintén összefügg a Titus és Gizippus történetével, mit főleg a bitó faalatti jelenet hasonlatosságából lehet következtetnünk.

229
179
—
60

FUGGELÉK.

I.

BOCCACCIO MUNKÁINAK ÁTTEKINTÉSE.¹

A) *Költői művek.*

I. Olasz nyelven :

Prózaiak : 1. Filocopo, regény. — 2. Fiammetta, regény. — 3. Corbaccio, szatira. — 4. Ameto, idyll. — 5. Decamerone, novella-gyűjtemeny. Az utóbbi kettő közbeszótt lyrai költeményekkel.

Versesek : α) Epikai költemények : 1. Amorosa Visione, allegorikai költemény. — 2. Teseide regényes eposz. — 3. Filostrato, regényes epos. — 4. Ninfale Fiesolano, idyll.

β) Lyrai költemények : Száz tiz szonett. — 2. Hat canzona. — 3. Négy madrigal. — 4. Két ballata. — 5. Egy sestina. — 6. Egy capitolo. — 7. A «Divina Commedia» három főrészének verses tartalomjegyzéke.

II. Latin nyelven :

1. Tizenhat ecloga. — 2. Petrarcához a «Divina Commedia» egy példányával. — 3. Versus pro «Africa» Petrarchae. — 4. Eprigramma (21 hexameter). — 5. Cecco da Miletóhoz.

¹ A Boccacciónak tulajdonított munkák áttekintését l. fönt a VII. fejezetben.

B) Tudományos munkák.

- I. Latin nyelven: 1. De Genealogia Deorum libri XV. —
 2. De montibus, silvis, fontibus, lacubus, fluminibus,
 stagnis seu paludibus, de nominibus maris liber. —
 3. De casibus virorum illustrium libri IX. — 4. De
 claris mulieribus liber.
- II. Olasz nyelven: 1. Petrarca életrajza. — 2. Dante
 életrajza. — 3. Magyarázat Dante «Divina Com-
 mediájához», Inferno I — XVII, 17.

C) Levelek.

- I. Latin nyelven: tizenhat levél (és néhány kétséges).
 II. Olasz nyelven: hét levél (és néhány kétséges).

II.

BOCCACCIO ÉLETÉNEK ÉS MUNKÁINAK
IDŐRENDI ÁTTEKINTÉSE.

1313. Boccaccio (Párisban) születik.
 1320. Giovanni da Strada latin iskolájába kezd járni.
 1326. B. kereskedő lesz.
 1330. Nápolyba megy, hogy jogot tanuljon.¹
 1334. márcz. 26. B. először látja a húsz éves Máriát.²
 Nem sokára ezután abba hagyja jogi tanulmányait.
 1339. *Filocopo* és *Teseide*.
 1341. B. visszatér Florenczbe.
 1342. *Ameto*.
 1343. Robert király meghal.
 — *Amorosa visione*.
 1344—45. B. ismét Nápolyban van.
 1345. *Filostrato*.
 1346. *Fiammetta*.

¹ Koerting (107. l.) szerint üzleti ügyekben, mint kereskedő kerül 1330-ban Nápolyba, hol elhatározza, hogy a kereskedői pályát elhagyja. Jogi tanulmányait 1332-ben kezdte volna.

² Koerting szerint 1338. april. 11.

1346. *Ninfale Fiesolano*.
1348. A dögvész. B. Nápolyban van; megkezdí a *Decameronet*.
1350. B. Florenczben van.
— Meglátogatja Ordelaiffi Ferenczet Forliban.
1350. Őszszel: Petrarca Florenczbe érkezik.
— december 30. Florencz Ravennába küldi Boccacciot.
1351. Áprilisben Florencz Paduába, Petrarcahoz küldi Boccacciot.
— Megírja a *Vita di Dante*-t.
- 1351 (?) Követül megy brandenburgi Lajoshoz. *decemb*
— Nápolyban van.
1353. Meglátogatja Bernardino Polentát Ravennában.
— Befejezi a *Decameronet*-et. *és közzéleli.*
1354. Követül megy VI. Inczéhez Avignonba.
1355. Megírja a *Corbacciot*.
1359. Meglátogatja Petrarcat Milanóban.
1360. Leontiust Velenczéből Florenczbe hozza.
— Ezentúl többnyire Certaldoban lakik.
1362. novemberében Nápolyba megy.
1363. tavasszal elhagyja Nápolyt.
— junius-augusztusban Petrarcanál tartózkodik Velenczében.
1365. augusztus 20. Avignonba megy V. Orbánhoz. Megnézi Genuát.
— augusztus 21. írja első végrendeletét.
1366. Velenczébe megy, de nem találja Petrarcat honn.
1367. Offiziale de Magistrato degli Stipendiarj.
— novemberben V. Orbánhoz Romába megy.
1370. Meglátogatja San Stefano karthauzi-kolostort Calabriában.
1371. Őszszel Nápolyba megy.
1373. tavasszal visszatér Nápolyból.
— október 18. megkezdí előadásait Dantéről.
1374. elején megbetegszik s Certaldóba megy.
— július 19. Petrarca meghal.

1374. augusztus 28. megírja második végrendeletét.

1375. december 21. meghal.

III.

A DECAMERONE MESÉI ÉS FORRÁSUK.

I. nap.

1. *Chapelet úr.*
2. *A zsidó keresztyénné lesz.* Busone. Fabliau.
3. *A három gyűrű.* Cento. Busone. Gesta.
4. *Szerzetes és apát.* Való történet. Fabliau. Cento.
5. *A montferrati marquisnő.* Hét Mester, Az orosz-lány nyoma.
6. *A bírvágyó inquisitor.* Való történet.
7. *Can della Scala.* Való történet.
8. *Borsiere Vilmos.* Való történet.
9. *A gascoagnei nő Cyprusban.* Cento.
10. *Alberto mester.*

II. nap.

1. *Martellino és Szent Henrik.*
2. *Rinaldo d' Asti.* (Pantschatantra?)
3. *Az angol herczegnő.* Való történet? Fabliau?
4. *Ruffolo Landolfo hajótörést szenved.*
5. *Andreuccio kalandjai.* Boivin de Provins.
6. *A Capece család története.* Legenda. Görög regény?
7. *A babyloni herczegnő kalandjai.* Ephesusi Xenophon.
8. *Antwerpen grófja.* Való történet.
9. *A fogadás.* (Hét Mester.) Gybers de Montreuil regénye De la violette ou de Gerard de Nevers. De l. a 224. l. is.
10. *Paganino da Monaco.* (Pantschatantra?) Nicaei Parthenius.

III. nap.

1. *A néma Masetto kalandjai.* Poitou Vilmos. Cento. Francesco de Barberino.

2. *Agilulf lovásza.* (Pantschatantra?) (Herodot.) Hét Mester. Cento.
 3. *A gyóntató mint kerítő.* Flamenca.
 4. *Puccio barát.*
 5. *Zima monologja.* Hét Mester, A király és udvarnagyjának felesége.
 6. *A féltékeny asszonyt megcsalják.* Hét Mester. Fabliau?
 7. *Tedaldo.*
 8. *Ferondo a tisztító tűzben.* Jean de Boves.
 9. *Beltram és Giletta.* Fabliau. Terentius Hecyra-ja.
 10. *Az ördög a pokolban.* Elveszett fabliau.
- IV. nap. Bevezetés. *A magányban nevelt ifjú.* Cento. Barlaam.
1. *Ghismonda és Giuscardo.*
 2. *Gábor arkangyal kedvese.* (Pantschatantra?) Kallisthenes, Sándor monda.
 3. *A három nővér.* Görög regény?
 4. *Gerbino.* Való történet.
 5. *Lisabetta virágcserepe.*
 6. *Andreuola és Gabriotto.* Való történet?
 7. *A mérges zsúlyabokor.*
 8. *Girolamo és Salvestra.* Elveszett fabliau.
 9. *Roussillon grófné.* Castellan de Coucy. Cento.
 10. *A szerető a szekrényben.* (Hét Mester.)
- V. nap.
1. *Cimon és Iphigenia.* Theokritosz? Egy elveszett görög regény?
 2. *Gomito kalandjai.* Való történet.
 3. *Pietro Boccamazza.* Görög regény?
 4. *A csalogány.* Marie de France, lai du laustic. Való történet.
 5. *A megtalált nővér.* Való történet.
 6. *Szicíliai Frigyesről.* Való történet.
 7. *Teodoro és Violante.* Aeneis?
 8. *A kísérteties vadász.* Passavanti Jakab.

9. *A sólyom.*

10. *A kibékült házások.* Apulejus. Való történet.

VI. nap.

1. *Az ügyetlen mesélő.* Való történet?

2. *Cisti jó bora.* Való történet?

3. *A hamis pénzek.* (Hét Mester.) Való történet?

4. *Az egylabú daru.* Való történet?

5. *Giotto és Forese.*

6. *A Baronci nemessége.*

7. *Filippa asszony önvédelme.* Való történet?

8. *Cesca tükre.* Való történet?

9. *Cavalcanti Guidoról.* Való történet.

10. *Cipolla ereklyéi.* Papagáj könyve?

VII. nap.

1. *A szerető mint kísértet.* Való történet.

2. *A szerető a hordóban.* Fabliau du Cuvier. Apulejus.

3. *Rinaldo csele.*

4. *A nő kicsukja férjét.* (Hét Mester.) *Disciplina clericalis.*

5. *A féltékeny férj mint gyóntató.* Fabliau du chevalier qui fist sa fame confesse. Flamenca.

6. *A szerető mint üldöző és üldözött.* Hét Mester. *Disciplina clericalis.* (Gesta?).

7. *A féltékeny férj verést kap.* Fabliau de la bourgeoisie d'Orleans. Raimond Vilal.

8. *Sismonda ezérnaszála* (Pantschatantra?) Fabliau des tresces.

9. *A nő próbára teszi férje türelmét.* Hét Mester. Matthieu de Vendôme. Fabliau du roi qui volt fer ardoir le filz de son senechal.

10. *Tingoccio jelentése a tisztító tűzből.*

VIII. nap.

1. *Wolfhard és Ambruogia.*

2. *A zálogba adott kabát.* Fabliau du prestre et de la dame.

3. *Calandrino csodatevő követ keres.* Való történet.

4. *A fiesolei prépost.* Guillaume de Normandie.
5. *A nadrágtalan bíró.*
6. *Calandrinót megloppják.* Való történet.
7. *Az özvegy és a deák.* (Somadeva?)
8. *A két házaspár.* Fabliau. (Somadeva?)
9. *Simon mestert rászedik.* Való történet.
10. *A megcsalt család.* Cento. *Disciplina clericalis.* (Ezer egy Éj?). *Gesta?*

IX. nap.

1. *A kijátszott kérők.* Való történet.
2. *Apátasszony és apácza.* Legenda.
3. *Calandrino furcsa betegsége.* Aucasin et Nicolette. (Ezer egy Éj?). Való történet.
4. *A két Cecchi.* Való történet?
5. *Calandrino szerelmes.* Való történet.
6. *A bölcső.* Jean de Boves.
7. *Talano farkassal álmodik.*
8. *Ciacco és Filippo Argenti.* Való történet.
9. *Salamon kettős tanácsa.*
10. *A nőt ösvérré változtatják át.* Rutebeuf fabliauja.

X. nap.

1. *A lovag rossz jutalmat nyer.* Busone. Barlaam. *Gesta?*
2. *Ghino di Tacco.* Való történet.
3. *Nathan és Mitridanes.* (Saadi?).
4. *A tetszhalott.*
5. *Ansaldó és a varázsló.* Legenda.
6. *Nápolyi Károly és Ginevra degli Uberti.* Való történet.
7. *Szicíliai Péter király és a gyógyszerész leánya.* Való történet.
8. *A két hü barát.* (Hét Mester.) *Disciplina clericalis.* *Gesta?* Egy elveszett görög költemény?
9. *Saladin szultán és Torello.* Cento. Busone.
10. *Griseldis.* (Marie de France?)

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés. Boccaccio életének forrásai és segédesszközei	3—7
I. Boccaccio ifjúsága (1313—1349). A költő szülei. — B. anyja s szülővárosa. — A költő kereskedést tanul. — Nápoly az Anjouk alatt. — B. Nápolyban. — Robert király és Johanna. — Fiammetta-Mária. — B. lyrikus költeményei. — Görög tanulmányok. — Visszatérése Florenzbe. — Atyja halála. — Petrarca	8—28
II. Ifjúkori munkák. A renaissance a költészetben. — «Filocopo» és «Floire et Blancheflor». — «Ninfale d' Ameto». — Allegoriák. — «Amorosa visione». — «Teseide». — Az ókori tárgyak. — «Filostrato» és Benoit de St. More. — «Ninfale Fiesolano». — «Fiammetta». — Előkészületek a Decameronhoz	29—54
III. Boccaccio férfi- és aggkora (1350—1375). Petrarca viszonya Boccacciohoz. — Petrarca hatása a költőre és humanistára. — Boccaccio és a politika. — A dögvész Olaszországban. — B. politikai küldetései. — Visszavonulása a közügyektől. — Az eclogák. — Leontius Pilatus. — Petroni Péter és B. megtérése. — B. Nápolyban és Velenczében. — B. a pápai udvarnál. — Utazásai a hatvanas és hetvenes években. — Előadásai Dantéről. — Petrarca és B. halála	55—84
IV. A Decamerone. A modern prózai elbeszélés. — A keretes elbeszélések. — Boccaccio és Chaucer. — A keret színhelye. — A dögvész leírása. — A novellák erkölcstelensége. — B. és a papság. — A költő forrásai, emberismerete, jellemzése, nyelve. — A «Decamerone» kéziratái és kiadásai. — A munka hatása. — B. követői.	

	Lap
A száz novella magyarul. — A magyar fordítás iránya és értéke	85—116
V. A Decamerone forrásai	117
1. Keleti források: A hét mester története	118—123
2. Francziák: Provencei művek. — Contes et fabliaux	123—128
3. Olaszok: Cento novelle antiche. — Régibb novellisták	128—132
4. Keresztyén legendák: Barlaam és Josaphat. — A «Disciplina clericalis»	132—136
5. A klasszikus ókor: Kallisthenes, Ephesusi Xenophon, Parthenius, Apulejus. — A «Gesta Romanorum». — A keret forrása	136—143
6. Az életből vett történetek. — Kortársak élményei. — Ismeretlen származású tárgyak	143—147
VI. Boccaccio mint humanista. Görög tanulmányai. — «Vita di Dante». — «Corbaccio», a nők ellen. — «Dante élete». — «Genealogia deorum». — «De claris mulieribus». — «De casibus virorum». — Dante magyarázata. — Az író egyénisége	148—166
VII. Boccaccionak tulajdonított munkák. Költemények: Diana vadászata. Ruffianella. Passione di Cristo. L'Ave Maria. Geta és Birria. — Prózai művek: Urbano. Boccaccio jegyzőkönyve. Levél Nelli Ferenczhez. Dialogo d'Amore. Chiose di Dante. A római történet kézikönyve. Livius-fordítások	167—277
VIII. Boccaccio XVI. századi költészetünkben	178
1. Enyedi György, Gismunda és Giscardo, 1577	177—202
2. Istvánfi Pál, Voltér király 1574	202—211
3. Ráskai Gáspár, Vitéz Francisco historiája, 1574	211—226
4. Szegedi Veres Gáspár, két nemes ifjak igaz barátsága, 1578	227—239
Függelék:	
1. Boccaccio munkáinak áttekintése	240
2. B. életének s műveinek időrendi áttekintése	241
3. A Decamerone meséi és forrásaik	243

